

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

УДК 374.02

Піддячий Микола Іванович

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ
СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
У МІЖШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ КОМБІНАТАХ

13.00.07– теорія і методика виховання

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник - І.Д. Бех
доктор психологічних наук,
професор

Київ – 2002

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ	
1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми професійного самовизначення	14
1.2. Психолого-педагогічні аспекти формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених	35
1.3. Стан проблеми в практиці роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів	58
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ МІЖШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ КОМБІНАТІВ	
2.1. Удосконалення профорієнтаційної спрямованості змісту навчально-трудової діяльності старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів	75
2.2. Профконсультація старшокласників у процесі навчально-трудової діяльності в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах	93
2.3. Особливості профорієнтаційної роботи із старшокласниками у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах	117
2.4. Методика організації експерименту та його основні результати	133
ВИСНОВКИ	157
БІБЛІОГРАФІЯ	161
ДОДАТКИ	182

ВСТУП

У зв'язку з швидкими темпами змін у структурі і якості трудових ресурсів, появою нових професій і ускладненням змісту традиційних спеціальностей необхідна значна активізація процесу професійного самовизначення школярів, створення всіх необхідних умов для забезпечення свідомого вибору ними конкретного виду майбутньої трудової діяльності. Молодь повинна готувати себе до повноцінної праці, а при необхідності до зміни напрямку трудової діяльності. Це вимагає від всіх фахівців, які займаються даною проблемою, кваліфікованого підходу до становлення і розвитку майбутнього виробничого потенціалу країни, який повинен традиційно орієнтуватись на узагальнення, аналіз та збільшення попередніх позитивних здобутків нації.

Важлива роль у вирішенні цих завдань належить професійній орієнтації, яка поєднує в собі комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу роботи з молодим поколінням.

В ході психолого-педагогічних досліджень встановлено, що в основі будь-якої діяльності лежить готовність людини до її здійснення. Тому формування готовності випускників загальноосвітніх навчальних закладів до певного виду трудової діяльності, яка відповідає їх можливостям і бажанням, можуть розглядатися в якості одного із основних завдань педагогічних колективів навчально-виховних закладів. Оскільки педагогічне керівництво професійним самовизначенням учнів старших класів здійснюється у ході спеціально організованої роботи – професійної орієнтації, то цей процес розглядається як система рівноправної взаємодії особистості і суспільства, що базується на оптимальній відповідності індивідуальних особливостей та вимог ринку праці до конкретних кадрів.

Соціальний підхід до профорієнтації створює сприятливі передумови для вироблення практичних рекомендацій, що відносяться до організації оптимальної структури профорієнтації у країні, взаємодії різних організацій при проведенні профорієнтаційної роботи, виховання у старшокласників соціально значущих мотивів вибору професії.

Отже, допомога старшокласникам у професійному самовизначенні в умовах ринкової економіки повинна бути компетентною. Економічне значення означеної вище проблеми полягає у значних втратах підприємствами, установами, організаціями із-за невідповідності багатьох працівників вимогам професій. Так, дослідження свідчать, що продуктивність праці вища на 20–40% в осіб психолого-фізіологічні якості яких відповідають вимогам професії, ніж у працівників, у яких відсутня така відповідність (Баталін Ю.П.).

З іншого боку у перехідний період держава зобов'язана забезпечити гарантію соціальної захищеності всіх шарів населення. І в першу чергу це відноситься до підростаючого покоління. Відповідно, навчальні заклади як один з найважливіших соціальних інститутів повинні надавати учням допомогу в адаптації до нових виробничих відносин за рахунок створення умов для особистісного психологічного росту учнів і підвищення рівня їх інформованості про різні аспекти сучасної праці. Старшокласникам потрібна допомога у визначенні конкретних і оптимальних напрямків, шляхів, способів, професійного самовизначення.

На сучасному етапі розвитку суспільства профорієнтація являє собою процес динамічного узгодження можливостей людини з вимогами професій. Адже загальновідомим є той факт, що індивід не може повністю реалізувати свої можливості і бути задоволеним, якщо він не має роботи, яка йому подобається. А, оскільки задоволення роботою багато в чому залежить від здатності людини вибрати для себе справу, яка б цілком відповідала його потребам, інтересам, прагненням, нахилам, а також фізичним можливостям, що розкриваються у трудовій діяльності, то треба вивчити світ професій, пізнати себе, свої можливості, шляхи одержання професій та професійного росту.

Завданням педагогічних колективів і кожного окремого вчителя, вихователя є допомога старшокласникам у їх професійному самовизначенні. Це обумовлено тим, що переважна частина випускників загальноосвітніх навчальних закладів неадекватно оцінюють себе стосовно майбутньої трудової діяльності, не орієнтуються або слабо орієнтуються у світі професій

і не готові до самостійного вибору професії. Знання методистом з профорієнтації та психологом-консультантом основ профорієнтаційної роботи із учнями старших класів сприяє тому, що у процесі навчально-трудової діяльності будуть враховуватись їх індивідуальні особливості, які в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів відіграють визначальну роль у професійному самовизначенні старшокласників.

Таким чином головним завданням педагога є допомога старшокласникам у вивченні своїх можливостей, їх удосконаленні, що допоможе йому надалі знайти відповідну роботу, де він може максимально самореалізуватись, приносити користь собі і державі. Саме завдяки професійному самовизначенню виникає поєднання особистих і суспільних інтересів, що сприяє економічному розвитку держави.

Міжшкільним навчально-виробничим комбінатам належить особливе місце. Вони зв'язують загальноосвітні навчальні заклади і виробництво, виступаючи центром профорієнтаційної роботи, проведеної спільно із загальноосвітньою школою і базовими підприємствами, установами та організаціями відповідно до індивідуальних психофізіологічних особливостей старшокласників і з урахуванням потреб конкретного економічного регіону в кадрах.

Згідно з “Положенням про міжшкільний навчально-виробничий комбінат” основними завданнями комбінату є: задоволення потреби, громадян, держави і суспільства у поглибленні базової трудової підготовки; ознайомлення учнів з масовими професіями і змістом праці робітників на підприємствах; здійснення професійної орієнтації учнів з метою підготовки їх до свідомого вибору професії і кваліфікації відповідно до її інтересів, здібностей, наявних умов; поглибленого трудового та профільного навчання і професійної підготовки за обраними професіями.

В особистісному плані ця робота може розглядатися як процес формування умов адекватного професійного самовизначення старшокласника. Саме акт прийняття такого рішення знаменує момент досягнення мети профорієнтації та означає досягнення вибору,

взаємоприйнятого і для суспільства, і для особистості. У цьому зв'язку особливого значення набуває аналіз співвідношення процесу пізнання схильностей і здібностей особистості з її професійним самовизначенням. За цією проблемою накопичено значний матеріал, отриманий багатьма дослідниками за допомогою порівняно незалежних методик, завдяки яким, встановлено, що професійне самовизначення на первинному етапі здійснюється у формі дворівневого рішення:

- 1) виробляється вибір рангу професії (соціальний вибір);
- 2) виробляється вибір конкретного навчального закладу (або він відкладається).

Окремі закордонні вчені розглядають професійне самовизначення як процес, головним у якому є формування самоконцепції особистості. На думку А.Ро ця концепція затверджується в ході розвитку діяльності в молодшому періоді, а в юнацькому віці вона вже переходить у фазу професійного самовизначення. Істотно, що з часом, випробовуючи вплив нового досвіду, самоконцепція змінюється. Але, крім того, вчений вважає, що самовизначення особистості детермінується розвитком системи його егоїстичних цінностей. Близькі до цих поглядів і позиції таких дослідників як Ю. Польцин.

Згідно з дослідженнями Н.Крилова, Ю. Укке та В. Чебишевої поняття «професійне самовизначення особистості» глибоко пов'язане з процесом соціального дозрівання індивіда, основу якого складає співвідношення молодою людиною своїх потреб, інтересів, навичок, здібностей з реальними умовами їхньої реалізації, усвідомлене формулювання свого відношення до громадського обов'язку, визначення свого місця і ролі в житті суспільства. Завдяки цьому і відбувається становлення молодої людини як особистості, як активної сили буття.

Психолого-педагогічні дослідження проблеми професійного самовизначення школярів проводили Л. Божович, Г. Костюк, С. Крягжде, Є. Климов, О. Леонтьєв, В. Мерлін, П. Магзумов, Є. Павлютенков, К. Платонов, С. Рубінштейн, Б. Федоришин, С. Чистякова, Г. Щукіна та інші вчені. Педагогічні аспекти та особливості самовизначення особистості на

окремі суміжні професії чи ж види трудової діяльності досліджували і досліджують В. Барко, Г. Бас, В. Дрига, Д. Закатнов, В.Мачуський, С. Осадчий, О. Осипов, М. Тищенко, Н. Шевченко, І. Юрченко М. Янцур та інші. Однак проблема формування професійного самовизначення розроблена ще недостатньо. По-перше, відсутні надійні і перевірені зв'язки між різними факторами і суб'єктами впливу на процес трудової підготовки і професійної орієнтації учнів старших класів – пресою, телебаченням, батьками, загальноосвітніми навчальними закладами, міжшкільними навчально-виробничими комбінатами, іншими установами, організаціями, позашкільними закладами і т.д. По-друге, відсутня система профорієнтаційної роботи у навчально-виховних закладах. Зокрема в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, де є всі умови для формування професійних інтересів, намірів та професійної спрямованості як складових професійного самовизначення особистості.

На сьогодні в Україні виникла соціально-економічна ситуація, що загострила цілий ряд пов'язаних з нею протиріч: між слабо вираженими професійними планами молоді й економічною дестабілізацією виробництва, необхідністю заповнити вакантні місця насамперед у виробничій сфері: між потребою загальноосвітніх навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів й інших соціальних інститутів у фахівцях-профорієнтаторах і відсутністю комплексної підготовки їх у системі вищих навчальних закладів, що є однією з істотних причин, які затримують розвиток служби профорієнтації; між необхідністю забезпечення вирішення проблем професійного самовизначення молоді з позицій координації й інтеграції і розв'язанням цих питань вузьковідомчими шляхами і засобами через відсутність налагодженої взаємодії між загальноосвітніми навчальними закладами, міжшкільними навчально-виробничими комбінатами і родиною, підприємством, середніми і вищими навчальними закладами й іншими соціальними інститутами, відповідальними за підготовку молоді до праці й вибору професії; між запитом практики й забезпеченістю її сучасними науково-методичними основами.

Крім відомих соціальних причин, що обумовлюють такий стан проблеми в організаційно-педагогічному плані, негативним є факт – недостатня дослідженість її у педагогіці і психології. Так, аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що стосовно міжшкільних навчально-виробничих комбінатів досліджувались лише окремі аспекти профорієнтаційної роботи: зміст навчально-трудової діяльності, що забезпечує формування знань, вмінь та навичок за певною професією або виховання ідеалів чи інтересів до певної трудової діяльності.

Враховуючи наукову і практичну актуальність означеної проблеми, недостатній рівень її розробки у педагогіці, ми визначили тему дисертаційного дослідження: “Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження є складовою науково-дослідної теми лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання АПН України: “ Педагогічне обґрунтування системи підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення в умовах реформування національної освіти ”, державний реєстраційний номер 019U008167.

Об’єкт дослідження: професійне самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов підготовки старшокласників до професійного самовизначення в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах.

Гіпотеза дослідження – процес формування готовності до професійного самовизначення старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів буде ефективним якщо:

- зміст трудового профільного навчання та професійної підготовки матиме профорієнтаційну спрямованість;

- комплектування груп трудового профільного навчання та професійної підготовки здійснюватиметься із врахуванням психофізіологічних особливостей особистості старшокласників і їх відповідності вимогам професії;

- до змісту навчально-виховної роботи буде включено професіографічні дослідження;

- у процесі профконсультаційної роботи з батьками старшокласників має проводитись відповідна роз'яснювальна робота.

Виходячи з мети та гіпотези були визначені **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан проблеми у сучасній теорії і практиці.
2. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити сукупність організаційно-педагогічних умов формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах.
3. Розробити методичні рекомендації з формування готовності старшокласників до професійного самовизначення для педагогічних працівників міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Методологічну основу дослідження склали основні положення психолого-педагогічних досліджень про закономірності розвитку особистості старшокласника, його професійного самовизначення; системний підхід до формування готовності до професійного самовизначення учнів старших класів, основні положення Законів про освіту в Україні, "Про позашкільну освіту", Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті.

Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**:

- теоретичні: аналіз соціологічної, філософської, психолого-педагогічної літератури та нормативних документів, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів із здійснення трудового профільного навчання та професійної підготовки старшокласників, профорієнтаційної роботи з ними; аналіз та синтез емпіричного матеріалу;

- емпіричні: педагогічні спостереження, анкетування, бесіди та

інтерв'ю, психодіагностичне тестування; експертна оцінка, педагогічний експеримент;

- праксиметричні: аналіз процесу та результатів навчально-виховної діяльності, професіографічний аналіз; обробка результатів педагогічного експерименту методами математичної статистики.

База дослідження: Бориспільський, Боярський та Вишгородський міжшкільні навчально-виробничі комбінати Київської області. Експериментом було охоплено 540 учнів.

Наукова новизна полягає в уточненні сутності поняття “готовність старшокласників до професійного самовизначення” у контексті особливостей детермінації цього особистісного новоутворення; визначенні структури, критеріїв, показників та рівнів його сформованості; обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів на основі диференціації та індивідуалізації профорієнтаційної роботи.

Теоретичне значення дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та виявленні напрямків науково-методичного забезпечення профорієнтаційної спрямованості змісту навчально-трудової діяльності учнів згідно з

діагностичною, інформаційною, виховною та консультативною функціями профорієнтаційної роботи в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Практичне значення дослідження полягає у вдосконаленні змісту програм трудового профільного навчання та професійної підготовки учнів 9-11 класів і розробці методичних рекомендацій для педагогічних працівників міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Особистий внесок автора полягає у розробці теоретичних та методичних аспектів проблеми, обґрунтуванні та визначенні основних положень профорієнтаційної роботи із старшокласниками в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів у процесі формування у них готовності до професійного самовизначення, визначенні критеріїв

ефективності такого формування, розробці методичних рекомендацій, які використовуються для роботи із старшокласниками у системі загальної середньої освіти, зокрема у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах.

Надійність і вірогідність одержаних результатів дослідження забезпечувалися всебічним розглядом предмета дослідження, достатнім розкриттям вихідних положень; опорою на сучасні досягнення педагогічної науки, використанням взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету, меті та завданням, поєднанням якісного і кількісного аналізу емпіричного матеріалу, результатами експериментальної роботи; застосуванням методів математичної статистики.

Апробація і впровадження основних результатів дослідження здійснювались у процесі експериментальної роботи. Хід і основні результати дослідження доповідались на: Всеукраїнських науково-практичних конференціях – “Стан та перспективи професійної орієнтації, трудового і профільного навчання та професійної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів”

(м. Бориспіль, 2002 р.), “Комплексна реабілітація дитини: стратегія, технологія, перспективи” (м. Київ, 2002 р.), IV Міжнародній науково-технічній конференції “ABIA-2002” (м. Київ, 2002 р.), на Всеукраїнському науково-практичному семінарі директорів міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (м. Херсон, 2001 р.); читанні навчального курсу в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти; засіданнях “Круглого столу” у Міністерстві освіти і науки України; виступів дисертанта на семінарах директорів міжшкільних навчально-виробничих комбінатів; Всеукраїнських методичних об’єднаннях; засіданнях лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання АПН України та лабораторії трудової підготовки та політехнічної творчості Інституту педагогіки АПН України.

Результати дослідження впроваджено у практику роботи: Бориспільського МНВК Київської області (довідка №96, від 20.03.02); Вишгородського МНВК Київської області (довідка №31, від 20.03.02); Боярського МНВК Київської області (довідка №41, від 20.03.02) та

центрального Інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (довідка №01-14/178, від 04.04.02).

Дослідження проводилося у три етапи протягом 1997-2002 років.

На **першому** етапі (1997-1998 р.) з метою вивчення стану проблеми в теорії було проаналізовано філософську, соціологічну, психолого-педагогічну літературу за темою дослідження. Проведено констатуючий експеримент і попереднє вивчення проблеми у практиці роботи навчальних закладів освіти, досвіду окремих вчителів, що дозволило визначити вихідні позиції дослідження. Визначено та обґрунтовано сукупність організаційно-педагогічних умов, які зумовлюють ефективність цього процесу. Було розроблено ряд програм трудового профільного навчання та професійної підготовки з профорієнтаційно спрямованим змістом.

На **другому** етапі (1998-2001р.) проводилася дослідно-експериментальна робота, спрямована на формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення. Формуючий експеримент проводився на базі Бориспільського, Вишгородського та Боярського міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Здійснювалася експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов формування готовності старшокласників до професійного самовизначення, експериментально перевірялась їх ефективність.

На **третьому** етапі (2001-2002р.) аналізувалися, узагальнювалися та перевірялися результати дослідно-експериментальної роботи, формулювалися кінцеві висновки та рекомендації, здійснювалось літературне оформлення роботи.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми професійного самовизначення

У перехідний період держава зобов'язана забезпечити гарантію соціальної захищеності всіх шарів населення. І в першу чергу це відноситься до підростаючого покоління. Відповідно, навчальні заклади як один з найважливіших соціальних інститутів мають надавати учням допомогу в адаптації до нових виробничих відносин за рахунок створення умов для особистісного зростання, підвищення рівня інформованості про різні аспекти праці у сучасних економічних умовах, всіляко сприяти їх професійному самовизначенню.

Вибір професії - необхідна передумова потреби людей трудитися у відповідності зі своїми схильностями й здібностями. Оптимальне професійне самовизначення в юності позитивно впливає на результати трудової діяльності працівника: швидке оволодіння професією, професійне удосконалення, трудову дисципліну, високу продуктивність праці. При неправильному виборі професії здібності людини залишаються нереалізованими, що веде до незадоволення трудовою діяльністю і виробничих втрат.

Аналіз історичних тенденцій розвитку вітчизняної педагогічної теорії профорієнтації, необхідний для виразного розуміння її сучасного стану і проблем показує, що в даний час є значний досвід і істотні результати у розв'язанні цієї педагогічної проблеми.

В українській філософській літературі існує оригінальна теорія видатного українського філософа-гуманіста Г.С. Сковороди, викладена ним в роботі «Сродної праці». Він вважав, що тільки пізнавши себе, свою внутрішню натуру, людина може взнати свої можливості, мати впевненість у своїх здібностях, визначати своє місце у суспільстві і принести йому найбільшу користь. Для Г.С. Сковороди принцип “пізнай себе” – акт вольовий, творчий,

спрямований на виявлення і утвердження в кожній людині її природних схильностей до певного виду діяльності. Це тривалий процес, який потребує цілеспрямованих творчих зусиль і наполегливості: “Перебирай все. Выведай закоулки. Выщупывай все потайники, испытывай, прислушивайся ... (“Сиято наука глубочайшая и новейшая”. Новая затем что нигде ея не обучаются. А предревняя потому, что самонужнейшая Непрестанно думай чтоб узнать себя” [195].

Самопізнання, свобода, трудова діяльність за здібностями, наближення до природи, високість духу – усе це є найголовнішою передумовою щасливого життя. Г.С. Сковорода притримувався думки, що щастя людини полягає не в багатстві, славі і чинах, а в душевному спокої, в корисній праці.

На думку Г. Сковороди, праця самою природою призначена супроводжувати все життя людину, вона – всеперемагаюча сила, без неї немає ніякого людського добра. Зрештою, жити - це діяти, “... жизнь и дело есть тоже”. [195, 120]. І, навпаки – “... несродная” праця, яка не відповідає можливостям і здібностям людини, - не приносить їй ні насолоди, ні морального задоволення, а суспільству завдає неповторної шкоди.

Щоб бути щасливою людиною, людина повинна пізнати себе, свої здібності і вибрати відповідно до них той чи інший вид суспільної праці, а гонитва людей за неспорідненими їм родами діяльності справляє згубний вплив на суспільство взагалі.

Початок практичної профорієнтації у масовій практиці відносять до 1908р., коли в м. Бостоні відкрилося перше бюро по профконсультуванню молоді, що ставило своєю метою надання допомоги підліткам у визначенні їх життєвого трудового шляху. Аналогічне бюро виникло незабаром і в Нью-Йорку. Перед ним ставилося завдання вивчення вимог, які ставляться до людини у відповідності до переліку професій, більш детальне пізнання в цьому контексті здібностей молоді. Бюро працювало в контакт з учителями, використовуючи тести й анкети. Досвід діяльності таких бюро одержав широке поширення як у самих США, так і у Фінляндії, Швейцарії, Іспанії, Чехословаччині та інших країнах.

У 20-і роки, ще повні романтичним духом революційних шукань, інтенсивно розвивалися теорія і методики профконсультування молоді, улаштовувалася необхідність індивідуального підходу до учнів з метою правильного вибору професійної діяльності і розподілу трудових ресурсів країни.

Емпіричний досвід української педагогіки 20-30 років пов'язаний із впровадженням Дальтон-плану у навчально-виховний процес, а також особистісний аспект профорієнтації, який має переваги порівняно із соціальним підходом до профорієнтації або професійно-трудовим її аспектом.

В 20-х роках у своїй книзі “Дальтон - плян” О. Паркгерст зазначає три основних його принципи: 1) свобода, 2) взаємодопомога та взаємодія серед колективу, 3) відповідність зусилля бажаному досягненню – інакше економізація часу.

Під свободою він розуміє можливість працювати без перерви над тим, що в дану хвилю цікавить учня, і через те зміцнювати здібність зосередження уваги на певному предметі.

Другий принцип здійснюється запровадженням предметних кабінетів якими керують спеціалісти. При цьому учням дозволяється переходити із кабінету у кабінет без обмежень.

Згідно з третім принципом у кожному класі встановлюється праця у формі певного завдання. Учні дається можливість розподілити час на виконання завдання.

О. Паркгерст вказував, що Дальтон-план ставить своїм завданням реорганізувати життя школи так, щоб дати учням приємність жити справжнім колективним життям, набувати день за днем ті навички, які потрібні будуть їм поза школою, навчити їх розпоряджатися своїми власними силами так, щоб кожний із них був ”паном” над своїми силами, а не їхнім рабом.

Перше бюро профконсультації в СРСР було створено у Ленінграді в 1927 році при Наркомпраці. Керував ним професор В.М. Бехтерев. Поряд із практичною діяльністю бюро займалося і науковими дослідженнями, у ході яких був сформований ряд принципів його роботи:

1. Профконсультація розумілась як практично значима робота в справі формування і розподілу робочої сили;
2. Діяльність бюро максимально погоджувалася з органами НК праці;
3. Профконсультація розглядалась не тільки як психотехнічне і соматичне обстеження, а й як складна система, що охоплює ширше особистість.
4. Вся практична профконсультаційна робота замислювалась нерозривно зв'язаною із поглибленою науково-дослідною і методичною роботою, без якої вона втрачає базу;
5. Принцип найбільшої масовості роботи [178, 106].

В цей же час з'явилися і перші дослідження причин вибору тієї або іншої професії. У 1927 році А.А. Смирнов виділив наступні з них: сімейні традиції, близькість підприємства до місця проживання, знайомство, матеріальна вигода, прагнення до більш високого суспільного становища, приклад старших братів і товаришів, безпосередня зацікавленість у самій професії [197].

А.П. Базік, Н.Д. Левітів, Р.А. Рибніков виходили у своїх дослідженнях з того, що задача профконсультації – визначення відповідності між особистістю і її діяльністю, ефективність якої залежить , насамперед, від виявлення здібностей особистості.

У 1928-32 р. профконсультаційні бюро були організовані в Москві (в інституті охорони праці, інституті професійних хвороб, центральному інституті праці); у Ленінграді (в інституті вивчення мозку); У Харкові (Всеукраїнському інституті праці); у Ташкенті (у філії ЦИТа); у Казані (в інституті НОП) і т. ін.

Пізніше в Ленінграді була організована Центральна науково-дослідна лабораторія по профконсультації.

Таким чином, у 20-х – початок 30-х років у СРСР складалася визначена система інституційно-організованої профконсультації школярів.

Але, на жаль, з неї була виключена така важлива ланка як загальноосвітня школа, у якій і здійснювався процес професійного становлення молоді.

У розробці науково-педагогічних основ профконсультування велика заслуга належить і таким видатним педагогам сучасності як П.П. Блонський, А.П. Луначарський, О.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, С.Т. Шацький.

П.П. Блонський, міркуючи про проблеми вибору професії в сучасному суспільстві, стверджував необхідність забезпечити максимальну його волю і прийнятність для особистості, у протизага минулому, коли в питанні про вибір професії молодій людині приходилося вступати в найгостріші конфлікти із соціальним ладом і зі спадкоємними професійними традиціями родини. Основні причини, що спонукають підлітка вибрати для себе ту або іншу професію – відзначав він, у статті «Вибір професії», - це, по-перше, те, що дана професія, даний вид роботи йому подобається, і по-друге, те, що він здатний до цього. Схильність і здатність - дві основні причини професійного самовизначення підлітка, якщо не вважати дії об'єктивних причин, що лежать поза підлітком і не залежних від його волі» [23, 518].

В організації ознайомлення школярів з майбутніми професіями П.П. Блонський особливе місце відводив забезпеченню особистої участі їх у трудовій діяльності, у ході якої, на його думку «...учень одержить можливість завчасно “прикинути себе” до обраної професії і навіть почати випробувати себе в ній» [23, 518]. Тільки в цьому випадку вибір професії може бути зроблений найбільш свідомо. Високо цінував П.П. Блонський виховну концепцію інформаційно-довідкової профконсультації і підкреслював, що саме спеціально організована виховна робота з ознайомлення школярів із різноманітними професіями застереже підлітка від занадто легковажного вибору професії, сформує професійну спрямованість у потрібному для суспільства напрямку [23, 521].

Думку про організацію в школах спеціальних кабінетів, у яких би консультанти давали ради з питань вибору професії, висловив С.Т. Шацький [239, 147].

С.Т. Шацький вказував на необхідність систематичного здійснення профорієнтації, розробив і запропонував різні форми цієї роботи. Особливо підкреслюючи роль індивідуальних форм професійної орієнтації учнів, С.Т. Шацький приділяв велику увагу устаткуванню навчальних кабінетів і шкільної

майстерень тому, що тільки добре оснащені школи могли ближче підійти до вирішення профорієнтаційних питань, "штовхаючи наших хлопців не тільки на екскурсії і спостереження, але і на систематичну роботу, що наближає учнів до тієї чи іншої професії" [240, 147].

Важливий внесок у розвиток теорії і практики профконсультування вніс А.С. Макаренко. Він вважав за необхідне «...слідкувати за якостями особистості, за її нахилами і здібностями, направити цю особистість у найбільш потрібну для неї сторону» [118, 120]. Це акцентування уваги на проблеми особистості особливо актуальна в наш час, коли настільки гостро постала необхідність зосередження зусиль педагогів на задачі розвитку індивідуальних здібностей і можливостей учнів, на забезпечення вибору для кожного професії, найбільш відповідній його здібностям.

А.С. Макаренко розглядав активну участь вчителя в справі вибору учнем професії як обов'язкову умову успіху профорієнтаційної роботи, рішуче відстоював право педагога активно втручатися в професійні наміри вихованця і постійно коректувати його устремліннями. Вихователь повинен добре знати, ким хочуть стати його вихованці, виходячи з цього, він зможе кожному з них допомогти перевірити свої сили і направити максимум зусиль на досягнення поставленої мети [117, 39].

У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського також сформульовані багато концептуальних положень, присвячених розвитку і формуванню професійно важливих якостей особистості школяра з метою його підготовки до вибору майбутнього життєвого шляху. Так, він вважав, що умова правильного вибору професії є виявлення в ході профконсультації нахилів, покликання особистості, твердження особистих захоплень справою [201].

Аналіз досліджень, що здійснювалися аж до 50-х років показує, що проблематика профконсультування розроблялася в основному в контексті з'ясування особливостей психолого-педагогічної спрямованості старшокласників, підготовки школярів до професійної трудової діяльності. На цьому етапі розвивається концепція виховної профконсультації.

У наступні десятиліття знову починаються спроби теоретичної розробки проблем профконсультування, починається пізнання її методів, пропонуються

різні підходи до обґрунтування проблеми професійного самовизначення особистості і керування даним процесом.

Одними з перших літературних джерел з питань профконсультації є книга «Посібник з вибору професії», що вийшла у Франції в 1949 році і праця професора Бостонського університету Ф. Парсонса «Вибір професії».

З кінця 50-х і середини 60-х років починається новий підйом у роботі по вирішенню теоретичних і практичних завдань профконсультації. Дослідження В.О. Климова, Л.К. Кондратьєвої доводять необхідність систематичної роботи школи по індивідуальній професійній консультації школярів, з'ясовують роль класного керівника і вчителя в цьому процесі [82; 89].

Спочатку 80-х років помітно активізується дослідницька робота з проблем профконсультування учнів старших класів: інтенсивно обговорюються теоретичні питання, йде пошук шляхів і прийомів практичної роботи і т. ін. Загальнопоширеною стає точка зору, відповідно до якої педагогічна профконсультація повинна одержувати вираження в розгляді тих мотивів, тих особистісних властивостей і особливостей праці, які б оптимально орієнтували старшокласника на визначені майбутні професії.

Ідеї видатних теоретиків радянської педагогіки про професійну орієнтацію молоді одержали подальший розвиток у працях сучасних учених - педагогів, психологів, методистів, що сприяло успішному практичному вирішенню профорієнтаційних завдань, які стоять перед школою.

В організації професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах до нашого часу намітилося кілька аспектів. Це зв'язано з тим, що дослідники по-різному розглядають шляхи підведення учнів до досягнення профорієнтаційної мети і знаходять для цього різні педагогічні засоби.

До нашого часу в країні склалася визначена система профорієнтації школярів, що передбачає підготовку учнів старших класів до вибору спеціальності, надання їм допомоги в професійному самовизначенні - тривалий процес, що включає ряд етапів.

В даний час наукова теорія профконсультації одержує свій розвиток у працях таких учених як Є.О. Климов, К.К. Платонов, В.В. Чебышева, Л.Л. Кондратьєва, Ф.И. Іващенко, Н.С. Лейтес, Б.О. Федоришина і ін.

Педагогічна значимість професійного консультування і його основне завдання полягає у тому, що б вивчати особистість старшокласника, виявляти його нахили і здібності і давати йому кваліфіковані поради, рекомендації з вибору професії.

Одночасно в це завдання входить формування його професійних намірів і створення умов їхньої реалізації. Іншими словами: педагогічний зміст професійної консультації – це не тільки вироблення обґрунтованої поради на вибір професії, але й одночасна вказівка шляхів до неї, видача рекомендацій про те, як бути зі своїми позитивними і негативними психофізіологічними якостями конкретному учню, щоб домогтися наміченої мети в області професійного вибору.

Одним з важливих засобів педагогічного керування даним процесом є, на нашу думку, контроль за підготовкою і реалізацією професійного самовизначення старшокласників.

Якщо підходити до розв'язання завдань професійної консультації з цього погляду, то організація і система відповідної педагогічної роботи буде спрямована на те, щоб забезпечити формування в кожного старшокласника тих індивідуально-психологічних якостей особистості, що у першу чергу необхідні для успішного оволодіння професією, що обирається.

У деяких дослідженнях ставиться питання про необхідність діагностичних обстежень рівня розвитку учнів у процесі профконсультації. Але, на нашу думку, одночасно потрібно допомогти старшокласнику й у формуванні обґрунтованого наміру, і в пошуку шляхів його реалізації. У сучасній школі профконсультація повинна носити не діагностичний, а діагностично-виховний характер. «Діагноз професійної придатності, - пише В. Курт, - повинний містити оцінку як загальних, так і спеціальних рис і властивостей особистості. Його варто залучити як засіб педагогічного впливу. Взаємовідношення діагнозу і педагогічного імпульсу повинно бути діючим». Звідси випливає, що в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів

основним завданням профконсультації є формування практичної готовності старшокласника до обираємої ним професії і стимулювання його до розвитку відповідних їй якостей особистості.

Є.О. Климов обґрунтував, широко застосовувану в даний час, класифікацію професій і спеціальностей, побудовану з обліком чотирьох основних особливостей професійної діяльності людини; основного предмета праці, мети, основних знарядь і умов праці [83]. Ним розглядаються також теоретичні питання профконсультації, шляхи і прийоми практичного консультування школярів при виборі професії [84, 95].

На думку Є.М. Павлютенкова, що розглядає сутність профорієнтації як системи, а також умови її ефективності і механізм керування нею, «структура цілей профконсультації визначається особливостями тих якостей особистості, що необхідні для правильного вибору конкретної професії і стосуються її інтересів, намірів і мотивів вибору професії, умінь співвідносити індивідуальні здібності з вимогами професії» [147].

Н.Н. Захаров, В.Д. Симоненко також вважають, що профконсультації повинні не тільки діагностувати професійно потрібні якості учня, але і виявляти рівень його психологічної і практичної готовності до наміченої професії, стимулювати його до самовиховання і розвитку відсутніх якостей особистості [68].

Найбільш розповсюджений особистісний аспект професійного самовизначення, який припускає систему психолого-педагогічних методів, що активізують діяльність старшокласників в пошуку свого покликання. Розглянутий аспект проблеми зв'язаний з вивченням формування професійної спрямованості учнів старших класів, що, на думку дослідників, у структурі професійного самовизначення особистості є визначальним. Це положення відбите в докторських дисертаціях Л.А. Йовайши, Л.Д. Сазонова, А. Сейтешева [71, 184, 189, 140], а також в дослідженнях З.К. Бакшевої, Т.А. Буянової, Т.П. Власової, І.А. Добриніної, Н.К. Єлаєва, Д.І. Зимовиної й інших. Як правило, у дисертаційних роботах розглядається один зі структурних компонентів профнаправленості /найчастіше інтерес/ і на основі експериментальної перевірки пропонуються різні форми й методи роботи зі школярами в даному

напрямку. Серед ефективних форм і методів виділяються факультативні заняття, диспути і читацькі конференції, екскурсії на підприємства району, ПТУ.

Деякі дослідники дотримуються соціального аспекту вибору учнями старших класів сфери трудової діяльності. Вони приділяють головну увагу розгляду ціннісних орієнтації учнів, тобто тих компонентів професійного самовизначення, що найбільшою мірою залежать від соціального оточення. У роботах М.Х. Титми [212], а також К.В. Вербової, В.В. Водзинської, В.С. Єндальцева, Т.П. Ігнатенко, В.Б. Комарова, Г.М. Кочетова, Л.В. Пенкрат, В.І. Переведенцева й ін. містяться результати вивчення професійних планів молоді і впливи зовнішнього середовища на їхнє формування й реалізацію. Досліджено, що орієнтація молоді складається перш за все під впливом родини, товаришів і в меншій мірі - школи. Для надання реальної допомоги молодим людям у виборі професії велике значення має вивчення не тільки об'єктивних причин вибору ними професії, але і розуміння ролі суб'єктивного фактора - системи цінностей, що склалася у випускників у відношенні до вибору професійного шляху.

Відзначається також, що в системі ціннісних орієнтацій молоді при виборі професії роль грають два фактори:

1. Творчий характер праці;
2. Прагнення трудитися у сферах діяльності, важливих для народного господарства.

Соціальний підхід до профорієнтації створює сприятливі передумови для вироблення практичних рекомендацій, що відносяться до організації оптимальної структури профорієнтації у країні, взаємодія різних організацій при проведенні профорієнтаційної роботи, вихованню у старшокласників соціально значущих мотивів вибору професії. Негативною стороною цього підходу є недостатня увага до питань теоретичної й практичної підготовки учнів старших класів до вибору професії.

Широке визнання одержав професійно-трудова аспект профорієнтації. Його прихильники Л.Ф. Ахматов, Н.Ф. Булгакова, Е.М. Голунов, С.А. Гольферд, І.К. Мірошніченко, С.К. Мохов, В.П. Сіроштанов, Г.Е. Суздальцева, Т.Я. Теплова, Л.Н. Шестакович, А.П. Яковенко вважають безпосередню трудову

діяльність школярів на виробництві, у ПТУ, шкільних навчальних майстерень і т. ін. найсильнішим засобом розвитку професійних інтересів, схильностей і здібностей учнів, що є основою професійного самовизначення. Розглянутий підхід має багато загального з особистісним і дуже цінний, оскільки спрямований на формування психологічної й практичної готовності до вибору професії. Але в умовах загальноосвітніх навчальних закладів він недостатньо застосовується. Найбільш сприятливі умови для цього створені в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, де є можливість для теоретичної і практичної підготовки старшокласників за певними профілями чи спеціальностями, для чого існує досить розвинута матеріально-технічна база, а також працюють відповідні кадри та існує програмно-методичне забезпечення для оволодіння основами професії чи профільної трудової підготовки.

У контексті виховної концепції поглиблюється розуміння профконсультування як найважливішої умови індивідуального підходу в профорієнтації (Л.Л. Кондратьєва), з'ясовується, що воно не може залишатися одноразовим, бути присвяченим тільки до визначеної події в житті школяра, а повинно здійснюватися протягом тривалого часу, забезпечуючи на кожному етапі розвитку дитини рішення нових педагогічних задач.

Проблема професійного самовизначення досліджується виходячи з її розуміння як компонент системи професійної орієнтації. У роботах А.Е. Голомштока, Л.В. Ботякової і ін. розробляються науково - обґрунтовані системи організації цієї роботи, уточнюються зміст і функції вчителів, класних керівників, питання методичного забезпечення їхньої діяльності [47; 30].

Науковці вдавалися до різних способів класифікації видів професійного самовизначення. Були названі: педагогічне, що з'ясовує шляхи самовиховання професійно важливих якостей довідково-інформаційне; медичне.

Класифікуючи напрями професійного самовизначення дослідники виділяють його особливі види й етапи, які є аналогічними до видів і етапів профконсультації.

Так, виходячи з того, що професійне самовизначення має на меті встановлення відповідності індивідуальних психологічних і особистісних

особливостей специфічним вимогам тієї або іншої професії можна визначити такі її види:

- д о в і д к о в і, в ході яких старшокласники з'ясовують для себе існуючі канали працевлаштування, вимоги прийому на роботу і навчання, можливості освоєння різних професій, терміни підготовки, систему оплати праці, санітарно-гігієнічні умови та професійний ріст;

- д і а г н о с т и ч н і, спрямовані на вивчення особистості, її інтересів, нахилів, здібностей з метою виявлення відповідності їх професії, що обирається;

- ф о р м у ю ч і, мета яких - здійснювати керівництво, корекцію вибору професії старшокласниками. Вони розраховані на тривалий період часу, припускають систематичне спостереження за змінами особистості старшокласника і т. ін.;

- м е д и ч н і, мета яких - виявлення стану здоров'я старшокласника, медичних протипоказань до різних професій.

Виходячи з аналізу змістових аспектів професійного самовизначення правомірно виділити такі його види як психологічні, педагогічні і психолого-педагогічні.

- п с и х о л о г і ч н и й, зв'язаний із з'ясуванням і обговоренням психологічних особливостей особистості старшокласника, а також відповідних вимог з боку професії, що обирається ним.

Згідно П.А. Шавиру професійне самовизначення детерміновано такими особистісними передумовами, як здатність до аналізу вимог майбутньої професії, до правильної самооцінки придатності до професії, рівнем розвитку вольових якостей, любов'ю до праці, життєвим досвідом [237].

В дослідженнях педагогічного аспекту професійного самовизначення основна увага приділяється інформації про шляхи самовиховання професійно-важливих якостей. Науковці по різному формулюють сутність понять професійного самовизначення. На думку вітчизняних науковців, професійне самовизначення – процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Суть його полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає

самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та порівняння своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста, усвідомлення своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей, саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети. Професійне самовизначення розглядається як свідомий вибір професії.

Професійне самовизначення може розглядатись як завершальний етап профконсультації. Між профконсультацією і професійним самовизначенням існує певна аналогія. Професійна консультація – система психолого-педагогічного вивчення особистості з метою надання їй науково обґрунтованих порад щодо найбільш оптимального професійного самовизначення. В основі професійної консультації лежить професійна психодіагностика, в ході якої виявляються індивідуальні особливості людини і зіставлення їх з вимогами різних професій.

Л.А. Йовайша визначає профконсультацію як спеціальну науку про принципи, методи і зміст керівництва професійним розвитком особистості школярів. На його думку профорієнтація – тривалий процес, що має визначені фази: підготовчу, формуючу, направляючу і закріплюючу [71].

Професійна орієнтація являє собою комплексну проблему, якою займаються представники різних галузей наук. За методами і змістом вона є психолого-педагогічною і медико-фізіологічною, а за сферою дії й результатами - соціально-економічною. Цілеспрямоване керівництво діяльністю підлітка у напрямку професійного самовизначення на підставі тривалого вивчення його індивідуальних особливостей в умовах загальноосвітньої і професійної школи здійснюється в процесі профконсультації.

З педагогічної точки зору В. Сахарова, А. Сазонова, С. Чистякової під професійною орієнтацією слід розуміти науково-практичну систему підготовки учнів до вільного і свідомого вибору професії з урахуванням особистих інтересів і потреб суспільства в кадрах [186, 184, 233]. Профорієнтація школярів здійснюється в процесі вивчення основ наук, трудового навчання, організації різноманітної позакласної діяльності з врахуванням їх вікових і індивідуальних особливостей, що забезпечує професійна консультація.

На основі концепції професійного самовизначення консультування про вибір професії можна визначити як засіб надання довгострокової психолого-педагогічної допомоги учням старших класів у роботі над собою по розвитку професійних якостей, як спосіб формування умов ухвалення обґрунтованого рішення у виборі професії.

П р о ф к о н с у л ь т а ц і я – структурна частина системи трудового виховання і профорієнтації, що являє собою сукупність фронтальних і індивідуальних засобів впливу. Однак головне значення має індивідуальне консультування. Між завданнями трудового виховання і сутністю профконсультації немає принципової різниці. Навпаки, профконсультація – природний елемент трудового виховання і його завершення, яка у свою чергу виявляється у професійному самовизначенні особистості.

П с и х о л о г о - п е д а г о г і ч н и й аспект професійного самовизначення спирається на узагальнену інформацію про психологічні і психофізіологічні вимоги професій до людини, психічних особливостях консультативних шляхах підготовки до майбутньої професії, способах формування професійно важливих якостей і індивідуального підходу до діяльності.

У ході професійного самовизначення вирішується 3 групи основних завдань: 1) здійснюється психологічний аналіз особистості школяра; 2) виробляється порівняння психологічної структури особистості і психологічних вимог професії; 3) визначаються шляхи подальшого розвитку особистості, цілеспрямованого удосконалювання її структури. При розв'язуванні цих завдань розкриваються ті суб'єктивні фактори, якими обумовлюється правильний вибір професії й успішність діяльності в ній.

Б.О. Федоришин підкреслює, що в процесі профконсультаційної роботи повинні бути реалізовані визначені психолого-педагогічні умови, від яких залежить надійність і ефективність професійної консультації. Аналогічні психолого-педагогічні умови необхідні і для професійного самовизначення[222].

Використання психолого-діагностичних методик дослідження особистості повинно спрямовуватися на виявлення й оцінку таких особистісних

і функціональних особливостей психологічної структури особистості учня, що можуть лягти в основу розвитку його професійних здібностей. Сукупність проаналізованого діагностичного матеріалу проектується на психологічну структуру різних видів професійної діяльності. І, нарешті, заключна профконсультаційна бесіда з учнями повинна визначити для нього конкретні й оптимальні напрямки, шляхи, способи, професійного самовизначення.

Соціально-філософські аспекти профорієнтації реалізує інформаційно – довідкова профконсультація, яка покликана дати учням знання про стан і динаміку кількісних і якісних характеристик робочих місць, що визначають у кінцевому результаті потреби у відтворенні і розвитку соціально-професійної структури суспільства. Саме така консультація служить орієнтиром для професійного самовизначення молоді.

У процесі профконсультаційної роботи важливо враховувати не тільки раціональні моменти, які зв'язані з професійним самовизначенням життєвих цілей і планів, й емоційні особливості особистості, вплив демографічних факторів на професійне самовизначення, діалектику суспільних потреб особливості системи утворення і специфіку життєвих планів молоді, світогляд і життєвий вибір особистості.

На думку М.К. Титми критеріями оптимізації професійного самовизначення є ступінь наближення до того положення, коли виконання кожного виду праці здійснюється найбільше здатними і прагнучими до нього членами суспільства, а також рівень мінімізації втрат (у тому числі негативних емоційних переживань) при закріпленні праці за особистістю [212, 33]. Л.А. Аза підкреслює, що завданням профконсультування особливо на початковому етапі професійного самовизначення є допомога молодим людям у більш чіткому усвідомленні системи особистих і соціальних цінностей, в осмисленні власних потреб і співвіднести їх з реальними можливостями їхнього задоволення [4].

М.Й. Ільюк [70] вказує, однак, що майстри виробничого навчання і вчителі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів мають труднощі в наданні учням педагогічної допомоги у питанні професійного самовизначення через відсутність методичних рекомендацій, недостатньому володінні психолого-педагогічними знаннями і т. ін.

Досвід з проблем професійного самовизначення поки ще не забезпечує шляхів, способів, методологічних підходів до розробки ефективних інтегральних методик профконсультаційної психодіагностики, застосування яких забезпечувало б цілісний підхід у діагностиці психологічної структури особистості.

Практика показує, що професійне самовизначення в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів носить масовий характер і досить ефективно, якщо воно проводиться в школах, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, профконсультаційних пунктах (міському або районному); галузевих профконсультаційних бюро. Однак варто врахувати ту обставину, що вивчення індивідуальних особливостей учнів в умовах школи, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, припускає оснащення цих установ спеціальним устаткуванням і забезпечення психодіагностичними методиками, що можливо тільки тоді, коли в цих установах є спеціальні кадри профконсультантів.

Якщо говорити про суб'єкти професійної діяльності, то слід відзначити, що основне завдання міжшкільних навчально-виробничих комбінатів полягає в органічному поєднанні навчального процесу з виробничою працею. Це дає можливість вести науково-обґрунтовану роботу по трудовому вихованню, професійній орієнтації і професійному самовизначенню старшокласників. Однак вирішальна роль у розв'язанні цих педагогічних завдань належить різним формам виробничої праці в навчальних майстернях та кабінетах. Міжшкільним навчально-виробничим комбінатам належить особливе місце. Вони зв'язують загальноосвітню школу і виробництво, виступаючи центром профорієнтаційної роботи, проведеної спільно із загальноосвітніми навчальними закладами і базовими підприємствами, установами та організаціями закріпленими за ними відповідно до індивідуальних психофізіологічних особливостей старшокласників і з урахуванням потреб конкретного економічного регіону в кадрах.

Наскільки плани професійного майбутнього особистості є істотним компонентом організації її життя, настільки вони спочатку формуються в більш узагальненій формі і є особливим рівнем і етапом соціального самовизначення.

За своїм духовним статусом професійне самовизначення є елементом світоглядної самосвідомості, змикаючи уявлення про життєві цілі і цінності професійної діяльності. Якщо навіть конкретне рішення в плані професійного самовизначення ще не визріло, то воно, як вважає І. Назімов, розгортається в узагальненій формі, дозволяючи відкладати на майбутнє його конкретизацію [134].

Здійснений вище аналіз проблеми професійного самовизначення як проблеми педагогічної теорії і практики показує, що її структуру можна представити в такому вигляді.

Говорячи про суб'єкти цієї діяльності відзначимо, що основне завдання загальноосвітніх навчальних закладів полягає в органічній сполучі навчального процесу з виробничою працею. Це дає можливість вести науково-обґрунтовану роботу з трудового виховання, професійної орієнтації і професійного самовизначення учнів старших класів.

В особистісному плані ця робота може розглядатися як процес формування умов адекватного професійного самовизначення старшокласника. Саме акт прийняття такого рішення знаменує момент досягнення мети профконсультування, означає досягнення вибору, взаємоприйнятого і для суспільства, і для особистості. У цьому зв'язку особливого значення набуває аналіз співвідношення процесу пізнання схильностей і здібностей особистості з її професійним самовизначенням. З цієї проблеми є обширний матеріал, отриманий багатьма дослідниками за допомогою порівняно незалежних методик.

Так, встановлено, що професійне самовизначення на первинному етапі здійснюється у формі дворівневого рішення:

- 1) виробляється вибір рангу професії (соціальний вибір);
- 2) виробляється вибір конкретного навчального закладу (або він відкладається).

Оскільки плани професійного майбутнього особистості є істотним компонентом організації її життя, то вони спочатку формуються в більш узагальненій формі і є особливим рівнем і етапом соціального самовизначення в

тій стадії його розвитку, що безпосередньо передбачає конкретний професійний вибір.

Деякі закордонні вчені розглядають професійне самовизначення як процес, головним у якому є формування самоконцепції особистості. Ця концепція затверджується в ході розвитку діяльності в період молодшого шкільного віку, а в юнацькому віці вона вже переходить у фазу професійного самовизначення. Істотно, що з часом, під впливом нового досвіду, самоконцепція змінюється.

Поняття «професійне самовизначення особистості» глибоко пов'язане з процесом соціального дозрівання індивіда, основу якого складає співвідношення молодою людиною своїх потреб, інтересів, навичок, здібностей з реальними умовами їхньої реалізації, усвідомлене формулювання свого відношення до громадського обов'язку, визначення свого місця і ролі в житті суспільства. Завдяки цьому і відбувається становлення молодої людини як особистості, як активної сили буття.

На основі концепції професійного самовизначення консультування у напрямку вибору професії можна визначити як засіб надання довгострокової психолого-педагогічної допомоги учням у роботі над собою з розвитку професійних якостей, як спосіб формування умов ухвалення обґрунтованого рішення у виборі професії.

Варто врахувати ту обставину, що вивчення індивідуальних особливостей учнів старших класів в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, припускає оснащення цих установ спеціальним устаткуванням і забезпечення психодіагностичними методиками, що можливо тільки тоді, коли в цих установах є спеціальні кадри профконсультантів-педагогів. Але тоді мова буде йти вже не про шкільні профконсультації інформаційно-довідкового характеру, а про роботу профконсультаційної лабораторії, розміщеної в школі, міжшкільному навчально-виробничому комбінаті.

Узагальнюючи результати досліджень названих вище вчених із проблем профконсультування та професійного самовизначення молоді можна назвати

фактори, що впливають на стан профорієнтаційної роботи в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах:

1. Якість проведення профконсультаційної роботи в ході трудового профільного навчання, досконалість шляхів її реалізації в навчально-виробничому процесі;

2. Ступінь і проінформованість педагогічних працівників про основні цілі, завдання, зміст, засоби, форми і методи профконсультаційної роботи;

3. Наявність необхідної науково-методичної літератури з питань проведення профконсультаційної роботи;

4. Наявність спеціально обладнаної лабораторії для вивчення індивідуальних якостей учнів;

а) наявність відповідної апаратури і методик;

б) наявність індивідуальних профконсультаційних карт на кожного, що навчається в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті;

в) наявність засобів електронно-обчислювальної техніки і т. ін.

5. Рівень роботи з батьками по роз'ясненню суті й особливостей профорієнтаційної (профконсультаційної) роботи із старшокласниками;

6. Ступінь знань учнями старших класів відповідності своїх індивідуальних особливостей вимогам майбутньої професії;

7. Ступінь профінформованості старшокласників про шляхи придбання професії.

Розробка і реалізація заходів, що підвищують якості названих вище елементів і показників професійного самовизначення в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, є основним засобом її удосконалювання з метою підвищення соціально й економічної ефективності діяльності цієї ланки системи середнього утворення і підготовки молоді до праці. Комплексний аналіз даної проблематики показує наявність значних резервів просування до більшої результативності профорієнтаційної діяльності педагогів в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

1.2. Психолого-педагогічні аспекти формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених

В структурі особистості однією із визначальних її сторін є процес самовизначення, що як категорія використовується у філософії, соціології, педагогіці та психології. У теоретичних дослідженнях проблеми самовизначення особистості визначальними є такі її аспекти як суспільна сутність та природа, поєднання об'єктивного та суб'єктивного, класифікація спрямованостей у суспільстві і т. ін.

У плані педагогічної проблеми, сутність самовизначення особистості полягає у її формуванні. Відомо, що процес формування починається з вивчення процесу самовизначення особистості. Її ж сутність для педагогічної науки доцільно розглядати на основі психологічного аналізу проблеми.

Виникаюча потреба старшокласників у самовизначенні, пошук свого місця в житті ведуть до появи потреби в професійному самовизначенні, прийняття попередніх рішень про вибір професії. В цей період головна роль припадає на розвиток інтересу до професії, відповідних мотивів, потім здібностей.

В юнацькому віці самосвідомість набуває специфічного характеру, який визначається необхідністю оцінити свої можливості з врахуванням конкретної життєвої спрямованості. Відбувається поглиблення і стабілізація самооцінки, на основі досконалості механізму саморегуляції розвивається прагнення до самовиховання, до самостійного прийняття рішень.

Необхідність у самовизначенні, у тому числі на професійному рівні є стержнем якості особистості, що відповідно обумовлює внутрішні тенденції до інтеграції якостей і відносин, оскільки формування життєвих ідеалів і планів потребує внутрішньої узгодженості. Таким чином виходячи з особливостей психофізичних характеристик особистості в юнацькому віці, можна стверджувати, що до моменту закінчення навчання в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті процес формування готовності до конкретного виду трудової діяльності може бути в основному завершеним.

Процес професійного самовизначення передбачає формування суб'єкта конкретного виду праці і включає широке орієнтування у світі професійної праці, не обмежуючи можливості особистісного розвитку і саморозвитку, а отже самовизначення особистості стосовно конкретної праці і професії здійснюється в єдиному контексті життєвого й особистісного самовизначення.

Таким чином професійне самовизначення як частина “Я концепції” є диференційованою по усвідомленості процесу і результату вибору; за суперечливістю (погодженості внутрішніх і зовнішніх компонентів); ступенем структурності, моно і полінаправленості (коли мається інтеграція одного або ряду намірів); за стійкістю (по ситуативності вибору). Це свідчить про професійне самовизначення не тільки як про акт вибору, адже воно має динамічний і усвідомлений характер і здійснюється на всіх етапах життя людини.

Відомо, що результатом педагогічного управління професійним самовираженням старшокласників має бути правильний вибір майбутньої професії. Педагогічний вплив передбачає ознайомлення старшокласників зі світом професій, з їх індивідуальними особливостями (образ “Я”), а також професійними пробами (співвідношення знань про вимоги професії до людини зі своїми індивідуальними особливостями).

Однією з найбільш значних теорій професійного самовизначення у закордонній науці є теорія Д. Сьюпера. Узагальнюючи практичний досвід та дані, одержані в дослідженнях професійного розвитку, Д. Сьюпер прийшов до висновку, що правильно говорити про професійне самовизначення як про довготривалий процес професійного розвитку, у ході якого людина проходить ряд стадій, що відповідають певним віковим періодам, та відображають особливості прийняття професійно важливих рішень. В ході професійного розвитку людина приймає рішення, яке визначає напрямок подальшого розвитку. Ключовим поняттям у теорії Д. Сьюпера є поняття: “Я-концепція”. Професійна “Я-концепція” являє собою сукупність установок, які обумовлюють професійний вибір, чекань по відношенню до світу праці, своєму місцю у ньому [254].

У подальшому професійне самовизначення досліджувалось

Дж. Холандом, яким була розроблена "теорія типів". Згідно з цією теорією людина обирає таку професію, яка найбільш відповідає його типу особистості. Всіх людей, на думку Дж. Холанда, можна поділити на шість типів: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний. По відношенню до кожного з типів у конкретної людини можна визначити показник схожості. Ці показники утворюють профіль - тип особистості. Більшість професій можуть бути описані у тих же типах, оскільки основна складова професійного середовища за Дж. Холандом - це люди. Будь-яке професійне середовище має профіль аналогічний особистісному, людина прагне вступити у професійне середовище відповідно його типу особистості, в свою чергу середовище відбирає людей у відповідності з власним профілем. Після вибору професії та входження людини у певне професійне середовище поведінка її обумовлена взаємодією між її особистісним типом та середовищем, у якому вона знаходиться [249].

Розглядаючи професійне самовизначення як один з головних факторів активності індивіда А. Ро створила свою класифікацію професій. На відміну від ряду інших дослідників, які вважали, що професійний розвиток починається не раніше 11-12 років, А. Ро підкреслює значення раннього дитинства у професійному самовизначенні. Професійна спрямованість особистості, згідно її теорією формується під впливом відносин "батьки-дитина". Відношення, що складаються у дитини у ранньому дитинстві, визначають наступний професійний вибір. А. Ро припустила, що доброзичливі відносини між дитиною та батьками зумовлюють вибір професії, пов'язані із спілкуванням: холодні відносини формують спрямованість на професії не пов'язані із спілкуванням, орієнтовані на об'єкт. А. Ро була розроблена і призначена для профконсультантів класифікація професій у відповідності з предметом праці,. Ця класифікація набула широкого застосування у працях, пов'язаних із складанням професіограм [253].

Розповсюдженими у закордонній науці є теорії очікування. В. Врум, один із авторів цих концепцій, в аналізі проблем професійного самовизначення виділяє професійні переваги власне, професійний вибір та професійні

досягнення. На його думку вибір професії обумовлений професійною перевагою, а також очікуванням суб'єкта можливої досяжності обраної професії [255].

Віковий аспект професійного самовизначення учнів старших класів характеризується як період уточнення свого соціально-професійного статусу. Так, І.С. Кон [88], розглядаючи особливості формування особистості у цьому віці вказує, що старшокласник приймає рішення відносно своєї майбутньої професії і виділяє у цьому виборі два основних компоненти:

- визначення рівня кваліфікації майбутньої праці, об'єму і довгостроковості підготовки до неї;
- вибір спеціальності.

Це підтверджують результати досліджень проведених під керівництвом С.М. Чистякової [235].

Таким чином, результатом процесу професійного самовизначення на цьому віковому етапі є готовність до вибору майбутньої професії, сфери професійної діяльності.

Проблеми формування готовності до професіонального самовизначення присвячені соціологічні, філософські і психологічні дослідження

К.А. Абульханової-Славської, Ю.А. Алферова, В.Г. Асєєва, Л.П. Буєвої, Ш. Бюллера, Д.І. Водзинського, Г.Г. Дилігенського, А.Д. Ганюшкіна, А.Г. Здравомислова, Ф.І. Іващенко, Є.О. Климова, Г.С. Костюка, С.Я. Батищева, Д.А. Кікнадзе, С.Л. Коломинського, А.Т. Короткевича, О.А. Конопкіна, Т.В. Кудрявцева, Б.Ф. Ломова, В.Н. Мясичева, В.Д. Небиліцина, Г. Олппорта, С.С. Самаріна, Г.Л. Смирнова, В.А. Полякова, Д.Н. Узнадзе, Д.І. Фельдштейна, Л.М. Фрідмана, В.А. Ядова та інших, в основі яких – фундаментальні положення психології особистості і психології діяльності.

Підготовка старшокласника до професійного самовизначення здійснюється в ході рівноправної взаємодії особистості і суспільних структур-суб'єктів педагогіки управління (позашкільні навчальні заклади, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, загальноосвітні навчальні заклади тощо) у тривалому процесі її професійного самовизначення, який передбачає

визначені суспільні відносини, що з одного боку, є рушійними силами цього процесу, а з іншої, створюють адекватне представлення особистості по тих соціально-економічних задачах, що стоять перед суспільством і які їй буде потрібно вирішувати в майбутньому.

Цілісності системі профорієнтації додає організаторська діяльність суб'єктів педагогічного управління. До основних функцій такої діяльності відносяться поточне і перспективне планування, координація, контроль, інформаційне забезпечення. Вони спрямовані на досягнення головної мети – розвиток професійного самовизначення молоді – і діють у єдності.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дає підставу уявити процес формування готовності старшокласників до певного виду трудової діяльності як ряд ціленаправлених, послідовних змін в потребах особистості і її мотивації, інтересах і нахилах, ціннісних орієнтаціях і установках (споживчо-мотиваційна сфера), а також в особистості (спеціальні, загальнотрудові, профінформаційні знання і вміння, а також необхідні здібності і якості). В свою чергу зміни, які відбуваються, викликають розвиток професіонального самопізнання особи як особистої освіти, яка характеризує відношення людини до себе як суб'єкта професійної діяльності, яка формується в процесі самопізнання і самоаналізу своє вираження в адекватній оцінці індивідуальних можливостей відносно вибраного виду діяльності з врахуванням необхідних здібностей.

Виходячи із сутності професійного самовизначення можна виділити основні складові формування готовності старшокласників до вибору професії: професійна інформація й освіта; формування інтересів, мотивів, розвиток нахилів і здібностей (професійні проби); професійна консультація; професійний добір; які складають логіко-змістовну основу системи професійної орієнтації.

Визначальною умовою формування готовності старшокласників до професійного самовизначення є медико-педагогічна робота, що включає в себе поряд з медичною професійною консультацією вирішення освітніх задач: підвищення рівня знань молоді про фізіологічну значимість праці, а отже про самовизначення як джерело підвищення адаптивності організму і гігієнічних аспектів професійного вибору. Крім того важливим засобом підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення є спеціальний курс

“Людина-професія”. Цей курс сприяє актуалізації процесу професійного самовизначення за рахунок включення психологічних ресурсів особистості і забезпечення старшокласників системою відомостей, про світ сучасної професійної праці; розвитку в них здатності адаптуватися до реалій працевлаштування в сучасних соціально-економічних умовах.

Оскільки професійне самовизначення є складним за своєю структурою і на нього впливає комплекс факторів, то для ефективності формування необхідно використовувати не тільки спеціальні засоби системи професійної орієнтації, але й інші, із суміжних областей знань. Однак, трудова поглиблена підготовка і перш за все профільна та професійна в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів на рівні базового компонента розширеного та поглибленого за рахунок додаткових навчальних годин повинно сприяти повноцінному оволодінню учнями старших класів способами пізнання і перетворення навколишнього світу, їх вихованню і розвитку. На це спрямовано ознайомлення їх з базовими технологіями, із загальними принципами швидко змінної прогресивної техніки і технологій, організації і управління виробництвом, його екологізацією і автоматизацією, інформатизацією усіх видів трудової діяльності, з вимогами високого професіоналізму.

Професійна підготовка учнів старших класів в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах покликана вирішувати двоєдину задачу: проведення самовизначення в світі професій; здійснення практичної підготовки до роботи за визначеною спеціальністю з метою соціального захисту випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Трудова підготовка старшокласників повинна сприяти включенню їх у систему нових суспільних відносин, мати добровільний характер, а праця бути посиленою, зрозумілою, цікавою, стимулювати розвиток творчих професійних здібностей, формувати основи професійної мобільності відповідно до індивідуальних особливостей особистості та запитів ринку праці в конкурентноздатних кадрах, з врахуванням обов’язкової економічної освіти, що припускає створення предметної бази для придбання відповідних початкових знань і вмінь підприємницької діяльності, що є основою готовності до самостійного прийняття рішень в умовах ринкових відносин. Усе це необхідно, щоб уже в даний час підвищити економічну

ефективність шкільного виробництва (госпрозрахункових шкільних об'єднань підрядних і орендних колективів, шкільних кооперативів), щоб обсяг учнівської продукції, що випускається збільшувався, а сукупні витрати на її одиницю зменшувалися.

У процесі підготовки старшокласників до професійного самовизначення для навчально-трудової діяльності в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів створюється відповідна матеріальна база та підбирається необхідний навчально-методичний комплекс. Однак, розглядаючи структуру особистості як три сфери: операційно-технічна (О-Т), потребністно-мотиваційна (П-М) та власне “Я” (самовизначення), ми повинні забезпечити професійне самовизначення особистості через взаємообумовленість формування двох перших сфер. При цьому до О-Т ми включаємо знання, уміння, навички і здібності, а до П-М потреби, нахили, ідеали, інтереси, мотиви, наміри. Оскільки традиційно у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах чи у загальноосвітніх навчальних закладах при поглибленому трудовому і профільному навчанні основна увага надається формуванню О-Т сфери, то це впливає негативно на рівень професійного самовизначення, адже старшокласник недостатньо свідомо буде ставитися до засвоєння знань та практичних умінь.

Якщо в широкому значенні готовність до професійного самовизначення в психолого-педагогічній літературі визначається як умова успішного виконання якої-небудь діяльності, як виборча активність, яка налаштовує особистість на майбутню діяльність. В більш конкретному значенні психологи розглядають готовність як:

- 1) інтегральну якість особистості (К.К. Платонов, В.І. Ширинський, Н.А. Шевченко);
 - 2) наявність комплексу здібностей (В.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн);
 - 3) синтез певних особистісних якостей (В.А. Крутенський);
 - 4) стан, обумовлений стійкими особливостями людини
- (М.І. Дьяченко, Е.А. Мілерян, П.А. Рудник, Є.А. Фарапонова).

В той же час готовність до складних видів професійної діяльності визначається психологами як особистісна освіта, яка включає мотиваційні,

психологічні і характерологічні особливості особи (А.В. Веденов, М.І. Д'яченко, А.Г. Ковалів, В.А. Моляко, Є.А. Фарапонова, П.Р. Чамата та інші).

Готовність в особистісному аспекті складають особистісні передумови до успішної діяльності, зокрема, такими як знання і уявлення про особливості діяльності, володіння способами і прийомами її здійснення (А.В. Веденов, А.Г. Ковальов, Е.Г. Козлов, А.Ц. Пуні, М.А. Мазмазян, П.Р. Чамата). Для функціонально-психологічного аспекту характерно вивчення тих психічних функцій, які забезпечують досягнення високих результатів трудової діяльності (Н.Д. Леїтов, Л.С. Нерсисян, В.Н. Пушкін).

Окремі аспекти формування готовності молоді до праці і свідомого вибору професії розглядаються в працях А.Г. Бас, С.Л. Богомаз, В.І. Бондаря, Т.А. Горюнової, О.В. Губенка, Д.О. Закатнова, Л.А. Йовайши, І.І. Корольової, Г.С. Костюка, В.А. Куценко, Г.Є. Левченко, В.М. Мадзігона, В.В. Мачуського, В.Л. Осовського, С.В. Осадчого, В.О. Осипова, Є.М. Павлютенкова, Р.А. Пономарьової, А.Н. Сейтешева, О.В. Тополь, М.П. Тименка, Н.О. Шевченко, В.Н. Шубкіна, Н.С. Янцур та інших.

В психолого-педагогічних дослідженнях проблеми формування готовності до професійного самовизначення серед її складових вчені виділяють операційно-технічні та мотиваційно-сміслові компоненти, мотиваційну, пізнавальну і вольову підструктури розглядає К.М. Гуревич [56], а психологічну і практичну складову Ю.К. Васильєв, Б.Ф. Райський [35].

Більшість дослідників виділяють три складові готовності до професійного самовизначення: моральну, практичну і психологічну готовність (К.К. Платонов, А.А. Смирнов, В.А. Моляко).

Так моральна готовність характеризується усвідомленням суспільної і особистої значимості праці, позитивне ставлення до певного виду трудової діяльності. Професійна готовність включає в себе загальні і політехнічні знання про професію, загально трудові і деякі спеціальні знання, вміння і навички. Психологічна готовність припускає сформованість індивідуально-психологічних якостей особистості, які необхідні для успішної професійної діяльності.

Відповідно з такою структурою ряд авторів розглядає проблеми

формування окремих компонентів готовності до конкретних видів професійної діяльності. Найчастіше об'єктом досліджень стає психологічна готовність, яку деякі автори включають в самооцінку старшокласників своїх здібностей і рівня професійної підготовки. На наш погляд це необхідно враховувати при розгляді питання “готовність до професійного самовизначення”.

Велика кількість підходів існує в намаганні виділити структурні компоненти готовності до професійного самовизначення, що відбиває неоднорідність особистісно-психологічної освіти і її багаторівневий характер.

Так, Н.Д. Левітов [104] розглядає готовність до праці як комплекс перехідних, об'єднаних в три групи:

- 1) мотиваційні компоненти, в яких відбивається оцінка професії, її суспільна значимість;
- 2) компоненти підготовки до трудової діяльності – знання, вміння, навички;
- 3) індивідуально-психологічні особливості особи.

В.І. Ширинський в якості основної складової готовності виділяє установку на певний вид трудової діяльності. Д.Н. Узнадзе також ототожнює готовність з наявністю такої установки [218].

В роботах А.І. Кочетова [92] В.В. Серікова [190], В.О. Моляко і М.Л. Смульсон [131] використовують системний підхід до використання готовності, на основі чого готовність визначається як система якостей особистості, одним із висновків, виявлення її всебічного, гармонійного розвитку, підготовленість до виконання основних соціальних функцій.

Найбільш розгорнуту структуру готовності, яка об'єднує особистісний і функціональний підходи, представлених П.П. Горностай [50], де вона розглядається як ціленаправлене вираження особистості, яка включає в якості основних підструктур професійну направленість, професійну самосвідомість, професійно-операційну підструктуру професійно значимих якостей.

У структурі готовності до професійного самовизначення більшість дослідників виділяє такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, практично-дійовий, креативний, самооцінки [124].

Когнітивний компонент готовності включає знання про професії,

спеціальні знання у обраній галузі, основи сучасного виробництва, спосіб виробництва, територіальний розподіл праці, досвід роботи який набувається у процесі трудової діяльності.

Мотиваційний компонент готовності передбачає сформованість позитивних мотивів ставлення до професії: моральних, соціальних, пізнавальних, творчих, наявність інтересу до професії. Мотиваційний компонент визначається моральними якостями і функціональними властивостями особистості, а також специфічними особливостями трудової діяльності, готовність до якої формується.

Мотиваційний компонент має складну динамічну структуру, складові частини котрої певним чином супідрядні, взаємозалежні і взаємообумовлені. У складі мотиваційного компонента, що відбиває зміни в потребнісно-мотиваційній сфері особистості, входять відповідні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, інтереси, схильності, установки. Головне місце в структурі мотиваційного компонента займають мотиви навчально-трудої діяльності, оскільки всі інші складові виконують спонукальну функцію, що активізує цю діяльність, а мотиви інтегрують їх прояв. Під мотивами навчально-трудої діяльності звичайно розуміється усякий внутрішній стимул, що обумовлює і пояснює дану діяльність, що відображає оцінку людиною визначеного виду трудової діяльності з погляду її особистісної значимості. Оскільки конкретна предметна діяльність людини породжується не одним, а декількома мотивами, що знаходяться у взаємозалежності, в структурі мотиваційного компонента виділяється ціла система мотивів, яка може бути організована у визначену ієрархію.

Формування мотиваційного компонента відбувається у процесі діяльності і виражається у зміні ієрархії структури мотивів, їх абсолютної і відносної значимості у появі нових і зникненні старих мотивів. Рядом досліджень встановлено, що у процесі навчально-трудої діяльності ієрархія мотивів змінюється у бік адекватності даному виду діяльності. Бажана, еталонна ієрархія мотивів виражається у домінуванні мотивів, безпосередньо пов'язаних з процесом і змістом діяльності.

Мотивований вибір професії є одним із визначальних факторів

майбутньої успішної трудової діяльності. При цьому необхідно врахувати, що мотивація може бути різною. Так, В.І. Гуковська запропонувала таку класифікацію мотивів: за змістом: пов'язані з суспільною значимістю; інтерес до процесу праці; пізнавальний інтерес; набуття умінь і навичок; усвідомлення своєї придатності; бажання ствердитись; наслідування ідеалу; перспектива росту; естетичні смаки; вплив товаришів, рідних, знайомих; матеріальні стимули [55].

У навчально-виховному процесі при правильній організації профорієнтаційної роботи в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах чи загальноосвітніх навчальних закладах у старшокласників необхідно формувати об'єктивні і позитивні мотиви на основі індивідуального підходу, що врешті забезпечить їх провідну роль у професійному самовизначенні особистості. В.А. Кальней говорить про вплив кількох мотивів одночасно, які впливають на правильний вибір професії. При цьому вони повинні взаємообумовлено впливати на учня, створюючи його мотиваційну сферу, яка характеризує "різні рівні готовності учнів до вибору професії і виступає не у вигляді окремого, ізольованого, а як ієрархії мотивів, коли провідний підпорядковує інші" [73].

Хоч мотиви обумовлюються потребами, але регулюються у значній мірі здібностями та індивідуальними особливостями особистості. Це свідчить про необхідність вивчення старшокласників з метою ознайомлення їх зі своїми можливостями у контексті вимог різного роду професій до людини, яка робить свій вибір. Без такої інформованості про себе і професії, формування професійного самовизначення учнів старших класів не може бути успішним. По суті, педагогічний вплив на формування мотиваційно-потребісної сфери старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів є головним завданням практичного психолога та методиста з профорієнтації під керівництвом заступника директора з навчально-виховної роботи. Однак, охопити кожного учня старшого класу таким впливом досить складно. Тому важливо забезпечити як індивідуальний так і диференційований підхід до старшокласників з метою формування у їх готовності до професійного самовизначення через її складові: потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, нахили та наміри.

Самим значним мотивом навчально-трудової діяльності дослідниками С.П. Крягжде, Н.Д. Левітовим, Г.І. Щукіною визнається стійкий інтерес до конкретного її виду. Тому ми виділяємо стійкий інтерес як окрему частину мотиваційного компонента у аналізі мотивів навчально-трудової діяльності і визначенню стійкості інтересів учнів старших класів до професії.

Особливе місце у своєму дослідженні ми відводимо формуванню професійного інтересу, що у психолого-педагогічній літературі визначається як форма вибіркового емоційно-вольового ставлення до оточуючої дійсності, чи окремих об'єктів даної дійсності.

С.Л. Рубінштейн вважає, що при формуванні інтересу необхідно враховувати розумовий, вольовий та емоційний компоненти. У яких розумові процеси є домінуючими [179]. Л.І. Божович розглядає інтерес як позитивне до діяльності, її предмету чи об'єкта [28]. Л.А. Гордон визначає інтерес як активізацію свідомості та діяльності індивіда при єдності емоційного, вольового та інтелектуального компонентів [49].

Досліджуючи причини виникнення інтересу, А.Г. Ковальов стверджує, що основою його виникнення є усвідомлення особистістю значимості та привабливості певного об'єкта для особистості [85]. У дослідженнях Г.І. Щукіної інтерес розглядається диференційовано, виходячи з різних рівнів знань учнів. При цьому вона виділяє три групи інтересів – аморфні, широкі та стрижневі [243]. Характерними особливостями аморфних інтересів є невизначеність у привабливості до предмету та відсутності прагнення поглибити свої знання, виходячи за рамки програмового матеріалу у школі. Широкі інтереси характеризуються прагненням учнів старших класів до вирішування пізнавальних задач, які охоплюють коло знань, що виходить за межі шкільних програм та бажанням оволодіти цими знаннями. Стрижневі інтереси визначаються цілеспрямованістю особистості та відносно вузькою її спрямованістю на предмет поряд з високою активністю і практичною діяльністю. Стрижневий інтерес, на думку Г.І. Щукіної, є дуже цінним утворенням особистості, оскільки виступає в ролі провідного мотиву і може вплинути на спрямованість особистості [243].

Відмітимо, що під впливом мотиву усі психічні процеси у людини

відбуваються досить інтенсивно та напружено, що свідчить про прояв інтересу не лише в увазі до певних об'єктів, а саме в захопленні діяльністю. Мотив при цьому пов'язаний із схильністю людини до конкретного виду праці, визначеної професії чи спеціальності.

Б.І. Додонов [61] розглядає інтерес як якість особистості і як особливий збуджуючий механізм її поведінки, що виражається у потребі не стільки в об'єкті, скільки у тих переживаннях, які він викликає. Тобто, інтерес виступає як явище збуджуючо-вольового порядку, як мотив, що виражає емоційне прагнення, рух людини до визначеної мети, до вибору і оволодіння професією.

Про те, що інтерес формується через мотив, спонукання і дії говориться також у дослідженнях О.Ф. Ахматова, В.С. Мерліна, А.Д. Сабліна. Вони вважають, що включаючи учнів у конкретну діяльність, спонукаючи їх до неї, педагог розвиває вибіркове ставлення до цього виду діяльності, формуючи таким чином інтерес, роблячи його стійким.

Поняття “інтерес до діяльності” передбачає конкретну діяльність, що має свою специфіку, а отже мова повинна йти про професійну діяльність, що включає одну чи суміжні професії або спеціальності, що є складовими певної професії у її широкому розумінні. Так, В.Ф. Сахаров вважає, що поняття “інтерес до професії” представляє собою спрямованість особистості школяра на діяльність. Пов'язану з майбутньою професією [187]. Про те, що в основі професійного інтересу лежать духовні потреби особистості, а він сам спрямований на предметно-перетворюючу діяльність говорить у своєму дослідженні В.Н. Зубков [69].

Досліджуючи питання формування професійного інтересу і професійного наміру, ми приділяли особливу увагу їх співвідношенню і взаємовпливу. Але перш за все, коротко про те, що таке інтерес і що таке намір. Проблема інтересу досліджувалась багатьма вченими, зокрема її вивчали О.Т. Стирін, М.Д. Левітов, Ф.О. Темуров, Я.М. Мінгалєв, В.В. Кревневич, З.С. Нечипорович, М.Я. Канторович та інші. Як наслідок, сьогодні можна констатувати, що професійний інтерес - це цілеспрямована творча діяльність особистості, в процесі якої формується інтерес лише до певної професії. При цьому під професійними намірами потрібно розуміти прагнення особистості до

вибору професії за умови сформованості стійкого професійного інтересу і психологічної готовності до трудової діяльності. На основі аналізу результатів проведеного дослідження ми маємо підставу зробити висновок, що для того, щоб сформувавши професійний намір, необхідно своєчасно підтримати інтерес до професії і розвивати його до тих пір, поки він не переросте у професійний намір. У цьому ми бачимо головне завдання професійної орієнтації старшокласників.

Важливою складовою професійного самовизначення є професійні наміри, про які Т.О. Буянова говорить як усвідомлену психічну властивість особистості, що динамічно розвиваються і характеризуються стійким ставленням до певного вибору професійної діяльності та вольовою формою вияву [32].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень показав, що правильним вибір професії буде у тому випадку, коли основним мотивом є інтерес до змісту діяльності. В цьому твердженні слід зазначити, що нерідко одна людина має інтерес до декількох професій. Звичайно, бажано обмежитися однією професією і в той же час необхідна інтеграція професій. Якщо професійні інтереси обмежені, в неї виникає потреба змінити вибір. Є.М. Павлютенков зазначає, що мотиваційна сфера особистості багатогранна та в структурі мотивів конкретної людини ієрархія їх представлена по-різному. Тут на перший план виступає то один, то інший мотив, підпорядковуючи собі всі інші. Може бути так, що в людини проявляються декілька мотивів відразу, які одночасно є визначальними. Дуже важливо виявити провідний мотив, а потім, розглянувши його в комплексі з іншими якостями особистості старшокласника [149]. Є.М. Павлютенков, характеризуючи потребнісно-мотиваційну сферу особистості, особливо наголошує на тому, що професійна спрямованість особистості найбільш стійка тоді, коли опосередкована мотивація представлена в поєднанні з безпосередньою. До опосередкованої мотивації він відносить соціальні, моральні, престижні, матеріальні, утилітарні мотиви. Вони виявляються тоді, коли професія вибирається як засіб реалізації мети, що знаходяться поза нею. Якщо ж вибір стимулює сама професія, то в такому разі матимемо справу з безпосередньою мотивацією (мотиви естетичні, пізнавальні, творчі або

пов'язані зі змістом праці) [148].

Практично-дійовий компонент готовності вказує на наявність спеціальних знань, необхідних для здійснення професійної діяльності (загальнотрудових, політехнічних і спеціальних), а також умінь використовувати ці знання на практиці, досвід праці, який набувається у процесі технічної діяльності, здатність адаптуватися в умовах конкретного виробництва.

Креативний компонент готовності означає сформованість у старшокласників раціоналізаторського активно-перетворюючого ставлення до праці, потреби приймати участь в технічній творчості, раціоналізаторській і винахідницькій діяльності.

Психологічний компонент готовності до професійного самовизначення включає в себе індивідуально-психологічні якості особистості, наявність яких є передумовою успішного оволодіння обраним видом трудової діяльності. Тобто професійно-важливі якості особистості. Серед них ми перш за все виділяємо здібності.

Б.М. Теплов [205] під здібностями розумів визначені індивідуально - психологічні відмінності, розрізняючи одну людину від іншої, котрі не зводяться до різного запасу знань і навичок які має людина, а навпаки, обумовлюють швидкість їх надбання. Здібності притаманні будь-якій нормальній людині їх можна розвивати і тренувати. С.Л. Рубінштейн вважав, що здібності людей не тільки проявляються, але і формуються в їх діяльності [179].

У процесі формування потребісно-мотиваційної сфери, здібності учнів старших класів мають регулюючу роль, тому важливо визначити їх співвідношення у плані педагогічного впливу на свідомий вибір професії старшокласниками. Відомо, що в індивідуальних здібностях розрізняють як загальні, так і спеціальні. І якщо перші дозволяють людині оволодівати різними видами трудової діяльності, то спеціальні – продуктивно виконувати специфічні функції та працювати за відповідними професіями, що вимагають спеціальної підготовки на основі необхідних здібностей.

Самооціночний компонент готовності до професійного самовизначення визначає здатність співвіднесення учнями старших класів своїх індивідуальних

особливостей і рівня підготовки з професійними вимогами даної професії.

Для визначення структури готовності до професійного самовизначення ми використали особисто-функціональний підхід, що дозволило нам подолати деяку обмеженість кожного з підходів окремо. Таким чином, ми виділяємо у структурі готовності до професійного самовизначення: мотиваційний компонент, що проявляє себе через ієрархію мотивів навчальної-трудової діяльності старшокласника; професійний компонент, до якого входять знання про обрану професію, спеціальні знання, вміння, навички, а також практичний досвід роботи за обраною спеціальністю; компонент профпридатності, що є, по суті, підструктурою професійно значущих якостей особистості.

Формування вищезгаданих компонентів тісно пов'язане з розвитком професійної самосвідомості учнів старших класів, до якої включається прагнення до пізнання своїх професійних особливостей та самовдосконалення.

Структурний аналіз готовності до професійного самовизначення дозволив визначити критерії сформованості такої готовності, а саме: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-практичний, професійної придатності та самооціночний (див. табл. 1.1.). Показниками готовності старшокласників до професійного самовизначення за мотиваційно-ціннісним критерієм є ставлення до трудової діяльності за обраною професією, стійкість професійних інтересів. Пізнавально-практичний критерій забезпечує виявлення знань про професію, її зміст і особливості, вимоги до людини шляхом здобуття професії, а також виявлення загальнотрудових та спеціальних знань та вмінь для виконання основних професійних функцій. Критерій професійної придатності крім основних професійних знань та вмінь передбачає наявність базових професійно значущих якостей особистості. Самооціночний критерій включає усвідомленість наявності в собі позитивно значущих якостей та здібностей яких вимагає та чи інша професія, а також здатності до самореалізації у відповідній трудовій діяльності.

Для інтегрованої оцінки ступеня сформованості готовності до професійного самовизначення, на основі запропонованих критеріїв, ми визначали рівні готовності, що відображають, на нашу думку, якісну і кількісну характеристику даного особистісного утворення (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Рівні готовності школярів до професійного самовизначення
за критеріями і показниками

Рівні готовності	Зміст критерію	Показники готовності до професійного самовизначення
1	2	3
За мотиваційно-ціннісним критерієм		
Високий	- яскраво виражене позитивне ставлення до професійної діяльності (престиж і особиста зацікавленість); - стійкий інтерес до професійної діяльності; домінуюча мотивація навчально-трудової діяльності в МНВК; впевненість чітко виражений професійний план.	Розуміння суспільної значимості і професійної діяльності; постійна зацікавленість працею у процесі ознайомлення зі змістом професійної діяльності; активність у навчально-трудовій діяльності; самостійність при виконанні поставлених завдань; постійний прояв ініціативності та творчості при виконанні складних завдань.

Середній	- позитивне ставлення до професійної діяльності; - відносна стійкість інтересу до професійної діяльності; - мотивованість виконання навчально-трудових завдань; - наявність професійних планів.	Зацікавленість змістом професійної діяльності проявляється під впливом вчителя; інформованість про суспільну значимість професії; активність у навчально-трудовій діяльності залежить від учителя; часткова самостійність при виконанні поставлених завдань; ініціативність та творчість проявляються епізодично.
----------	--	---

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Низький	- нейтральне ставлення до професійної діяльності; - відсутність стійкого інтересу до професій, відповідної галузі; - мотивація до виконання навчально-трудових завдань не пов'язана із їх змістом. - відсутність професійних планів.	Відсутність зацікавленості змістом професійної діяльності; пасивність у навчально-трудовій діяльності; виконання завдань здійснюється під постійним контролем вчителя; відсутність ініціативності і творчості у роботі.
За пізнавально-практичним критерієм		
Високий	- висока успішність (загально-трудові та соціальні знання і уміння); - достатня інформованість про професії.	Постійна увага у процесі введення занять; відмінні та хороші оцінки з теорії та практики згідно з програмними вимогами у процесі професійної підготовки; широка обізнаність

		зі змістом та особливостями професійної діяльності.
Середній	- середня успішність; - володіння необхідною інформацією про професії.	Середній рівень знань та умінь згідно з програмними вимогами у процесі навчання; наявність знань про зміст і особливості професійної діяльності.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Низький	- низька успішність; - мало інформований про професії.	Відсутність уважності має негативні оцінки у ході засвоєння знань та умінь відповідно до програми; слабкі знання про зміст та особливості професійної діяльності.
За критерієм професійної придатності		
Високий	- високі показники розвитку професійно значимих якостей особистості.	Найкращі результати анкетування та психофізіологічної діагностики
Середній	- достатні показники розвитку професійно значимих якостей особистості.	Задовільні результати діагностування
Низький	- недостатні показники професійно значимих якостей особистості.	Низькі результати діагностики
За самооціночним критерієм		

Високий	- постійне прагнення до самостійності та ініціативності в навчально-трудової діяльності; - здатність до саморегуляції, самовдосконалення; адекватність самооцінки професійно значимих якостей.	Самостійне правильне оцінювання виконаної роботи; внесення пропозицій у план виконання робіт; консультації з вчителем за власною ініціативою стосовно виконання завдань; постійне узгодження своїх індивідуальних можливостей з вимогами вчите-
---------	--	--

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
		ля при виконанні завдань; використання додаткової літератури; уміння самостійно знаходити відповіді на запитання.
Середній	- епізодичне прагнення працювати самостійно прояв ініціативи у ході виконання навчально-трудових завдань; - прояви здатності до саморегуляції та самовдосконалення; - відносна об'єктивність самооцінки професійно значимих якостей.	В основному правильне оцінювання самостійно виконаної роботи, епізодичні прояви ініціативи в ході навчально-трудової діяльності, окремі консультації з вчителями та однокласниками, співставлення своїх можливостей з вимогами вчителя на заняттях, користування додатковою літературою за необхідністю.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Низький	- виконання навчально-трудоих завдань на вимогу вчителя без власної ініціативи; - рідкі прояви здатності до саморегуляції та самовдосконалення; - нездатність самооцінки професійно значимих якостей.	Відсутність самостійності при виконанні навчально-трудоих завдань, небажання консультувань з вчителями, робота за аналогом, ігнорування співставляти свої можливості з вимогами вчителя, не працює з додатковою літературою.

1.3. Стан проблеми у практиці роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів

Перед педагогічною теорією і практикою сьогодні стоїть важливе й актуальне завдання – подолати певну віддаленість системи підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення від реальних потреб суспільства до кадрів з врахуванням потреб ринкової економіки. Особливо актуальною дана проблема постає стосовно трудової підготовки старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Забезпечення допомоги учням старших класів у професійному самовизначенні з боку педагогічних працівників передбачає необхідність спеціальної організації їх навчально-трудої діяльності та профорієнтаційної роботи, що вимагає раціонального педагогічного впливу на учнів через використання сукупності відповідних засобів.

Системний підхід у визначенні умов, що дають можливість для одержання позитивних результатів у формуванні особистості, вимагає вивчення педагогічної реальності, а передусім ряду визначальних факторів впливу на особистість і факторів, які забезпечують відповідний рівень сприймання. Особливістю педагогічного управління професійним самовизначенням старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів є те, що на початкових етапах об'єктом діяльності педагога може бути і окремих учень і група, що вимагає як індивідуалізації так і диференціації профорієнтаційної роботи. При цьому слід зазначити, що для різних учнів старших класів потрібен неоднаковий час, щоб перейти від об'єкта управління до самоуправління (самовиховання), а в кінцевому підсумку до професійного самовизначення. Цей етап також має кілька стадій, бо у процесі переходу від елементів самовизначення до певного рівня самостійності відбувається багато психологічних змін у поведінці особистості.

Кожен етап у профорієнтаційній роботі з учнями старших класів характерний певною педагогічною ситуацією у стосунках і діях педагога та учня. Певна стабільність змісту діяльності педагога на початкових етапах змінюється варіативністю на заключних етапах, бо зростає ефективність

зворотного зв'язку із старшокласниками. Таким чином педагогічний вплив передбачає вибір оптимальних засобів для індивідуальної і комплексної роботи педагога, але, кожен етап має певну мету (складова загальної мети), зміст, план дій, організаційно-педагогічні умови, передбачає комунікативні стосунки, оцінювання й корекцію. Тому потрібно визначити й відповідні засоби для успішної реалізації зазначених компонентів, які в цілому утворюють функціональну систему управління професійним самовизначенням старшокласників, де визначальною є головна мета профорієнтації та її складові. Та тільки кінцевим результатом (метою) управління є перехід учнів з об'єкта в суб'єкт і наявність у старшокласників змісту, плану дій, організаційних умов, необхідних комунікацій, оцінок і в разі потреби корекції можуть бути критеріями ефективності управління.

Наведенні вище теоретичні положення можна реалізувати в практиці профорієнтаційної роботи з учнями старших класів за умови відповідної підготовки педагогів. На жаль, більшість учителів сучасної школи на утилітарному рівні розуміють потребу і шляхи профорієнтації старшокласників. Так, наше дослідження показало, що лише 8-12% старшокласників назвали вчителів, які вплинули на вибір ними майбутньої професії. Навіть педагоги, які викладають курс "Основи вибору професії", недостатньо володіють педагогічними засобами для формування в старшокласників готовності до вибору певного виду трудової діяльності чи професії. Це зумовлено тим, що в змісті повної загальної середньої освіти не визначено чіткої кінцевої мети профорієнтаційної роботи з учнями різних вікових груп. А це є причиною невизначеності відповідних засобів для реалізації конкретних цілей.

У ході констатуючого експерименту ми встановили, що при здійсненні профорієнтаційних заходів викладачі та майстри міжшкільних навчально-виробничих комбінатів переважно обмежуються методами розповіді та бесіди, інколи організацією самостійної роботи учнів старших класів. Розповідь будується найчастіше на питаннях загальної характеристики професій, бесіда і самостійна робота використовується для закріплення відомостей. Мало часу приділяють викладачі та майстри стимулюванню інтересу до навчального матеріалу та його зв'язку з практичною діяльністю

представників тих чи інших професій. Ми виявили що більшість викладачів в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах мало знають про методи профорієнтаційної роботи на заняттях. На запитання: “Які методи є найбільш характерними для профорієнтаційної роботи в процесі трудової підготовки?” були одержані наступні результати: групу словесних методів назвали 86% вчителів, наочних – 90%, практичних 60%, гностичних 14% і стимулюючих – 10%. Ці дані свідчать про різноманіття сучасних методів профорієнтаційної роботи на заняттях з трудової підготовки в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах.

Паралельно описаним зрізам ми виявили ставлення педагогів до методів (у %), що забезпечують формування індивідуальних особливостей (якостей, властивостей, рис тощо) учнів старших класів. Ці дані ми занесли в таблицю 1.2. Аналіз даних наведених у таблиці свідчить про недостатню інформованість багатьох вчителів про розвивальні можливості сучасних методів педагогічного впливу. Так багато педагогів відмічають, що стимулюючий метод – це оцінка в журналі. Часто, заняття, що передбачають формування спеціальних знань та умінь, а також самостійні роботи підміняються бесідами і розповідями. Це відповідно нівелює практичну спрямованість профорієнтаційної роботи на заняттях.

Таблиця 1.2

Результати ставлення педагогів до методів, що забезпечують формування особливостей учнів старших класів

Напрями розвитку особливості	М е т о д и				
	словесні	наочні	практичн і	гностичні	стимулюючі

Спеціальні (професійні) уміння навчально-трудова ї діяльності	4,2	19,1	74,5	1,9	0,3
Інтерес до конкретних видів праці	1,8	18,2	67,3	1,3	11,4
Творчі здібності, самостійність	1,4	12,6	38,9	33,4	58,1
Самооцінка, самовираження	41,9	28,6	52,3	4,9	61,2

Для вивчення стану усвідомлення учителями трудового навчання змісту профорієнтаційної роботи ми провели вибіркове опитування 34 вчителів. Там, на запитання: “Які складові частини включає профорієнтаційна робота у школі?”, ми одержали дані, що приведені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Визначення вчителями складових
профорієнтації старшокласників за рангом значущості

Складові профорієнтаційної роботи	Важливість у %
Профінформаційна робота у процесі навчання	61,3

“Професійні проби” у процесі навчально-трудової діяльності у шкільних майстернях	19,7
Індивідуальні та групові бесіди про вибір професії	12,5
Екскурсії, зустрічі із спеціалістами, масові заходи з профорієнтації	6,9

Аналіз викладених у таблиці даних свідчить про те, що профорієнтаційну роботу вчителі в основному пов'язують з навчальним процесом. Причиною цього є те, що проведення такої роботи недостатньо висвітлюється у методичній літературі. В ході дослідження ми виявили, що лише 18% вчителів трудового та профільного навчання таку роботу проводять систематично.

Про низьку результативність профорієнтаційної роботи із старшокласниками свідчать протиріччя, пов'язані з особливостями професійного самовизначення учнів старших класів: між їх інтересами, здібностями та вимогами обираємої професії, бажанням раніше спробувати свої сили у відповідній професійній діяльності та відсутністю таких можливостей у загальноосвітніх навчальних закладах. Не менш значимі соціально-економічні протиріччя між підвищенням вимог до сучасного спеціаліста та існуючими формами і методами їх вибору та підготовки до праці.

В ході констатуючого експерименту ми встановили, що учні старших класів перед навчанням в міжшкільних навчально-виробничих комбінат дуже мало знають про вибрані ними професії чи вид трудової діяльності. Пропонуючи описати вибрану професію старшокласникам, ми відмічали значні труднощі у відповідях на запитання та змісті описів (дуже узагальнено).

Для вивчення інформованості учнів 9-х класів шкіл м. Борисполя, ми запропонували їм виконати письмове завдання “Оціни професію”. Перша частина завдання дозволила виявити діапазон уявлень учнів старших класів про професії взагалі, для чого їм пропонувалось перерахувати назвилюбих професій, які вони знають (максимальна кількість 50). При цьому

передбачалось виявити інформованість і встановити частоту діапазону про ту чи іншу з них, визначити охоплювану ними сферу діяльності. Виявилося, що до 25 назв професій учні працювали інтенсивно, від 25 до 40 – уповільнено, а після 40 – дуже повільно. Із 300 опитаних учнів-дев'ятикласників у четвертій чверті в середньому названо було 24 професії; найменше число – 14, найбільше 48. кожна з професій називалась із частотою 6-7 разів. Ці дані свідчать про невисокий рівень інформованості старшокласників про діапазон професій, враховуючи те, що у переліку державного класифікатора ДК 003-95 приведено близько 5 тисяч професій.

Дослідження проблеми підготовки учнівської молоді до трудової діяльності показують, що сучасні загальноосвітні навчальні заклади з ряду суб'єктивних і об'єктивних причин не готова задовольнити зростаючий попит учнів на знання про професії, які їх цікавлять та відповідні сфери діяльності. Мало ефективність у цьому відношенні шкільної освіти підтверджується даними про джерела одержання старшокласниками відомостей про зміст різних професій, що були одержані завдяки проведеному нами опитуванню 263 учнів X-XI класів виділених для експерименту шкіл м. Борисполя. Узагальнені дані приведені у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Джерела отримання старшокласниками знань
про вибрані ними професії

Джерело відомостей	%	Ранг
Родина (батьки і родичі)	45	1
Газети, журнали, інша література	21	2

Спілкування з друзями, ровесниками	14	3
Школа, вчителі	7	5
Радіо, телепередачі	13	4

Отже, згідно з таблицею, за джерелами одержання старшокласниками профінформаційних відомостей школа займає останнє місце. На їх вибір більш ефективно діють інші фактори.

Для визначення ефективності впливу різних джерел профінформації на учнів 10-11 класів, що уже навчались в міжшкільних навчально-виробничих комбінат ми провели зріз значимості авторитетів для старшокласників і занесли в таблицю 1.5.

Таблиця 1.5

Ранг значимих-інших при виборі
майбутньої професії старшокласниками (у %)

Суб`єкти авторитету	Оцінки учнів рекомендаціям суб`єктів авторитету	МНВК м. Боярка	МНВК м. Борис піль	МНВК м. Вишгород	Середнє значення
Батьки	“4” – саме це	28	23	20	24
	“3” – відносно це	21	25	28	25
	“2” – швидше це	18	21	22	20
	“1” – не це	33	31	30	31

Друзі, однокласники	“4” – саме це	14	12	13	13
	“3” – відносно це	17	19	18	18
	“2” – швидше це	22	24	30	25
	“1” – не це	47	45	39	44
Класний керівник	“4” – саме це	10	12	11	11
	“3” – відносно це	17	19	18	18
	“2” – швидше це	19	24	15	19
	“1” – не це	54	45	46	48

В ході констатуючого експерименту ми виявили, що старшокласники одержують інформацію про професії не упорядковано і вона є далеко не повною, інколи спотвореною. Крім того ми констатували, що професіографічні дослідження проводяться дуже рідко. Порівняння зроблених учнями старших класів описів професій, які їх цікавлять дозволили визначити індекс інформованості старшокласників про відповідні професії за формулою 1.1 :

Формула 1.1

$$I_i = \frac{N_1 + 0,5N_2 + 0N_3}{N_1 + N_2 + N_3}$$

де - N_1 , N_2 , N_3 - кількість учнів, що мають про дану професію відповідно достатньо повну, часткову та незначну уяву. Порівняльні дані занесені в таблицю 1.6.

Таблиця 1.6

Коефіцієнт інформованості учнів старших класів про професії

О п и с	Кількість опитуваних	Середнє значення I_i
---------	-------------------------	------------------------

		10 ^й	11 ^й
Загальні відомості про професію	87	0,73	0,92
Предмет трудової діяльності		0,25	0,51
Мета трудової діяльності		0,22	0,63
Умови трудової діяльності		0,74	0,89
Вимоги професії до людини		0,19	0,61

Докорінні соціально-економічні зміни, що відбулися в країні протягом останніх років, не могли не вплинути на систему трудових ціннісних орієнтацій, які в свою чергу взаємопов'язані з мотивами вибору професії та професійною спрямованістю. Результати досліджень ціннісних трудових орієнтацій та результати проведеного нами констатуючого експерименту дозволили виявити помітні зрушення у цій системі. Дані результати викладені у таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Ціннісні уявлення старшокласників про майбутню професію

Показники	Рангові місця
Корисність суспільству	7
Творчий характер праці	6
Можливість самоствердження	3

Можливість самовдосконалення	4
Визнання колективом, однолітками	5
Матеріальна винагорода	2
Забезпечене майбутнє	1

Наведені в таблиці результати констатуючих зрізів свідчать про те, що якщо можливість самовдосконалення та самоствердження в праці й корисність суспільству раніше очолювали ієрархії ціннісних уявлень про майбутню професію, то в умовах розвитку ринкової економіки на перші місця висунулися забезпечене майбутнє та матеріальна винагорода.

Оскільки одним із визначальних складових компонентів професійної спрямованості старшокласників є їх професійні наміри, ми провели анкетування учнів 10-х і 11-х класів, що навчались у Бориспільському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті за різними профілями. Результати констатуючих зрізів узагальнено та зафіксовано у таблиці 1.8.

Як бачимо з таблиці більшість учнів старших класів прагнуть після загальноосвітніх навчальних закладів продовжувати навчання за обраною професією, оскільки, ще не впевнені у можливості безпосередньої трудової діяльності за обраною професією.

Таблиця 1.8

Динаміка професійних намірів учнів 10-11 класів

Професійні наміри	Класи		Середнє значення
	10 кл.	11 кл.	
По закінченню навчання в МНВК працювати за обраною професією	3,5	1,6	2,6

Продовжити навчання за обраною професією	32,1	22,6	27,4
Інша відповідь	19,6	35,0	27,3

Профільне навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, як в одній з ведучих ланок підготовки молоді до праці, не обмежується завданнями тільки навчального характеру. Воно покликане не тільки озброювати учнів старших класів практичними вміннями, навичками і відповідними завданнями, але і виховати в них сумлінне ставлення до праці, розвивати їхні інтелектуальні якості, поглиблювати інтерес до світу професії і допомогати у правильному виборі майбутньої спеціальності.

Успішне розв'язання цих завдань можливо лише при здійсненні індивідуального підходу до старшокласників. Це, на нашу думку, найбільш ефективно може бути здійснене в ході профорієнтаційної роботи, тому що в її основі лежить саме індивідуальний підхід до учнів старших класів, а метою є вивчення індивідуальних особливостей особистості і вироблення на основі цього – кваліфікованої поради, що сприяє адекватному вибору профільного навчання чи професійної підготовки.

Адже, сьогодні рішення проблеми правильного вибору профільного навчання чи професійної підготовки в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах і вибору майбутньої професійної діяльності учнями старших класів вимагає посилення уваги до психолого-педагогічного і психофізіологічного їх вивчення.

Аналіз діяльності майстрів виробничого навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах показав, що багато хто з них має труднощі саме в обліку індивідуальних особливостей старшокласників і здійснення індивідуального підходу до них. Тому необхідно організовувати психолого-педагогічні консультування учнів старших класів і педагогів з цих питань. Частина вчителів і майстрів недооцінюють знання про індивідуальні особливості учнів і не використовують ефективні прийоми впливу на своїх

вихованців. Це, природно, негативно впливає на оволодіння старшокласниками індивідуальними трудовими навичками, на формування в них індивідуальних прийомів діяльності, професійно значимих якостей. В остаточному підсумку ускладнюється задача вибору майбутньої професії, пов'язаної з профілем навчання.

Нами проаналізовані також і дані анкетування вчителів та безпосереднього спілкування з майстрами виробничого навчання загальноосвітніх навчальних закладів і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів з питань їх профконсультаційної діяльності. Отримана інформація свідчить про те, що майстри виробничого навчання вважають за необхідне розширити доступні їм психологопедагогічні знання й уміння з питань профконсультування, реалізації індивідуального підходу до старшокласників.

Більше половини майстрів відзначають відсутність або недостатню кількість методичних рекомендацій з даного питання, а 58% - 65% вважають, що під час профконсультаційних робіт треба приділяти увагу вихованню інтересу до професії і навчанню (формуєча профконсультація), роботі з подолання недоліків у профільному навчанні і формуванню професійно значимих якостей, що сприяють швидкому оволодінню професією учнями старших класів. Значна частина респондентів (38,2% - 46,7%) відзначає, що основний натиск у цій роботі треба робити на комплектування груп (попередня, інформаційно-довідкова і початкова формуєча профконсультація).

23,2% - 35,6% вважає, що під час проведення уточнюючих і коригувальних робіт, необхідний диференційований підхід до старшокласника (уточнююча, формуєча, коригувальна і контрольна, профконсультації).

Нарешті, 90% - 95% анкетованих підкреслюють потребу профконсультаційних робіт як способу, що сприяє правильному вибору профільного навчання і майбутньої професійної діяльності учнями старших класів, а також успішному здійсненню індивідуальної роботи, що виявляє специфічні особливості учнів старших класів.

Отже, для того, щоб вибір трудового профільного навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах був ефективним, обов'язковою є системи профорієнтації, де профконсультаційна робота є основною.

Щоб підвищити роль міжшкільних навчально-виробничих комбінатів у професійному самовизначенні старшокласника необхідно, насамперед, зміцнити педагогічну основу їхньої діяльності, готувати викладачів і майстрів виробничого навчання, методистів по профорієнтації, психологів-консультантів здатних проводити відповідну роботу на сучасному рівні. Однак, на практиці, у викладачів міжшкільних навчально-виробничих комбінатів не вистачає майстерності і навичок роботи, а в майстрів виробничого навчання – недолік відповідних психолого-педагогічних знань та умінь. Тому в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах варто створювати кабінети профорієнтації, де повинні працювати методист по профорієнтації і практичний психолог, концентруватися методичні посібники і розробки для викладачів і майстрів виробничого навчання по профінформації, профконсультації і профвідбору. Ці працівники необхідні комбінату для дослідження й вирішення таких завдань, як виявлення індивідуальних психофізіологічних властивостей особистості і сприяння адекватному вибору учнями тих або інших видів профільного навчання та професійної підготовки. У його задачу входило б і стимулювання в старшокласників стійкого інтересу до професій, формування і закріплення їхніх професійних здібностей усвідомленого й обґрунтованого вибору учнями старших класів сфери їх майбутньої трудової діяльності.

Аналіз практики профконсультаційної роботи в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів і результати початого нами експерименту, свідчить про те, що:

- профорієнтаційна робота зі старшокласниками в більшості міжшкільних навчально-виробничих комбінатів проводиться в даний час епізодично, обмежуючи в основному інформаційно-довідковим консультуванням;
- у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах немає спеціальних приміщень, фахівців і методик по виявленню індивідуальних психофізіологічних властивостей особистості учнів старших класів, необхідних для обґрунтованого вибору профілю навчання і вибору майбутньої професії;
- не вистачає також методичних посібників і розробок з питань організації і проведення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в

міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, де слабкою є матеріально-технічна база для проведення профконсультації та профдобору.

Крім того сьогодні необхідно вирішити питання діяльності міжшкільних навчально-виробничих комбінатів в умовах переходу загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання. Враховуючи, що більшість учнів старших класів на час закінчення загальноосвітніх навчальних закладів стануть повнолітніми, питання своєчасного здобуття професії значно загостриться. Особливо відчутно це торкнеться учнів старших класів з найменш захищених, малозабезпечених сімей та молодь, яка закінчить загальноосвітні навчальні заклади з невисоким рівнем навчальних досягнень. Враховуючи, що наданий час більше 50% учнівської молоді не має можливості продовжувати навчання у системі професійно-технічної освіти, та інших навчальних закладах, проблема їх працевлаштування та створення додаткових робочих місць у системі малого бізнесу на основі отриманих знань, вмінь та навичок залишається досить актуальною. Соціологічне опитування показує, що більше 80% учнівської молоді разом із отриманням атестату про загальну середню освіту бажають отримати і робітничу професію. В даному випадку міжшкільні навчально-виробничі комбінати змогли б вирішувати більшість з цих питань у прийнятній для держави, учнівського та батьківського загалу формі.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши стан проблеми професійного самовизначення старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів ми дійшли висновку, що професійне самовизначення старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів буде ефективним, якщо враховувати ряд організаційно-педагогічних умов:

1. У змісті профільної і професійної підготовки враховуватимуться зв'язки з предметами поглибленого вивчення;
2. Зосереджуватиметься увага на формування професійно важливих якостей з обраного виду праці (складанні професіограм і психограм)

контролюються і підлягають корекції професійні плани, способи оцінки результатів, процесу, умов професійної діяльності;

3. Актуалізуватиметься соціально-професійна адаптація старшокласників, яка пов'язана з формуванням не лише професійних знань, вмінь та навичок, але й засвоєнням норм і цінностей конкретних трудових колективів.

Результатом процесу професійного самовизначення у старшому шкільному віці є вибір майбутньої професії. Допомога старшокласникам у правильному виборі професії передбачає необхідність спеціальної організації та діяльності, яка вимагає:

- отримання знань про себе;
- ознайомлення із змістом професії в ході аналізу професійної діяльності;

Співвіднесення знань про себе і знань про професійну діяльність (здійснення професійних проб).

Готовність до професійного самовизначення утворення багатокomпонентне. До структури готовності різні дослідники включають понад сорок різних компонентів, що свідчить про неоднорідність цього особистісного утворення та його багаторівневий характер. Найчастіше виділяються моральний, практичний і психологічний компоненти. Структурний аналіз готовності старшокласників до вибору професії дав нам можливість запропонувати критерії визначення готовності старшокласників до професійного самовизначення: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-практичний, професійної придатності, самооцінки.

У підготовці учнів старших класів до трудової діяльності міжшкільні навчально-виробничі комбінати є одною з ланок профільного навчання та професійної підготовки. Професійна орієнтація, яка проводиться в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, виступає як елемент і фактор безперервної освіти, спрямований на свідомий вибір професії, основою якого є наявність інтересу до певного виду діяльності: позитивне емоційне ставлення до професії, знання самого себе, професійно важливих відомостей і знання про кадрові потреби народного господарства.

На основі розроблених основних напрямків у теорії і практиці профорієнтаційної роботи у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах

щодо вибору професії можемо представити таку послідовність роботи щодо формування готовності старшокласників до вибору професії: вивчення нахилів і здібностей; ознайомлення з особливостями професій і спеціальностей; стимулювання пізнавальної активності; формування мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій.

У міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, у яких навчально - трудова діяльність учнів старших класів є основною, бажано проводити цілеспрямовану профорієнтаційну роботу з підготовки старшокласників до вибору професій. Ці заходи мають розглядатися як складові частини навчально-виховного процесу. Розвиток різнобічних інтересів і нахилів, а також загальне ознайомлення учнів старших класів з професійною діяльністю, яка здійснюється передусім у навчальному процесі, має будуватися на широкій політехнічній основі. При виконанні цієї умови старшокласники пізнають загальні наукові принципи сучасного виробництва, його основні галузі, найбільш типові технологічні процеси. Завдяки цьому у них формується загальний політехнічний світогляд, створюються певні можливості для ознайомлення старшокласників з конкретними видами праці, певними професіями.

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО - ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У МІЖШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ КОМБІНАТАХ

2.1. Удосконалення профорієнтаційної спрямованості змісту навчально-трудової діяльності старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів

Профорієнтаційна спрямованість змісту трудового профільного навчання та професійної підготовки учнів старших класів в умовах навчально виробничих комбінатів мала великий вплив на їх професійне самовизначення і як результат – формування у них відповідної готовності до професійного самовизначення. За результатами нашого дослідження пізнавально-практичний компонент готовності найбільш ефективно формується саме у процесі трудової підготовки в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах. Якщо системно поданий навчальний матеріал має причинно-наслідкові зв'язки, збуджує пізнавальну активність старшокласників, то можливість для виникнення передумов формування готовності до професійного самовизначення збільшується. Проте, у чинних програмах з трудового профільного навчання професійної підготовки профорієнтаційний компонент їх змісту розроблений недостатньо.

При розробці змісту наших експериментальних програм було враховано основні принципи дидактики, зокрема: послідовність і логічність, доступність і науковість, навчальну, виховну, розвиваючу і політехнічну спрямованість, індивідуальний підхід у навчально-трудовій діяльності.

Слід відзначити, що загальнотрудові уміння є базою і одним із важливих засобів досягнення сформованості інтересу учнів старших класів до професій, але їх відповідність лише змісту програми явно недостатня. Необхідний спеціальний допоміжний зміст навчання (ознайомлення з основами виробництва, формування емоційно-ціннісних відносин і позитивних мотивів вибору професії), адекватний поставленій меті експериментальної роботи – формування готовності до професійного самовизначення.

Знання з основ виробництва необхідні для повноцінної реалізації цілей трудового профільного навчання і професійної підготовки: свідомого засвоєння загальнотрудових умінь у конкретних видах трудової діяльності, що здійснюються в трудових процесах, доступних для учнів на основі їх зв'язків з основами наук, інтересами і віковими можливостями учнів; формування емоційно-ціннісного ставлення до людей праці, продуктів і результатів їх трудової діяльності, до засобів праці, передових видів технологій, предметів праці.

В експериментальні програми було включено профорієнтаційні відомості, які розкривають зміст професій і спеціальностей сучасного виробництва. Зміст профорієнтаційного матеріалу був спрямований на посилення пізнавальної активності старшокласників, що в свою чергу забезпечує виникнення інтересу до професій, визначає можливості формування окремих компонентів готовності до професійного самовизначення.

Введення до програм профорієнтаційної інформації ми здійснювали такими шляхами:

- 1) удосконалення змісту через введення відомостей про сучасне виробництво;

- 2) визначення змісту, умов та характеру праці спеціалістів з окремих професій і спеціальностей;
- 3) класифікація та упорядкування професій, з якими повинні ознайомитись учні (з урахуванням регіональних особливостей);
- 4) введення до практичних занять творчих завдань (розв'язання задач з виробничим змістом);
- 5) створення умов для проведення лабораторно-практичних робіт.

При створенні експериментальних програм: Інформатика і комп'ютерна техніка (Оператор комп'ютерного набору); Швейна справа (Швачка); Кулінарна справа (Кухар); Основи діло виробництва (Секретар керівника) ми мали на меті збільшення обсягу профорієнтаційного матеріалу, не зменшуючи при цьому інваріантну частину, зберігаючи кількість годин.

Трудова підготовка старшокласників в експериментальних групах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів здійснювалася в тісному зв'язку з вивченням інших предметів: фізики, математики тощо. Але вона не зводилася лише до засвоєння законів, які лежать в основі виробництва. Необхідним було також озброєння учнів певним мінімумом технологічних знань, а також трудових умінь, які формуються на заняттях з трудового профільного навчання і професійної підготовки. Тому для реалізації даних експериментальних програм найбільш ефективними виявилися такі педагогічні засоби:

- лабораторно-практичні роботи, що дають змогу не тільки вивчити теоретичні відомості, а і застосувати їх на практиці;
- використання технічних задач як засобу актуалізації, активізації пізнавальної діяльності, поглибленого вивчення на інтегрованих уроках, а також

контролю за засвоєнням знань. У ході дослідження ці задачі також використовувалися для тестування при визначення рівнів сформованості окремих компонентів готовності до вибору професії.

Виходячи із структури готовності до професійного самовизначення, експериментальні програми передбачали вплив на всі компоненти готовності до професійного самовизначення старшокласників – мотиваційно-ціннісний, пізнавально-практичний, професійної придатності, самооціночний. На нашу думку, саме зміст удосконалених програм та сукупність профорієнтаційних педагогічних засобів мають достатні потенційні можливості для формування вище означеної готовності.

За результатами нашого дослідження одним із недоліків викладання профорієнтаційно спрямованих уроків вбачався в тому, що їх зміст будувався переважно на репродукції. Учень повинен запам'ятати навчальний матеріал і відтворити його за вимогами учителя в процесі контрольної, самостійної чи іншої роботи. Діяльність учнів старших класів на уроках трудового профільного навчання і професійної підготовки в контрольних групах зводилася до пасивного сприйняття різних профінформаційних відомостей від вчителя. При викладанні профінформаційного матеріалу основне місце відводилося розповіді учителя. Вчителі прагнули за короткий час надати якнайбільше нового для учнів навчального матеріалу, часто малозрозумілого, насиченого незнайомою професійною термінологією. Цей метод, хоч і забезпечував засвоєння учнями певної кількості профінформаційних знань, але не активізував пізнавальної діяльності старшокласників, не збуджував думку, не спонукав до самостійного здобуття і застосування знань, не створював умов для формування інтересу до професій. Учні спочатку із зацікавленням ставилися до уроку, але від засилля

нового профінформаційного матеріалу втрачали інтерес до нього. Тому вчителі частіше опускали цей матеріал або давали його в мінімальній кількості, перекриваючи практичною роботою, до якого учні старших класів ставились із задоволенням.

Завдяки застосуванню у процесі навчання в експериментальних класах методів пояснення, спостереження, вправ, демонстрації засобів виконання практичних дій та створення проблемних ситуацій не тільки зміцнювалися уміння та навички, а й формувался інтерес до певного виду професійної діяльності, інтереси до конкретних професій і спеціальностей.

Під час формуючого експерименту застосовувались евристичні, пошукові, проблемні методи навчання. Використовуючи евристичні бесіди при вивченні програмового матеріалу, вчителі експериментальних класів знайомили старшокласників з професіями, пояснювали перспективність у майбутньому, розширювали знання учнів старших класів про світ професій і спеціальностей, тим самим формуючи свідомий вибір професії.

Результати нашого експерименту підтвердили, що при вивченні нового матеріалу, особливо з профорієнтаційною метою, доцільно використовувати такі методи, як бесіди, диспути тощо. Методично правильно поставлені запитання з точки зору профінформації надавали можливість управляти пізнавальною діяльністю старшокласників, спрямовувати її у потрібне русло. За змістом вони могли бути інформаційного або проблемного характеру. Запитання інформаційного характеру наводили учнів на відповідь відразу, а проблемного – потребували тривалого обмірковування, але всі вони були підпорядковані основній меті нашого експерименту – формуванню готовності учнів до професійного самовизначення. Треба сказати, що велику роль відігравали

запитання проблемного характеру, коли на уроці створювалася проблемна ситуація, яка потребувала нешаблонного рішення. Старшокласники, вирішуючи завдання, спиралися на раніше здобуті знання, попередній досвід.

Проблемний метод навчання полягав у тому, що вчителі експериментальних класів не тільки надавали інформацію учням стосовно вибору професій, а враховували самостійність людини у виборі майбутньої професії, враховуючи свої психофізіологічні можливості, тобто показували етапи послідовного вибору конкретної професії, спеціальності. У процесі викладення профорієнтаційного матеріалу вчителі залучали учнів старших класів до самостійного розв'язання деяких пізнавальних задач, наприклад, пропонували зробити нескладні розрахунки, пояснити будь-який факт або явище, встановити зв'язки, зробити висновки тощо. У процесі такої роботи старшокласники вчилися логічно мислити, отримували навички у вирішенні виробничих задач. У подальшому при оволодінні цими навичками вони самостійно проводили спостереження, дослідни, узагальнювали результати практичних робіт, робили висновки. Пізнавальна діяльність при вивченні професійно важливого матеріалу мала активний характер, формувався пізнавально-практичний компонент готовності до професійного самовизначення.

Застосування проблемних методів при викладенні відомостей про професії, самостійний пошук в процесі розкриття професійно важливих якостей, застосування дослідницького методу при виконанні практичних завдань сприяли формуванню готовності до професійного самовизначення, а також розвитку професійно важливих якостей, які необхідні для успішного оволодіння обраною професією.

Найбільш результативними методами навчання у плані формування пізнавально-практичного компоненту готовності виявилися пошуково-дискусійні, евристичні або проблемні методи, вони спонукали старшокласників розмірковувати, бути активними на уроці при вивченні нового матеріалу, виконанні певних трудових дій. Застосування частково-пошукових і дослідницьких методів в навчально-виховному процесі дозволяло навчити учнів старших класів творчо працювати, самостійно оволодівати професійно важливими знаннями, що особливо важливо в умовах інтенсивного впровадження сучасної техніки і технологій.

Наше експериментальне дослідження показало, що зміст трудового профільного навчання і професійної підготовки в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах повинен враховувати умови, які лежать в основі формування готовності до професійного самовизначення:

- 1) надання відомостей про сучасне виробництво;
- 2) розкриття змісту професії і їх вимог до людини;
- 3) формування професійно важливих умінь та навичок;
- 4) виховання поваги до працівників сфери матеріального виробництва;
- 5) формування моральних якостей, ціннісних орієнтацій старшокласників.

Проведена нами експериментальна робота засвідчила, що в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах є всі необхідні можливості для залучення учнів старших класів до різноманітної професійної діяльності, ознайомлення із змістом цих професій, їх вимогами до особистості працівника. Отже, можна говорити про наявність умов для формування готовності до професійного

самовизначення. Більш повний і глибокий їх розвиток, диференціація проходить при вивченні курсу "Основи вибору професії".

Разом з тим зміст уроків трудового профільного навчання і професійної підготовки взаємопов'язаний із змістом загальноосвітніх наук та розробленим нами курсом "Основи вибору професії". Ці заходи мали забезпечити оптимальні умови формування в учнів старших класів готовності до професійного самовизначення.

У експериментальну програму "Основи вибору професії" було включено різні засоби впливу на старшокласників, у тому числі вербальні. Зокрема, вступна розповідь методиста з профорієнтації стосовно історії міжшкільного навчально-виробничого комбінату, нормативних документів, можливостей подальшої освіти і потреби регіону у трудових ресурсах. Інтенсивно використовувався профорієнтаційний куточок міжшкільного навчально-виробничого комбінату, який висвітлював питання профорієнтації (див. підрозділи 2.1-2.3).

Сукупність методичних прийомів і засобів реалізації змісту програми "Основи вибору професії", вдале співвідношення його з профілями і спеціальностями міжшкільного навчально-виробничого комбінату стимулювали формування пізнавально – практичного компонента готовності до професійного самовизначення.

Більшість учнів старших класів відзначалися на заняттях постійністю уваги, прагнули до високих балів з теорії трудового профільного навчання, до широкої обізнаності із змістом та особливостями професійної діяльності. Вони могли володіти інформацією про професії понад вимоги навчальних програм. Такі показники сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту критерію засвідчували високий рівень їх готовності до професійного самовизначення.

Частина старшокласників міжшкільного навчально-виробничого комбінату виявляла достатній рівень знань та умінь у стандартних ситуаціях згідно з програмними вимогами. Вони володіли інформацією про особливості

обраної трудової діяльності, про що свідчили відповіді на запитання анкет, розроблених нами (див. додаток В, Д, Е, Ж, З).

Для формування готовності до професійного самовизначення старшокласників в експериментальних групах у процесі трудової підготовки виділялося три послідовні етапи: пропедевтичний, основний, завершальний.

Бралось до уваги, що учні 9 класу потребують такого змісту трудової підготовки, у якому б домінувало самопізнання як одна із важливих сфер професійного самовизначення. Саме тому в ході підготовки дев'ятикласників до вступу в міжшкільний навчально-виробничий комбінат ми проводили з учнями старших класів діагностичну профконсультацію. Діагностичною ми називали такий вид профконсультації, який спрямовувався на вивчення особистості, її інтересів, нахилів, здібностей з метою виявлення особистісно – ціннісної професії або блоку професій. Тобто пропедевтичний етап експериментального процесу ми пов'язували із змістом професійної підготовки учнів 9 класу (дивись експериментальну програму “Основи вибору професії”, додаток И).

Удосконалений зміст трудової підготовки учнів 9 класу (другий семестр) пов'язувався із мотиваційним компонентом професійного самовизначення. Змістом передбачалася актуалізація такої сфери професійного самовизначення як самопізнання. Причому, трудова підготовка з урахуванням самопізнання диференціювалася за трьома рівнями складності (Див. таблицю 2.4.)

Це стосується і учнів 10 класу, які вже навчаються в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах. Їхній зміст професійної підготовки пов'язувався із когнітивним (інформаційним) компонентом професійного самовизначення. Удосконаленим варіантом змісту для десятикласників передбачалася поглиблена освіта і самоосвіта з відповідних профілів у взаємозв'язках із суміжними спеціальностями. Зміст запропонованих експериментаторами програм з профілів і спеціальностей диференціювався за трьома рівнями складності.

Таблиця 2.4

Вимоги до удосконаленого змісту трудової підготовки в учнів 9 класу

Рівні складності	Характеристика удосконаленого змісту за рівнями складності
В И С О К И Й	Забезпечення проінформованості і емоційно-позитивного ставлення до професійної кар'єри (соціальна значущість, престиж, матеріальна і особистісна цінність). Наявність впливу на виховання стійкого і стабільного професійного інтересу. Можливості для виявлення не лише технологічних знань, умінь і навичок, але й для творчого ставлення до професійної діяльності. Ознайомлення із дизайнерським мистецтвом у відповідності до профілів і спеціальностей (проектним моделюванням), яким забезпечується єдність думки, почуття і дії особистості.
С Е Р Е Д Н І Й	Можливості для виховання адекватного ставлення до себе як суб'єкта професійного самовизначення (самостійність, впевненість у собі, позитивна "Я - концепція", прагнення до подолання перешкод). Передбачення у змісті оціночних дій щодо вибору оригінальних варіантів професійного рішення, можливостей для виявлення переваг і недоліків у рішеннях. Матеріал для виявлення професійного інтересу, який би зумовлювався емоційними станами (тривалими у часі і пов'язаними із способами професійних дій). Варіанти співвіднесення нахилів і здібностей особистості з особистістю ціннісними профілями і напрямками.
НИЗЬКИЙ	Завдання для оціночного судження про власні дії на різних етапах діяльності. Можливості для виявлення ситуативного професійного

	інтересу в емоційних реакціях (привабливі предмети і засоби праці, умови і результати профільного навчання або професійної підготовки)
--	--

Таблиця 2.5

Вимоги до удосконаленого змісту профільного навчання і професійної підготовки в учнів 10 класу

Рівні складності змісту	Характеристика удосконаленого змісту за рівнями складності
Низький	Відомості про одну з обраних спеціальностей або один з профілів навчання (зміст, вимоги до працівника, потреби ринку праці у професії, тощо).
Середній	Відомості про окремі суміжні профілі або спеціальності професійної підготовки; найзагальніша інформація про потреби регіону у тих чи інших професіях; особистісно значущі професіограми (самооцінка здібностей, індивідуальних якостей та умінь: загальнопрофесійних, спеціальних, комунікативних, організаторських, творчих).
Високий	Відомості з різних (суміжних і несуміжних) профілів і первинних професійних напрямів типу "Л-Т", "Л-П", "Л-Л", "Л-З", "Л-Х". Детальна інформація про потреби регіонів у кадрах (у межах типової професійної підготовки в МНВК). Інформація про варіативні шляхи професійного самовизначення (первинне рішення, орієнтовну програму дій, запасний варіант рішення, самостійний моніторинг і корекцію).

Отже, експериментальним етапам трудової підготовки відповідав удосконалений зміст, диференційований за класами (9-11). Зазначені етапи були взаємозв'язані і не мали якихось фіксованих меж.

На другому, основному етапі професійного самовизначення домінуючу роль відігравав критерій самопізнання, який зумовлювався мотиваційною сферою особистості.

Учні старших класів, які навчалися на більшості профілів виявляли зацікавленість змістом професійної діяльності, якщо: такий зміст подавався вчителем з урахуванням особистісно - ціннісних інтересів старшокласників, емоційно позитивне ставлення до професійного напрямку супроводжувалося достатньою про-інформованістю; активність старшокласників зумовлювалася вчителем. Якщо при розв'язанні завдань старшокласники виявляли часткову самостійність, а їх ініціативність та творчість виявлялися епізодично.

Зазначені показники готовності до професійного самовизначення за мотиваційно-ціннісним критерієм у більшості старшокласників виявлялися на середньому рівні.

У деяких учнів старших спостерігався низький рівень професійного самовизначення на пропедевтичному етапі експериментального процесу. Він характеризувався наступними показниками: нейтральним ставленням до професійної діяльності, що виражалось відсутністю зацікавленості її змістом; відсутністю стійкого інтересу до обраних профілів і спеціальностей, що було помітно в пасивності до навчально-трудої діяльності; мотивація не завжди визначалася змістом навчально-трудої завдань, що вимагало постійного контролю за діяльністю старшокласників з боку вчителя; були відсутні будь-які професійні плани, а отже й ініціативність та творчість у роботі.

В окремих випадках, на основному етапі формування в учнів старших класів готовності до професійного самовизначення, зміст виявлявся показником високого рівня. Так, яскраво виражене позитивне ставлення до професійної діяльності корелювало з розумінням соціальної значущості праці. Постійна зацікавленість змістом засвідчувала стійкий інтерес до професійної діяльності. Наявність професійних планів спонукала до проявів ініціативи і творчості з профілів і спеціальностей. Результати наведені в таблиці 2.6.

Порівняльний аналіз результативності професійного самовизначення у контрольних та експериментальних групах на пропедевтичному етапі експериментального процесу трудової підготовки старшокласників (у %)

Рівні професійного самовизначення	Групи учнів старших класів	
	Контрольна	Експериментальна
Високий	21,3	20,2
Середній	32,6	32,2
Низький	46,1	47,6

Якісний аналіз показників професійного самовизначення старшокласників міжшкільного навчально-виробничого комбінату на пропедевтичному етапі експериментального процесу засвідчив певну динаміку показників у напрямку до їх зростання в експериментальній групі порівняно з контрольною.

Завдяки мотиваційно-процесуальному забезпеченню першого етапу експериментального процесу (див. розділи 2.1, 2.4) зменшилася кількість старшокласників з низькими показниками, а натомість зросли показники високого рівня.

Основний етап експериментального процесу ми співвідносили з освітою і самоосвітою учнів старших класів забезпечували педагогічно доцільний когнітивний (інформаційний) вплив на старшокласників, сприятливий для розвитку їхніх інтелектуальних здібностей.

На основному етапі експериментальної роботи незначна кількість учнів старших класів виявила низький рівень професійного самовизначення за пізнавально-практичним критерієм. В поодиноких випадках в старшокласників траплялася відсутність уважності, окремі учні мали низькі оцінки, слабкі знання про зміст та особливості професійної діяльності. У ході

експериментального дослідження з'ясувалося, що учні 10 класу, приступивши до навчання за профілями і спеціальностями, не завжди достатню продумано і обґрунтовано здійснювали їх вибір. У зв'язку з наявністю низького рівня готовності до професійного самовизначення старшокласників, у перші дні занять працівники психологічної служби міжшкільного навчально-виробничого комбінату протягом 2-3 тижнів проводили з ними інтенсивні профконсультації. Таким чином забезпечувався педагогічно доцільний перехід старшокласників з профілю на профіль, зі спеціальності на іншу спеціальність або з профілю на спеціальність і, навпаки, зі спеціальності на профіль. В останньому випадку мотивами переходу, як правило, був приклад більш авторитетного товариша, на профіль якого орієнтувався той чи інший учень. У ході теоретичних занять, практичних робіт, профконсультації учні старших класів переконувались у помилковості своїх рішень і переконувались у доцільності і адекватності обраних профілях і спеціальностях. Щоб закріпити свої професійні наміри, десятикласники експериментальних груп міжшкільного навчально-виробничого комбінату у перші тижні занять відвідували базові підприємства з обраних ними професійних напрямків. У ході профорієнтаційних екскурсій вони знайомилися з умовами праці робітників даної професії та умовами праці на виробництві. Десятикласники спілкувалися з майстрами на виробництві, що сприяло остаточному закріпленню за обраним професійним напрямом.

Удосконалений зміст професійної підготовки учнів 11 класу диференціювався за трьома рівнями складності. Особлива увага приділялася можливостям для самореалізації одинадцятикласників, а не лише самоосвіті (як для 10 класів) чи самопізнання (9 класів). Вимоги для удосконалення змісту приведені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Вимоги для удосконаленого змісту трудового профільного навчання і професійної підготовки до учнів 11 класу МНВК

Рівні складності змісту	Характеристика удосконаленого змісту за рівнями складності
----------------------------	--

Низький	Наявність довідкових матеріалів, розроблених професіоналами-консультантами, помічниками у професійному самовизначенні.
Середній	Можливості для самовдосконалення (самоаналізу, самоосвіти, саморегуляції тощо.) Розробка змісту суміжних профілів або інтеграції. Передбачення пошукової діяльності старшокласників, збір ілюстративних матеріалів, пов'язаних з особистістю значущими професіями.
Високий	Наявність широкого спектру завдань для вибору і здійснення професійних проб. Забезпечення педагогічних умов для самореалізації учнів у різних профілях і напрямках професійної підготовки. Орієнтація навчальних завдань на творчість (креативність), на творче самовираження, оригінальність. Відображення відомостей про нові технології професійної діяльності. Наближення змісту первинних професійних напрямів до відповідних виробничих відносин. Можливості для вправлення у самостійному складанні програм з професійного самовизначення.

На завершальному етапі експериментального процесу в полі зору експериментаторів був критерій професійної придатності, тобто досягнення функціонального рівня професійного самовизначення, коли бажання учнів старших класів, підсилені знаннями та вміннями переростають професійні проби.

У своєму дослідженні професійні проби ми розглядали як профвипробовування, що моделює елементи конкретного виду професійної діяльності і сприяє свідомому, обґрунтованому вибору професії.

У ході професійних проб ми подавали старшокласникам базові відомості про конкретні види професійної діяльності; моделювали основні елементи різних видів професійної діяльності; забезпечували умови для якісного виконання професійних проб.

У процесі професійної проби в учнів старших класів актуалізувалися отримані знання і представлення про обрану сферу професійної діяльності, формувалися первинні професійні уміння і представлення про себе як суб'єктів професійної діяльності. У процесі професійних проб старшокласники одержували досвід вибраної роботи, намагалися визначити, чи відповідає характер даної роботи їх здібностям і умінням.

При організації і проведенні професійних проб ми враховували суб'єктивні й об'єктивні фактори, що впливають на продуктивність їх виконання. До суб'єктивного ми відносили фактори, що визначають індивідуальну психофізіологічну готовність старшокласників до виконання професійних проб. Об'єктивні – фактори, що впливають на раціональний і якісний підхід до реалізації професійних проб.

Професійні проби по різних сферах професійної діяльності містили у собі комплекс теоретичних і практичних занять, що моделювали основні характеристики предмета, цілей, умов і знарядь праці, ситуацій прояву професійно важливих якостей, що дозволяло учням старших класів оцінити власні можливості освоєння професії.

Проби здійснювалися в два етапи: підготовчий, у якому виділялася діагностична і навчальна частина, і практичний. Зміст підготовчого етапу забезпечував зв'язок професійних проб з основними компонентами готовності до професійного самовизначення.

Практичний етап проби складався з завдань трьох напрямків і трьох рівнів складності. Завдання 1-го рівня вимагали від старшокласників сформованості первинних професійних умінь, достатніх для їхньої реалізації на рівні виконавця. Завдання 2-го рівня носили виконавчо-творчий характер, у них передбачалися елементи раціоналізації професійної діяльності. При виконанні завдань 3-го рівня складності від учнів старших класів вимагалось планування своєї роботи, постановка проміжної і кінцевої цілей, аналіз результатів професійної діяльності.

У професійній пробі виділялися три аспекти: технологічний, ситуативний і функціональний. Їх інтеграція дозволяла відтворити цілісний образ професії.

Технологічний аспект характеризував операційну сторону професій і дозволяв виявити рівень оволодіння визначеними професійними уміннями. Завдання цього аспекту включали вправи на відпрацьовування прийомів роботи із знаряддями праці, використовуваних у визначеній професії. Характерною рисою змісту цих завдань було відтворення предметної сторони професійної діяльності.

Ситуативний аспект відтворював змістовну сторону професійної діяльності, визначав предметно-логічні дії, що входили до неї. Виконання цих завдань вимагало визначених розумових дій старшокласників, на основі досвіду і знань, набутих у процесі підготовки до виконання проби.

Функціональний аспект відображав структурно-функціональну динамічну сторону професійної діяльності. Відповідні завдання були спрямовані на моделювання професійної діяльності в цілому і активізували тим самим потреби, установки, мотиви, які були визначальними для спрямованості на цю діяльність.

Професійні проби виконувалися індивідуально чи в складі групи. При цьому вони були включені в структуру уроку чи здійснювалися в позаурочний час.

Розглядаючи професійні проби як завершений цикл конкретних дій, ми передбачали її діагностичні і навчальні можливості. Крім того, професійні проби, що моделювали реальну професійну діяльність, стимулювали формування адекватної самооцінки рівня готовності до вибору професії і сприяли реалізації принципу вільного професійного вибору.

Реалізація знань, вмінь і навичок під час виробничої практики вимагала співвіднести їх з особистими психофізіологічними даними учнів старших класів. Високий рівень професійної придатності, зафіксований результатами анкетування і психофізіологічної діагностики, виявився саме у контингенту учнів, у яких бажання, знання, практична дії направлені на вибір професії виявилися цілісно, в органічній єдності.

Водночас, у процесі експерименту була виявлена група старшокласників, які відзначалися задовільними результатами діагностування. Такі учні справлялися із типовими завданнями. Але у них виявилася певна розбіжність

між результатами анкетування та даними психофізіологічної діагностики. Дані психофізіологічної діагностики були адекватними обраним профілям і спеціальностям, а результати анкетування відзначалися певною суперечливістю.

Старшокласники з низькими результатами діагностики і невідповідністю результатів анкетування обраним профілям і спеціальностям, як правило, потребували додаткових професійних проб з метою виявлення відповідних професійних намірів.

Розроблені нами експериментальні програми підлягали експертній оцінці фахівцями – вчителями трудового навчання (стаж роботи – більше п'яти років, категорія – перша і вища, 27 осіб), методистами з профорієнтації (6 осіб). Для експертної оцінки була запропонована анкета (див. додатки Н, П, Р) за висновками якої були внесені корективи до запропонованої програми. Експерти (33 особи) оцінювали експериментальну програму в порівнянні з нормативною (див. табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

Розподіл суджень експертів при оцінюванні експериментальної програми
(рейтингові показники)

Питання анкети	Нормативна програма		Експериментальна програма	
	позитивні відповіді	негативні відповіді	позитивні відповіді	негативні відповіді
Наскільки правильно підібрані теми	19	14	18	15
Наскільки правильним є розподіл навчального часу	21	12	24	9

Наскільки доцільною є послідовність тем в програмі	20	13	19	14
Можливість отримання учнями відомостей про професії	11	22	29	4

Таким чином, експериментальні програми були оцінені фахівцями досить високо. Це доводить можливість їх використання як одного з експериментальних факторів у формуванні готовності до професійного самовизначення, оскільки зміст розроблених нами програм був насичений інформацією про професії в обсязі, необхідному для всебічного ознайомлення з ними.

2.2. Профконсультація старшокласників у процесі навчально-трудової діяльності в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах

Професійна консультація ґрунтується на психолого-педагогічному вивченні особистості старшокласника, здійснюваному з метою надання йому істотної допомоги у формуванні адекватного професійного самовизначення [221]. Ця робота нерозривно сполучається з рішеннями цілого комплексу науково-практичних, соціально-економічних, психолого-педагогічних і медико-фізіологічних задач, спрямованих на забезпечення умов формування професійного самовизначення учнів старших класів, що відповідає їхнім індивідуальним особливостям, а також потребам даного економічного регіону в кадрах за допомогою різних форм підготовки старшокласників до вибору професії.

Рішення психолого-педагогічних завдань профконсультації припускає визначення інтересів, виявлення схильностей, здібностей, професійно важливих якостей старшокласників, формування в них прагнення до професійного самовизначення.

Методико-фізіологічні задачі профконсультування зважаються за допомогою спостереження за станом здоров'я і фізичним розвитком учнів старших класів, визначаючи відповідність медичних показань вимогам професії, що обирається, корекції цього вибору в необхідних випадках.

Правильно поставлена профконсультаційна робота в нових умовах розвитку суспільства є незамінним, найважливішим фактором усвідомленого, обґрунтованого вибору майбутньої професії. Її ціль – формування і виховання в кожного представника молоді усвідомленого вибору професії об'єднаними зусиллями загальноосвітнього навчального закладу, міжшкільного навчально-виробничого комбінату, родини. Результативність профконсультаційної роботи багато в чому залежить від того, наскільки повно її загальна цільова настанова конкретизується в задачах і виражається в змісті і методах реалізації. Останнє багато в чому залежить від точності обліку поінформованості старшокласників про професію, яку вони обирають.

Оскільки в ранній юності необхідність професійного самовизначення виявляється однією з найбільш значимих проблем особистості, оскільки саме цей період є найбільш чутливим з погляду психолого-педагогічних наслідків цілеспрямованого втручання в цей процес. Тому настільки важливо забезпечити комплексний підхід до рішення завдань профконсультації, диференційоване його застосування при розробці і реалізації плану профконсультавання і механізмів дії всієї сукупності об'єктивних факторів, що впливають на професійне самовизначення учнів старших класів.

Педагогічна доцільність застосування диференційованого підходу в профконсультаванні старшокласників впливає з різноманіття особистісних якостей учнів старших класів і передбачає умовне виділення груп учнів на основі рівня обґрунтованості вибору ними професії, з урахуванням збігу індивідуальних професійно важливих якостей особистості. Це дозволяє профконсультанту визначити можливості кожної групи й окремого учня у формуванні індивідуально важливих якостей особистості, сприяє виробленню правильних рекомендацій з усвідомленого вибору професії старшокласниками.

Диференційований підхід забезпечує можливість необхідних педагогічно обґрунтованих модифікацій характеру профорієнтаційних впливів консультанта на групу учнів чи окремого учня. У цьому полягає його неповторна перевага в порівнянні з іншими методами консультування. Головними градаціями диференціювання виявляються вікова типізація й індивідуальна класифікація консультованих.

Підлітковий вік характеризується загостреною потребою в самостійності і самовираженні, інтенсифікацією процесу формування соціальних цінностей, незрілістю намірів зокрема в області вибору сфери майбутньої трудової діяльності. Акцентуація цих обставин при розробці змісту профконсультації забезпечує формування професійної спрямованості особистості.

Старший шкільний вік є періодом формування професійної спрямованості, професійного самовизначення особистості. У цих умовах диференційований підхід спирається на виявлення інтересів, мотивів, спрямованості, схильностей, здібностей і інших професійно важливих якостей особистості, розвиток яких обумовлює динаміку становлення відносини

особистості до вибору професії. Старшокласників багато в чому залучає така трудова діяльність (профільне навчання в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті), що дає їм почуття причетності до трудових реалій дорослих, підтверджує соціальну значимість професії, що обирається.

Індивідуальний підхід припускає такий ступінь диференціації, що передбачає психолого-педагогічну допомогу в ухваленні рішення на вибір професії з урахуванням індивідуальних особливостей конкретної особистості: її психофізіологічних і медико-біологічних даних, інших індивідуальних властивостей особистості (темпераменту, спрямованості, схильностей, здібностей, рівня знань і умінь, стану здоров'я і т.д.).

Одним з основних напрямків виховання в старшокласників стійкої спрямованості на ту чи іншу професію є формування в них сфери професійних інтересів, які можна розглядати як один з найважливіших структурних компонентів профнаправленості. Професійний інтерес дуже впливає на становлення відносини особистості до професійної діяльності і до процесу оволодіння нею в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті.

Одним із найважливіших завдань профконсультування є турбота про гармонійність структури мотивації, що формується при виборі професії в старшокласників. Умовою цього є глибокий аналіз потреб і інтересів учнів старших класів у сфері трудової діяльності, уточнення їхніх професійних планів і намірів по їхній реалізації.

Формування психологічної готовності старшокласників до вибору професії в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті успішно відбувається тоді, коли їхній професійний інтерес, самооцінка професійно значимих якостей (професійної придатності) постійно і послідовно розвиваються з урахуванням їх взаємозв'язку і сам учень виступає в цьому процесі активним початком, працює над собою. Формування ж позитивної мотивації вибору старшокласником тієї чи іншої професії в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті відбувається під впливом тих сторін, що викликають позитивні емоції.

Відповідно до результатів нашого дослідження, старшокласники найбільше потребують допомоги довідково-інформаційного і контрольного

характеру. Вивчивши професійні наміри, схильності і здібності учнів старших класів цієї групи, необхідно створити умови для уточнення і поглиблення сформованої в них схильності до активної і різноманітної самоперевірки, самопідготовки, самовизначенню. Старшокласники вимагають стосовно себе особливої уваги. Для роботи з такими учнями потрібно використовувати спеціальні тестові методи виховного характеру, що дозволяють вивчити сформовані в цих учнів старших класів представлення про майбутнє.

Виходячи з вищевикладеного і спираючись на аналіз літератури і результатів нашого дослідження, можна виділити наступні “опорні крапки” диференційованого підходу в профконсультації:

а) чим раніш відбувається формування наміру старшокласників до вибору визначеної професії, тим ефективніше розвиваються інтереси, схильності, риси характеру, що відповідають обраній професії;

б) необхідність профконсультаційної роботи із старшокласниками в умовах міжшкільного навчально-виробничого комбінату мотивується тією обставиною, що в період навчання тут у підлітків відбувається глибокий злам у розвитку психофізіологічних особливостей, виникає прагнення виявити свої професійні схильності і здібності;

в) чим раніше обирають старшокласники свій життєвий шлях і свідоміше готуються до нього, вибираючи визначену професію, тим серйозніше, стають їхній стрижневий і професійний життєвий інтереси, стійкіші і багатші знання, що прискорюють формування характеру. Отже, правильно організована профконсультаційна робота перетворюється в найважливіший фактор формування особистості, становлення її характеру, підвищення суспільної активності учнів, росту їхньої відповідальності за своє майбутнє;

г) застосування різноманітних форм і методів диференційованого вивчення професійних інтересів, схильностей і здібностей учня і приведення цих даних у відповідність з реальним вибором життєвого шляху дає найбільший ефект при систематичній і цілеспрямованій роботі фахівців з профконсультації.

Міжшкільні навчально-виробничі комбінати є діючою ланкою в системі профорієнтації і професійно-трудової підготовки старшокласників. У силу цього комбінати мають реальні можливості для ознайомлення старшокласників

з основами сучасного виробництва, формування більш чітких уявлень про особливості різних професій і своїх можливостей по їхньому освоєнню. До безсумнівних переваг міжшкільних навчально-виробничих комбінатів у порівнянні з іншими суб'єктами трудової підготовки відносяться:

- 1) наявність можливостей навчатися значному числу професій;
- 2) відповідність, у більшості випадків, профілю професійно-трудового навчання молоді як сучасному рівню розвитку виробництва, так і потребам даного регіону;
- 3) можливість здійснювати систему заходів щодо профорієнтації і професійної підготовки учнів старших класів.

Виходячи їх того, що основною метою профорієнтації в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах є підвищення ефективності підготовки старшокласників до усвідомленого вибору професії і визначення шляху подальшого професійного навчання по закінченню загальноосвітнього навчального закладу, можна виділити наступні основні компоненти системи профконсультації:

- вивчення індивідуальних інтересів і схильностей учнів старших класів, шляхів їхнього цілеспрямованого розвитку;
- консультування старшокласників з питань, пов'язаних із продовженням освіти, вибором професії і працевлаштуванням.

Основними функціями профконсультування в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах є:

- цілеспрямована планова робота із старшокласниками по вивченню і розвитку їхніх професійних інтересів;
- забезпечення включення старшокласників у виробничі відносини;
- участь у формуванні змісту професійного навчання;
- організації керівництва професійним самовизначенням старшокласників з боку фахівців-майстрів виробничого навчання;
- консультування учнів старших класів з питань, зв'язаних із продовженням утворення, вибором професії і працевлаштування.

При організації і проведенні профконсультаційної роботи ми вважали за необхідне враховувати наступні обставини:

а) особливості навчально-виховного процесу в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах – обмежені можливості комплектування груп, недосконалість системи розподілу старшокласників по профілях навчання занять, сполучення навчання з працею на виробничій практиці й ін.;

б) особливості відбору старшокласників на навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах і рівень готовності до вивчення даної професії;

в) різноманіття факторів, що впливають на процес професійного самовизначення учнів старших класів.

Невід'ємним аспектом профконсультаційної роботи є її виховна функція. Вона полягає в тому, що профконсультування, по-перше, сприяє формуванню позитивних мотивів вибору професії, що забезпечують узгодження інтересів особистості і суспільства (інформаційно-довідкова, формуюча профконсультації); по-друге, дає можливість виявити й оцінювати психофізіологічні якості особистості учнів старших класів з урахуванням проби сил в обраній області діяльності (ними обраному профілі навчання в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті), (попередня, уточнююча і корекційно-уточнююча профконсультації); по-третє, дозволяє врахувати психофізіологічні вимоги, пропоновані до особистості тієї чи іншої професії і можливості особистості по освоєнню (інформаційно-довідкова профконсультація, професіограми, психограми).

Однією з умов ефективності профконсультування в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті є дотримання її поетапності, узгодження змісту діяльності, здійснюваної на кожному етапі і т. ін. К.К. Платонов виділяє в профконсультаційній роботі три таких етапи: підготовчий, завершальний, уточнюючий.

Перший етап: підготовча профконсультація – повинна підвести старшокласників до усвідомленого і правильного вибору професії, здійснюється протягом всього періоду навчання у загальноосвітньому навчальному закладі.

2 етап: завершальна профконсультація – надання допомоги у виборі професії у відповідності із схильностями і психофізіологічними особливостями учня.

3 етап: уточнююча профконсультація – допомогти молодій людині затвердитися в професійному виборі. Нерідко виходить за рамки школи і здійснюється в професійно-технічних училищах, вузах, на підприємствах і т. ін. [156].

В.Ф. Вітіньш розрізняє три етапи профконсультацій, називаючи їх “категоріями”: директивна (чи клінічна), що переслідує мету дати конкретні поради і вказівки до вибору професії; непряма консультація - допомагає індивіду розвинути самостійність шляхом стимуляції позитивних емоцій, зв'язаних із працею; виборна консультація – передбачає вільний вибір техніки і процедур у процесі консультації [36].

Л.А. Йовайша також виділяє три етапи в профконсультування: попередній, корекційний (уточнюючий) і контрольний [71].

Деякі дослідники схильні множити число таких етапів. Так, А.Д. Сазонов вважає, що їх чотири: підготовчий, основний, завершальний і уточнюючий. На його думку останній (уточнююча профконсультація) нерідко виходить за рамки школи і здійснюється в профтехучилищах, технікумах, вузах і на підприємствах [184].

Розбивка профконсультування старшокласників у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах на послідовність етапів забезпечує наступність роботи в IX -XI класах, поглиблюючи і зміцнюючи її в XI класі. Це сприяє забезпеченню систематичності і диференціювання профконсультаційної роботи у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах.

У ході початого нами формуючого експерименту ми розділили процес профконсультування на сім етапів:

- 1) попередня (підготовча) профконсультація;
- 2) інформаційно-довідкова профконсультація;
- 3) початкові формуючі профконсультації;
- 4) уточнююча профконсультація;
- 5) корекційна профконсультація;

- 6) основна формуюча профконсультація;
- 7) контрольна профконсультація.

Попередня (підготовча) профконсультація в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється вчителями і класними керівниками, а у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах – методистом по профорієнтаційній роботі, психологом - профконсультантом, викладачами та майстрами виробничого навчання. Спочатку ознайомлюють старшокласників з картиною початкових професійних намірів учня, обговорюють з ними міру їхньої раціональності, ступінь відповідності, успішності, інтересу, схильностям, стану здоров'я, характеру учня, схвалюють його вибір чи рекомендують докладніше ознайомитися з інформаційно - професіографічними матеріалами. Маючи первинні дані про навчання, фахівці створюють йому такі умови, у яких би найбільше повно виявлялась чи коректувалась його професійна спрямованість.

Наприклад, у Бориспільському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті до роботи з дев'ятикласниками залучався методист з профорієнтації, психолог-профконсультант, профінформатори і профагітатори з числа старшокласників 10 – 11 класів, які вже є учнями комбінату. Так, методист з профорієнтації актуалізував відомості про майбутніх учнів методом співбесіди з батьками в умовах спеціально обладнаного для цього методкабінету. За результатами співбесіди спільно з батьками й учнями приймалося вмотивоване рішення щодо вибору профілю або спеціальності. Батькам і учням старших класів рекомендувалося в разі виникнення проблеми з професійного самовизначення протягом першого півріччя щомісяця відвідувати методкабінет, звертатися до методиста і психолога-профконсультанта. Наголошувалося, що учень протягом навчання у загальноосвітньому навчальному закладі паралельно оволодіває обраною спеціальністю в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті та разом з атестатом про освіту може отримати свідоцтво або диплом кваліфікованого робітника єдиного державного зразка України. При цьому період професійної підготовки старшокласників у комбінаті заносився до трудової книжки. Зазначається, що на базі обраного профілю або спеціальності можна продовжувати навчання або ж працювати в місті, оскільки напрямки професійної підготовки вибрані з урахуванням потреб регіону.

На підготовчому етапі з дев'ятикласниками проводилися екскурсії у межах міжшкільного навчально-виробничого комбінату. Так, у Бориспільському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті дев'ятикласники знайомилися із матеріально-технічною базою і педагогічними працівниками у відповідності до профілів і професійних напрямів. Зокрема вони знайомилися із двома сучасними комп'ютерними кабінетами (кожен із яких на 16 робочих місць). Дізналися від екскурсовода, що кабінети підключений до глобальної інформативної мережі INTERNET. Екскурсанти-дев'ятикласники, для яких особистісно-ціннісним є напрямок професійної діяльності Л-3 (людина – знакові системи), мали змогу визначитись з майбутнім профілем “Основи підприємницької діяльності” або спеціальністю “Секретар керівника”. Комп'ютерний кабінет відповідав усім сучасним вимогам до зазначеного профілю і спеціальності.

Відповідно до напрямків професійної діяльності як “людина – природа”, “людина – техніка”, “людина – художні образи”, “людина – людина”, демонструвалася матеріально-технічна база для дев'ятикласників.

У зв'язку з відсутністю змісту професійної підготовки для учнів старших класів міжшкільного навчально-виробничого комбінату, розробленого у вигляді програм, тематичних планів увага приділяється предметно - розвивальному середовищу. Обладнання профілів і спеціальностей відповідало класифікації професій за Є.О. Клімовим забезпечуючи всі можливі природні нахили та інтереси старшокласників. Таким чином, у вигляді систематизованого унаочнення і обладнання за профілями удосконалювався експериментальний зміст професійної підготовки старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів за фахами:

1. 8324.2. Водій автомобіля категорії "С" (Л-Т);
2. 4112 Оператор комп'ютерного набору (Л-З);
3. 7122.2. Муляр (Л-Х,Л-Л);
4. 8263.2. Швачка (Л-Л, Л-Х);
5. 5122 Кухар (Л-П);
6. 5131 Помічник вихователя (Л-Л);
7. 4115 Секретар керівника (Л-Л, Л-З).

Відповідно допрофесійна та базова трудова підготовка забезпечувалася матеріально технічною базою за напрямками:

1. Креслення (Л-З);
2. Автослюсарна справа (Л-Т);
3. Художньо-оформлювальні роботи і дизайн (Л-П);
4. Українська народна вишивка (Л-Х);
5. Основи підприємницької діяльності (Л-Л);

До відома дев'ятикласників та їхніх батьків доводилася наступна інформація: за бажанням учень старшого класу може навчатися за профілями і суміжною спеціальністю. Дані пропозиції занесені до таблиці 2.9.

Після екскурсії у межах міжшкільного навчально-виробничого комбінату і знайомства з матеріально-технічною базою профілів та первинних напрямів дев'ятикласники експериментальних груп заповнювали анкету "Перше знайомство з комбінатом" та проходили психологічне тестування, розроблене під керівництвом центру практичної психології м. Борисполя на основі "КІ" та "КН". Для вибору спеціальності в комбінаті використовувався "ДДО" Є.О. Клімова.

Було виявлене і зафіксоване експериментаторами неоднозначне ставлення учнів до профілів і спеціальностей регіонів. Попитом у дев'ятикласників користувалися спеціальності: "Водій автомобіля категорії "С"; "Оператор комп'ютерного набору"; "Секретар керівника"; "Кухар". Бажаючих було значно більше, аніж дозволяв наявний ліцензійний обсяг.

Підготовчий етап профконсультації дев'ятикласників остаточно завершувався у перших числах нового навчального року. На основі результатів пропедевтичного етапу професійного самовизначення, з урахуванням положень науково обґрунтованої системи профорієнтаційної роботи з учнями старших класів здійснювався професійний відбір дев'ятикласників на профілі і спеціальності професійної підготовки. При цьому увага зверталася на професійну придатність. Для остаточного відбору старшокласників на престижні спеціальності використовувалися додаткові діагностичні завдання. Виявлялися учні, які обрали спеціальність адекватно, у відповідності до своїх

психофізіологічних даних та можливостей. Старшокласникам з низькими результатами додаткового тестування пропонувався ряд інших спеціальностей.

Таблиця 2.9

Удосконалений зміст профілів і суміжних спеціальностей в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів

Професійні напрямки	Профільне навчання	Спеціальності з професійної підготовки
Л-З (людина-знакові системи)	Креслення	Оператор ЕОМ Секретар керівника
Л-Т (людина - техніка)	Автослюсарна справа	Водій автомобіля категорії "С"
Л-Л (людина - людина)	Основи підприємницької діяльності (менеджмент, маркетинг)	Помічник вихователя Швачка Муляр Кухар Секретар керівника
Л-П (людина - природа)	Основи озеленення і дизайну	Озеленювач
Л-Х (людина - художні образи)	Українська народна вишивка, Художньо-оформлювальні роботи і основи дизайну	Помічник вихователя Художник-оформлювач

У ході інформаційно-довідкової консультації педагогічний працівник з огляду на результати попереднього етапу і використовуючи інформаційно - професіографічні матеріали (професіограми, психограми професій, відомості до потреби підприємств міста і району в кадрах, буклети навчальних закладів, правила прийому, умови навчання в них і т. ін.) знайомить учня старшого класу з визначеною групою професій, формуючи і коректуючи його знання про них.

Початкова формуюча консультація призначена для поглиблення знань про професію, отриманих на попередніх профконсультаціях і є початком для формування елементарних умінь по даній професії (профіль навчання у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті).

Уточнюючий етап консультування являє собою сукупність заходів, спрямованих на виявлення ступеня відповідності знань, умінь, схильностей і здібностей учня вимогам, обраної учнями професії. При відносно високому ступені такої відповідності наступний етап (корекційна профконсультація) не проводиться, тому що він необхідний тільки при середній і низькій її ступенях.

У ході корекційної консультації, використовуючи результати попередніх етапів і дані психофізіологічних обстежень, коректують неточний чи неправильний професійний вибір старшокласника націлюють його на таку діяльність, яка б сприяла більш точному виявленню його придатності до даного виду праці.

Основна формуюча консультація має на меті поглиблення знань, умінь і навичок учня старшого класу по даній професії і підводить його до визначеної кваліфікації.

Контрольна консультація повинна уточнити, наскільки правильно учень вибрав професію, чи добре проведені корекційні консультації під час яких перевірялися психологічна і фізична адаптація учня, забезпечує рекомендації з подальшого професійного удосконалення і правильного самовизначення старшокласника.

Для проведення профконсультацій в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів доцільно створити спеціальний кабінет. Такий кабінет покликаний організаційно формувати умови, необхідні для рішення різних задач профконсультування:

а) пропаганди досліджуваних у комбінаті професій;

б) ознайомлення старшокласників з підготовкою і розподілом кадрів для місцевого регіону і народного господарства;

в) вивчення індивідуальних особливостей учнів старших класів, професійно важливих якостей особистості, схильностей, здібностей до профільного навчання, що обирається, профпридатності і т. ін.;

г) проведення різних професіографічних лекцій, бесід, екскурсій, зустрічей, олімпіад, конкурсів типу “Кращий за професією” і ін.

У ході нашої експериментальної роботи на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів були охоплені усі види робіт (включаючи відповідні етапи розвиваючих профконсультацій), що складають зміст профконсультавання як процесу керування професійним самовизначенням старшокласників. Першим кроком при комплектації груп у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті було вивчення професійної спрямованості учнів старших класів і визначення їхніх індивідуальних схильностей до тієї чи іншої групи професій (попередня консультація). З цією метою нами проводилося анкетування і тестування старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів, що учаться у м. Бориспіль, Київської області. Методи: ДДО (диференційно-діагностичне опитування) по Є.О.Климову, квадрат професії, КІС (виявлення комунікативних і організаторських схильностей старшокласників), опитувальник Йовайши й т. ін. Знайомлячи учнів старших класів з умовами навчання у комбінаті одночасно їм пропонували і перелік профілів професійної підготовки. У ході анкетування старшокласники повинні були вибрати і вказати основний профіль, що зацікавив і один-два в якості резервних. Результати вивчення професійної спрямованості старшокласників зіставлялися з обраними ними профілями. Учні старших класів, чиї професійні інтереси відповідали профілю, були укомплектовані по групах. При розбіжності інтересів і профілю проводилася додаткова консультація, з метою уточнення вибору фаху майбутньої професійної підготовки.

На початку навчального року дирекція міжшкільного навчально-виробничого комбінату провела уточнення розподілу учнів старших класів по відповідним профілям. Старшокласникам було запропоновано

ознайомитися з умовами професійного навчання, оглянути цехи, майстерні комбінату, зустрітися з педагогічними працівниками. Ті учні старших класів, що вирішили змінити профіль підготовки, направлялися в кабінет профконсультування для додаткового вивчення їхніх індивідуальних схильностей, здібностей і професійної спрямованості (інформаційно-довідкової та уточнюючої профконсультацій).

Інформаційно-довідкова консультаційна робота проводилася нами:

а) у групах учнів, що цікавляться визначеними питаннями обраного виду чи навчання праці;

б) з окремими “неблагополучними” учнями.

Організація цих консультацій ґрунтувалася на тому, що разом із членами ради по профорієнтації складався графік бесід на визначені теми, що заздалегідь виявлялися через “шухляду питань”.

Як відомо, питання про професію виникають тоді, коли старшокласники ознайомлені з професіограмами профільного навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, зі світом професій, психограмами і т. ін. І дехто намітив уже спеціальності, що хотів би освоювати в майбутньому. Безліч цих питань умовно можна поділити на кілька груп: про навчальні заклади, їхні спеціалізації, правила прийому і термінах навчання; про базові підприємства, заводи і фабрики, їхнє місце розташування, професіях необхідних у регіонах, умовах праці і побуту; про вимоги до людини тієї чи іншої професії, умовах прийому до навчальних закладів, виробничих вимогах до рівня підготовленості фахівця, професійно важливих якостях особистості і т. ін.

Отримані нами експериментальні дані свідчать про те, що проведення бесід інформаційно-довідкового профконсультаційного характеру приносять старшокласникам користь. На початку і в кінці кожного року в період 1997-2002 р. ми проводили анкетні опитування старшокласників із приводу їхнього професійного самовизначення. Опитувались групи профілів: “Секретарська справа”; “Кулінарна справа”; “Комп’ютерна справа” - учнів 10-х класів Бориспільського міжшкільного навчально-виробничого комбінату. Отримані дані приведені в табл. 2.10.

Професійні плани молоді на перспективу (у %)

Планували	У вересні - жовтні 1999 р.	У квітні - травні 2000 р.
Працювати на підприємстві чи в установі, організації	26,1%	23,4%
Вступити у вищі навчальні заклади I рівня акредитації	26,4%	33,6%
Вступити в професійно-технічні заклади	7,6%	12,3%
Не визначилися	39,1%	30,7%

Особливо ефективно надання інформації про можливості працевлаштування по тій чи іншій професії в місцевому регіоні.

Ця інформація необхідна не тільки тим, хто після закінчення загальноосвітнього навчального закладу має намір відразу включитися у виробничу працю, але і тим, хто збирається вступати до вищих навчальних закладів, тому що їм необхідний і запасний варіант працевлаштування у випадку повернення у регіон.

Проводячи цю роботу не слід забувати про вік старшокласників, про безліч факторів, що впливають на них, про те, що вони багато чого спостерігають, самі міркують. Тому форми інформаційно-довідкової профконсультації повинні бути дуже різноманітними.

У ході експериментальних досліджень нами застосовувався ряд психофізіологічних методик, що дозволяють оцінити пам'ять, увагу, швидкість реакції, рівень розвитку сенсомоторних (рухових) реакцій і інших якостей учнів старших класів.

Зіставлення виявлених у профконсультаційному обстеженні можливостей особистості з вимогами, того чи іншого виду трудового профільного навчання дозволяє виділити базисний психологічний комплекс, що визначає кращу зону професійної діяльності даного індивіда і рекомендувати школяреві групу професій, що найбільшою мірою підходить йому для майбутньої роботи.

Наприкінці усіх видів психофізіологічних обстежень ми проводили індивідуальну співбесіду з учнями старших класів і рекомендували їм ті професії, що найбільш повно відповідають їх особистим здібностям і можливостям (корекційна профконсультація).

Якщо консультація – це порада на вибір людиною типу професій, що найбільшою мірою відповідають його інтересам, схильностям, здібностям і здоров'ю, то професійний підбір – вибір конкретної професії для людини на основі співвіднесення вимог даної професії з якостями даної особистості шляхом детального вивчення її психофізіологічних якостей (уточнююча профконсультація).

Старшокласник осмислює соціальну значимість відповідної професії обраному профілю в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті, прилучає необхідного фахівця для оволодіння теоретичними знаннями, практичними навичками і уміннями.

Участь у продуктивній праці в тісному зв'язку з навчанням і вихованням у ході цього процесу значною мірою збагачує знання, уміння і навички, отримані учнями старших класів раніше, створюються умови для того, щоб старшокласники безпосередньо у виробництві використовували придбані професійні навички, випробували на практиці свої сили (формуюча профконсультація)

Наприкінці навчального року в XI класі проводилися заключна бесіда, анкетування, аналіз і порівняння результатів практичних робіт учня, визначалися ступінь розвитку практичних навичок старшокласників. Давалися рекомендації з питань самостійного професійного самовизначення (контрольна профконсультація).

Усі результати проведених поетапних профконсультацій фіксувалися в розробленій нами "Профконсультаційній карті", що представляє собою

сукупність таблиць, у які заповнюються основні зведення про навчання, результати дослідження психофізіологічних властивостей особистості відповідні рекомендації психолога - профконсультанта (див. додаток А).

Наприкінці навчання в IX, XI класах, з метою визначення рівня початкової профорієнтації проводилося також опитування старшокласників, що навчаються на профілях “Комп’ютерна справа” (оператор комп’ютерного набору), “Кулінарна справа” (кухар), “Автослюсарна справа” (автослюсар), “Основи діло виробництва (секретар керівника)” (контрольна профконсультація).

На питання “ Чи подобається тобі обраний профіль навчання? ” відповіли позитивно від 79% до 92% учнів. “Якщо подобається, то чому?”, “ Подобається зміст роботи ” - 24% (IX клас) і 36 % (XI клас); “ Можна виявити ініціативу, творчість “ - 20,8% і 34,9%; «У житті знадобиться» - 61% і 69%.

На питання: “ Чи розраховуєш ти використовувати знання й уміння по вивченому профілі у своїй майбутній професійній діяльності?” відповіді були такими – “так” - 19,2% і 43,3%; “Частково” - 13% і 53,4%; “ні” - 45,5% і 5,4 %.

З відповідей на питання “Після закінчення школи ви бажаєте продовжити навчання чи піти працювати?” видно, що 40,4% хочуть продовжити навчання, а 53,3% піти працювати за фахом зв'язаним із профільним навчанням та професійною підготовкою у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті.

Надати діючу допомогу старшокласникам у професійному самовизначенні і виборі профілю навчання можуть тільки спеціально підготовлені педагогічні працівники.

Дані експерименту свідчать, що навіть самим досвідченими майстрам виробничого навчання добре знаючих своїх учнів, найчастіше не вистачає необхідних знань по професійній консультації. По цьому ми проводили з майстрами виробничого навчання, викладачами міжшкільного навчально-виробничого комбінату конференції, диспути на яких обговорювалися проблеми профконсультації, діагностики професійно важливих якостей старшокласників по трудовому профільному навчанню.

Як показує практика, багато працівників міжшкільних навчально-виробничих комбінатів – викладачі майстри виробничого навчання –

хоча і є висококваліфікованими фахівцями у своїй галузі, але в силу відсутності в них педагогічної освіти, недостатніх знань про профконсультаційну роботу, не мають можливості вирішувати завдання профорієнтування учнів старших класів. Значні можливості для поліпшення такого положення надають методичні семінари по профорієнтаційних проблемах. На цих семінарах фахівці, що досить глибоко засвоїли методику профконсультаційної роботи в умовах міжшкільного навчально-виробничого комбінату, знайомлять слухачів із її формами – як у навчально-виховному процесі, так і в роботі з батьками. Ми проводили такі семінарські заняття на теми: “Форми і методи ознайомлення старшокласників із профілями навчання у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті”, “Професійне самовизначення старшокласників – важливий фактор обґрунтованого вибору професії”, “Правильна самооцінка учнів старших класів - запорука успіху у виборі професійного шляху”, “Правильний вибір трудового профільного навчання комбінаті шлях до майбутньої професії”, “Вибір професії і його зв'язок з економічними потребами регіону”, “Індивідуальна професійна консультація – як фактор науково обґрунтованого вибору професії”, “Система профконсультації і шляхи подальшого навчання і працевлаштування молоді” і ін.

У ході дослідження такі семінари проводили співробітники центра зайнятості, наукові співробітники академії педагогічних наук України, викладачі вищих навчальних закладів, методисти по профорієнтації, психологи-профконсультанти та викладачі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Проведені дослідження показали, що ефективність профконсультавання може бути підвищена при дотриманні наступних умов:

- забезпечення постійного цілеспрямованого інформування старшокласників про професії з урахуванням потреби в кадрах місцевого регіону (інформаційно-довідкова консультація);
- здійснення цілеспрямованого вивчення і виявлення професійних інтересів і намірів старшокласників (анкетування, бесіди і т. ін.);
- здійснення цілеспрямованого вивчення і виявлення схильностей і здібностей учнів старших класів (індивідуальна профконсультація, тестування);

- з'ясування відповідності здоров'я учнів старших класів вимогам обраної професії (професіограма, психограма і лікарська профконсультації і ін);

- у випадку виявлення такої невідповідності здійснення коригувального профконсультації переорієнтації;

- проведення контрольних профконсультацій, що уточнює результати коригувальної профконсультації і педагогічного керівництва вибором професії;

- проведення постійного обліку (разом з міським відділом освіти, центром зайнятості населення) випускників міжшкільного навчально-виробничого комбінату, що надійшли на роботу за фахом навчання;

- розробка заходів щодо цілеспрямованої активізації впливу навчального процесу (профільне навчання) на підготовку старшокласників до професійного самовизначення.

Для вирішення поставлених завдань нами була розроблена спеціальна програма дій, що включає теоретичні і практичні методи:

- проведення індивідуальних бесід з старшокласниками, педагогічними працівниками та батьками;

- застосування тестувань для вивчення і виявлення схильностей і здібностей старшокласників;

- обробка статистичного матеріалу по проведеному дослідженню.

На основі вищевикладеного ми прийшли до наступних висновків:

- 1) поетапне здійснення профконсультації сприяє більш якісному розподілу учнів старших класів по відповідним профілях;

- 2) процес навчання старшокласників у групах, створених з урахуванням професійної спрямованості, інтересів і схильностей, здібностей і можливостей ефективніший ніж у звичайних групах. Заняття, на думку майстрів і за нашими спостереженнями, викликають значну зацікавленість учнів у результатах своєї роботи;

- 3) старшокласники не тільки прагнуть краще вчитися, але мають бажання надалі продовжувати освоєння даної професії.

Результати експерименту свідчать, що одним з головних факторів, що впливає на вибір професії старшокласниками і який неодмінно потрібно

приймати до уваги в процесі профконсультації є родина. Однак батьки далеко не завжди компетентні в питаннях правильного вибору майбутньої професії своїх дітей. Тому очевидно, що важливим елементом удосконалювання системи профорієнтації є робота з батьками, навчання їх необхідним знанням по наданню допомоги учням старших класів у професійному самовизначенні. Як засоби такої роботи були обрані бесіди, що проводилися, з батьками. Вони дозволили інформувати батьків про умови усвідомленого й обґрунтованого професійного самовизначення старшокласників, особливо акцентуючи роль батьків у підготовці учнів старших класів до правильного вибору профілю з обліком їхніх психолого-фізіологічних можливостей.

З батьками проводилися також і профінформаційні бесіди, анкетування з питань правильного впливу на професійне самовизначення старшокласників, їм розповідали про варіанти професійного шляху особистості і т. ін. У відношенні вибору професії учнями старших класів не всі батьки дотримують однакової позиції. Одні воліють не втручатися в цей процес, інші, не зважаючи на думку старшокласників, наполягають на тому, щоб вони обрали визначену професію і т. ін.

З групи батьків (82 чоловік) старшокласників, що навчаються в групі “Оператор комп’ютерного набору”, “Кухар”, “Помічник вихователя”, “Водій автомобіля категорії ”С”, “Секретар керівника”, “Швачка”, “Муляр”, “Молодша медсестра по догляду за хворими” у Бориспільському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті та брали участь в анкетному опитуванні (див. додаток К), тільки 10,4% виразили бажання, щоб їхні діти працювали на виробництві. Більшість же (76,6%) хочуть бачити їх дипломованими фахівцями, незважаючи на відсутність у дітей необхідних здібностей і підготовки. Це приводить до висновку, про необхідність корекції таких установок з метою свідомого рішення проблеми професійної орієнтації на інші професії, який і можуть сприяти і батьки, змінивши своє відношення до даної проблеми. Проаналізувавши отримані дані можна констатувати, що роботу з батьками доцільно проводити в двох напрямках:

1. Здійснюючи роз’яснювальну роботу з метою уточнення їхньої ролі і задач у профорієнтаційній роботі.

2. Проводити консультації для формування їхнього позитивного відношення до професії, зв'язаним з основними потребами місцевого економічного регіону і з урахуванням індивідуально-психологічних якостей особистості старшокласника.

Домагаючись цих цілей ми застосували цілий ряд різних форм і методів, проводячи:

- батьківські науково-практичні конференції, зокрема, на тему “Індивідуально-психологічні властивості учня і потреби місцевого економічного регіону в кадрах”;

- профільні (класні) батьківські збори;

- батьківський день на теми: “Можливості міжшкільного навчально-виробничого комбінату”, “Роль міжшкільного навчально-виробничого комбінату в професійному самовизначенні особистості” і т. ін.;

- індивідуальну роботу з батьками;

- індивідуальні професійні консультації зі старшокласниками з урахуванням побажань їх батьків і т. ін.

Розмаїття форм і методів роботи міжшкільного навчально-виробничого комбінату із батьками дозволило озброїти їх необхідними психолого-педагогічними знаннями в напрямку профорієнтації і сформувати правильне відношення до вибору професій їхніми дітьми. Названі заходи виявилися досить ефективними з профконсультаційної точки зору, розширюючи як мінімум представлення батьків про специфіку процесів вибору професії як в особистому, так і суспільному плані. Особливою результативністю володіли бесіди, лекції для батьків, висвітлення таких тем, як наприклад: “Роль родини в обґрунтованому виборі професії”, “Профконсультаційна робота в родині”, “Спільна профконсультаційна робота в загальноосвітніх навчальних закладах, родині і міжшкільному навчально-виробничому комбінаті”, “Сімейні трудові традиції і їх роль у формуванні відношення старшокласника до професії” і ін.

Бесіди і лекції про організацію системи проведення профконсультаційної роботи з учнями старших класів і про родину багато в чому допомагали поглибленню психолого-педагогічних знань батьків з цих питань.

З метою розробки методів вивчення готовності родини до профорієнтації учня ми розробили “Анкету для батьків” (див. додаток Б), що дозволяє з'ясувати ступінь впливу родини на вибір професії учнями старших класів. Ми прийшли до висновку, що показниками такої готовності є: ступінь поінформованості батьків по основних питаннях трудового виховання і профорієнтації в родині; чи знання стану ринку праці в даному регіоні; ступінь активності участі батьків у роботі міжшкільного навчально-виробничого комбінату .

Значний ефект мали індивідуальні форми роботи з батьками, здійснювані з урахуванням професійної спрямованості особистості й індивідуально-психологічних властивостей старшокласників і т. ін. Це – індивідуальні бесіди, консультації, що враховують, як відносини батька до намірів, інтересів, схильностей, здібностей і умінь своїх дітей, так і їхнє відношення до праці, до життєвих планів на майбутнє.

Умовою успішності такої роботи були достатня поінформованість методиста по профорієнтаційній роботі та психолога - профконсультанта як індивідуально-психологічними особливостями учнів старших класів, так і зі сферою трудової діяльності їхніх батьків. Особливе значення така робота здобуває в спілкуванні з тими батьками, що без належного розуміння відносяться до професійних намірів дітей, не рахуючись часом з їх інтересами, схильностями, захопленнями і т. ін.

2.3. Особливості профорієнтаційної роботи із старшокласниками у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах

У своєму дослідженні, як один із засобів формування готовності до професійного самовизначення старшокласників, ми використовували професіографічне дослідження, завданням якого була реалізація самостійного пошуку інформації про певну професію чи сукупні професії або спеціальності одним учнем старшого класу або їх групою. При цьому складалася профорієнтаційна характеристика відповідної професійної діяльності згідно з вимогами до неї. Таке дослідження забезпечувало формування достатнього рівня пізнавальної активності старшокласників, їх ініціативності, а також сприяло розвитку самостійності як визначальної якості особистості у професійному самовизначенні. Одержана учнями старших класів інформація була перспективою у плані її розширення і поглиблення, забезпечувала розвиток здатності до аналізу, критичного мислення, самостійного пошуку необхідної інформації. Оволодіваючи знаннями про професію, кожен учень мав змогу формувати своє ставлення до тієї чи іншої професії, її вимог до людини. Це у свою чергу вплигло на формування і розвиток ціннісних орієнтацій, інтересів та намірів особистості.

Самостійне дослідження професії через літературні джерела, спостереження за роботою представників певних професій, бесіди з професіоналами чи професіографічні зустрічі, одержання відомостей про перспективи професійної кар'єри, поряд з ознайомленням із своїми індивідуальними можливостями, допомагали учням старших класів свідомо визначати відповідність даної професії до своїх можливостей.

Самостійність пізнавальних дій учнів старших класів у ході професіографічної діяльності активізувало потребнісно-мотиваційну та операційно-технічну сфери особистості, що забезпечує достатній рівень професійного самовизначення старшокласників та молоді. У процесі такої діяльності виконувалося два завдання: профінформаційне (одержання необхідної інформації), а також виховне (формування впевненості у власних

можливостях вирішити важливі життєві задачі), що у кінцевому підсумку впливало на формування готовності учнів старших класів до вибору майбутнього виду професійної діяльності.

При проведенні професіографічного дослідження ми намагалися здійснювати педагогічний вплив таким чином, щоб забезпечити широкий простір для самодіяльності учнів старших класів, активізувати у них почуття новизни і тим самим підвищити рівень їх відповідальності за виконувану роботу, що впливало на ефективність виховної функції професіографічного дослідження.

Кінцевою метою професіографічного дослідження було складання учнями старших класів опису конкретної професії з метою її вивчення та оволодіння вміннями аналізувати інші види професійної діяльності людей. Старшокласники в ході роботи проявляли творчість та ініціативу, а зустрічаючись зі спеціалістами, оперативно перетворювали, коригували, уточнювали намічені на підготовчому етапі способи виявлення і одержання потрібної інформації та її обсяги.

У своєму дослідженні зміст професіографічної діяльності старшокласників визначався завданнями поетапного формування готовності учнів старших класів до професійного самовизначення. Реалізація змісту професіографічної діяльності здійснювалася у кілька взаємопов'язаних етапів.

На підготовчому етапі старшокласники отримували інформацію про зовнішні компоненти професії (об'єкти, зміст, знаряддя, умови праці) і навчалися самостійно їх виділяти. Як правило, таку інформацію учні старших класів сприймали без усвідомлення її цінності для вибору професії. Це було найбільш поверхове, когнітивне засвоєння, в результаті якого ще не проявлялося суб'єктивне ставлення старшокласників до сприйняття професіографічної інформації.

Зміст даного етапу реалізувався переважно шляхом інформування старшокласників про професії. Професіографічну інформацію на цьому етапі ми повідомляли в процесі трудового профільного навчання учнів старших класів. Проведене дослідження свідчить, що зміст програм з трудового профільного навчання надає неоднакові можливості в отриманні інформації про

різні професії. Тому, інформування старшокласників про професії здійснювалося нами за трьома рівнями, умовно виділеними в залежності від об'єму інформації.

За першим рівнем передбачалося інформування загального характеру, коли повідомлялася інформація тільки про різновиди зовнішніх компонентів професій, тобто перераховувалися види об'єктів, робіт, обладнання, інструментів та пристроїв без характеристики їх параметрів; види підприємств, виробничих приміщень без характеристики параметрів санітарно-гігієнічних та соціально-економічних умов праці.

Другий рівень характеризувався інформуванням конкретного характеру, де відбувалося ознайомлення учнів старших класів не тільки із різновидами зовнішніх компонентів професій, а і їх параметрами. Зокрема давався перелік об'єктів, робіт, знарядь праці із їх параметрами; вказувалися підприємства та виробничі приміщення за параметрами санітарно-гігієнічних та соціально-економічних умов праці.

На третьому рівні здійснювалося інформування поглибленого характеру. Це, перш за все, стосувалося різновидів зовнішніх компонентів професій, аналізу професійно важливих якостей та властивостей працівника. Перелічувалися види об'єктів, робіт, знарядь праці у сукупності з їх параметрами; називалися підприємства та виробничі приміщення, де працюють професіонали, з параметрами санітарно-гігієнічних та соціально-економічних умов праці. Усі параметри зовнішніх компонентів професій пов'язувалися із професійно важливими якостями необхідними для працівника.

У нашому дослідженні профінформування старшокласників було побудовано таким чином, що при вивченні професій вони послідовно ознайомлювалися з усіма їх характеристиками, при цьому професіографічна інформація пов'язувалася із змістом навчання. При цьому відомості технічного, технологічного, естетичного, економічного в контексті доповнювалися професіографічною інформацією.

Таким чином, учні старших класів ознайомлювалися не тільки із різновидами зовнішніх компонентів професій та з їх параметрами, але й з якостями та властивостями, необхідними працівникам у конкретних видах

діяльності. Така побудова інформаційного забезпечення сприяла формуванню у старшокласників уявлення про професійну діяльність спеціалістів у сукупності її зовнішньої та внутрішньої сторін, завдяки чому створювалася база для подальшого самостійного вивчення учнями старших класів різних професій.

Для основного етапу професіографічної діяльності характерною була значно більша самостійність учнів старших класів. Вони свідомо визначали параметри зовнішніх компонентів професій, давали їм розгорнуту характеристику, виявляли та аналізували взаємозв'язки із вимоги до професіоналів. На цьому етапі інформація вже сприймалася старшокласниками з усвідомленням її цінності для вибору майбутньої професії. Це був період формування об'єктивного ставлення до професіографічної інформації, яка набувала для старшокласників емоційного характеру та особистісної значущості, професіографічна діяльність піднімалася на ціннісно-орієнтаційний рівень. Змістовний матеріал даного етапу реалізувався шляхом професіографічного пошуку та професіографічного аналізу інформації про професії.

Під професіографічним пошуком ми розуміємо самостійний збір підлітками інформації про параметри зовнішніх компонентів конкретних професій. Зміст професіографічного пошуку у нашому дослідженні включав такі види діяльності учнів старших класів як:

- попереднє ознайомлення із літературою про професії;
- виділення зовнішніх компонентів у професіях;
- виявлення показників для характеристики їх параметрів;
- складання плану професіографічного пошуку із зазначенням можливих джерел інформації про професії;
- розробка моделей документів для збору та зберігання інформації про професії (протоколи спостереження, протоколи бесіди із працівниками);
- безпосередній збір інформації за допомогою визначених методів професіографічного пошуку.

Після закінчення такої роботи учні переходили до аналізу зібраної інформації, спрямованого на виявлення взаємозв'язків між параметрами

зовнішніх компонентів та професійно важливими якостями і властивостями працівника.

У процесі професіографічного аналізу учні здійснювали:

- розподіл зібраної інформації на окремі групи за параметрами;
- групування даних про параметри за зовнішніми компонентами професії;
- аналіз значущості та типовості параметрів для даної професії;
- встановлення взаємозв'язків між параметрами зовнішніх компонентів професії та професійно важливими якостями і властивостями професіоналів;
- розподіл зібраної інформації за розділами професіографічного документа та його складання.

Раціональною для складання професіографічного документа виявилась схема часткової професіограми, що містила інформацію про зовнішні компоненти професії із зазначеними вимогами до осіб, що збираються її отримати. У такій професіограмі виробничої характеристики професії відображалися загальні відомості про професію (назва професії, можливі в професії спеціальності та кваліфікаційні рівні); характеристики об'єктів, змісту, знарядь та умов праці. Значне місце відводилося описові параметрів зовнішніх компонентів професії із визначенням професійно важливих якостей та властивостей робітників відповідної спеціалізації.

Професіографічний пошук та професіографічний аналіз здійснювався переважно в процесі проведення позакласних та позашкільних виховних заходів профорієнтаційної спрямованості.

На заключному етапі професіографічної діяльності відбувалося засвоєння учнями старших класів характеристик внутрішнього боку професійної праці. Професіографічна інформація стосувалася як професійно важливих якостей та властивостей, так і особистих якостей та властивостей учнів, що сприяло формуванню уявлення старшокласників про себе в ролі майбутніх професіоналів. Професіографічна інформація мала не тільки емоційний характер. Проектування учнями старших класів власного професійного майбутнього в контексті професії було значним регулятором їх професійних намірів на практично-дійовому рівні. Реалізація змісту третього етапу відбувалася шляхом професіографічного синтезу та професіографічного

прогнозування учнями власних перспектив, пов'язаних з конкретною професією.

Професіографічний синтез розглядався нами як цілеспрямована діяльність старшокласників по зіставленню особистих властивостей та якостей із професійними вимогами до робітника-професіонала. Цей процес передбачав виконання таких видів робіт як:

- перегрупування визначених професійно важливих якостей та властивостей на підставі структури образу професіонала, що містить підструктури спрямованості, досвіду, психофізіологічних властивостей та якостей;
- аналітико-синтетичне порівняння особистих властивостей та якостей із образом професіонала;
- гіпотетична побудова власного образу як майбутнього працівника професії, що вивчається;
- складання професіографічного документа.

Одержані результати нашого експериментального дослідження дають підстави стверджувати, що найбільший ефект при професіографічному синтезі досягається, коли учнями старших класів складається часткова професіограма з характеристикою тільки професійно важливих якостей та властивостей робітників. У такій професіограмі фіксувалися загальні відомості про професію, характеристики професійної спрямованості, необхідних психофізіологічних властивостей та якостей робітників, аналізувалося значення досвіду у професійній діяльності. Крім переліку професійно важливих якостей та властивостей наводилися конкретні приклади про їх значення і роль при виконанні працівниками своїх професійних функцій.

За результатами професіографічного синтезу старшокласники здійснювали прогнозування власного професійного майбутнього. Іншими словами, вони уявно проектували для себе можливі варіанти і шляхи професійної освіти та розвитку в контексті професії, яка вивчалася. При здійсненні професіографічного прогнозування ми включали учнів старших класів у такі види роботи:

- прогнозування розвитку професії у зв'язку із модернізацією суспільного виробництва;
- визначення відповідних до прогнозу шляхів отримання необхідних знань та вмінь;
- проектування для себе шляхів розвитку тих якостей і властивостей, які необхідні для успішного опанування професією та подальшої трудової діяльності;
- планування можливого професійного росту в майбутньому;
- складання професіографічного документа з педагогічною характеристикою професії.

Часткова професіограма з педагогічною характеристикою професії відображала: загальні відомості про професію, характеристику можливого розвитку професії у суспільному виробництві; визначення шляхів професійної освіти та професійного зросту, планування шляхів розвитку професійно важливих якостей та властивостей в період навчання у загальноосвітньому навчальному закладі.

Як показали одержані експериментальні дані, засвоєння змісту професіографічної діяльності залежить від доцільного підбору методів і форм організації з урахуванням притаманних їй специфічних особливостей. Йдеться про надання професіографічній діяльності статусу одного з напрямків навчально-виховного процесу у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах : передбачення не тільки розвитку в учнів старших класів професійної спрямованості, але й формування, знань та умінь самостійного вивчення професій; використання елементів пошуково-дослідницького характеру - пошуку, аналізу, синтезу, прогнозування, обумовлених технологією професіографічних досліджень.

Широкий діапазон завдань професіографічної діяльності, особливості її змісту детермінують використання різноманітних форм організації занять. Дослідження показали, що на підготовчому етапі роботи слід проводити переважно у групових формах, при проведенні професіографічних екскурсій, групових консультацій. На основному та заключному етапах доцільне поєднання як групових, так і індивідуальних форм в позаурочний час шляхом

об'єднання старшокласників у тимчасові дослідницькі колективи. Їх організація базується на спеціально розроблених вихідних позиціях:

- урахуванні індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей та вікового розвитку учнів старших класів;
- забезпеченні взаємозв'язку діяльності старшокласників у колективі на основі взаємодії, організації та управління. (Інформаційно-пізнавальна взаємодія відбувається через отримання, передачу та обмін інформацією в процесі спільного дослідження професій. Організація забезпечує діяльність як колективу в цілому, так і кожного з учасників зокрема. Управління передбачає своєчасний контроль результатів та корегування змісту, форм та методів професіографічної діяльності учнів старших класів);
- стимулюванні діяльності шляхом виконання кожним учасником ролі не тільки "одержувача", але й "передавача" інформації в ході дослідження, обміну набутим досвідом;
- забезпеченні самостійності старшокласників через систему індивідуальних професіографічних дослідницьких завдань кожному з учасників колективу.

За результатами нашого експерименту, до основних форм організації та здійснення професіографічної діяльності, ми віднесли:

1. Групові заняття - лекції, уроки, практичні, лабораторні заняття. Теоретичним шляхом старшокласники вивчали структуру професійної діяльності, зміст та методи професіографічних досліджень, різновиди професіографічної документації. На лабораторно-практичних заняттях застосовувалися на практиці технологія та методи професіографічних досліджень.
2. Конференції, обміну досвідом з технології і методики професіографічних досліджень та інформацією щодо конкретних професій.
3. Консультації, які проводилися як для всього колективу, так і для окремих старшокласників.
4. Індивідуальні заняття практикувалися при підготовці учнів старших класів до професіографічних досліджень, при складанні професіограм. Останнє

виконувалося наприкінці заключного етапу і включало самостійне дослідження учнем конкретної професії, опис її результатів у професіограмі та роботи.

5. Професіографічні екскурсії, які наближали старшокласників до максимально реальних виробничих умов. Високі пізнавальні можливості давало поєднання професіографічних екскурсій з професіографічними зустрічами.

6. Підведення підсумків професіографічної дослідницької діяльності старшокласників в обов'язковому порядку передбачало захист одержаних ними результатів. Це проходило у формі заліку або письмового звіту.

Найбільш ефективними у професіографічній діяльності учнів старших класів виявилися дві групи методів реалізації її змісту:

- методи професіографічного дослідження професій, адаптовані до вирішення завдань самостійного вивчення професій;
- педагогічні методи для вирішення завдань навчання та виховання учнів у професіографічній діяльності.

У свою чергу, стосовно свого експериментального дослідження, методи професіографічного дослідження ми умовно поділили на чотири підгрупи - методи професіографічного пошуку, професіографічного аналізу, професіографічного синтезу та професіографічного прогнозування.

Методи професіографічного пошуку знайшли широке використання при самостійному зборі старшокласниками інформації про професії. Сюди ми віднесли - вивчення літературних джерел, різновиди спостереження за роботою фахівців, бесіди з ними. Метод вивчення літературних джерел надавав можливість старшокласникам створювати загальне уявлення про професійну діяльність і виявляти окремі її аспекти. Він передбачав використання:

- серійних видань про професії ("Твоя професія", "Ким бути?"), енциклопедичних видань ("Світ професій"), де наведено інформацію про історію виникнення та розвитку професій, їх місце та роль у суспільному виробництві; про окремі параметри змісту, знарядь та умов праці; шляхи отримання професій; вимоги професій до працівників;
- тарифно-кваліфікаційних довідників робіт та професій, які містить перелік видів робіт за кваліфікаційними рівнями та вимоги до кваліфікаційних знань працівників;

- довідників з обладнання, пристроїв та інструментів, які ознайомлюють із призначенням, будовою, принципами роботи та техніко-технологічними параметрами конкретних знарядь праці професіоналів;
- довідників для вступників до навчальних закладів, де охарактеризовано шляхи отримання професій;
- спеціальної літератури профорієнтаційної спрямованості, призначеної для старшокласників, в яких розкрито параметри робіт професіоналів, знарядь та умов їх праці, вимоги професій до робітників та шляхи отримання цих професій;
- літератури техніко-технологічної спрямованості (наприклад, "Слюсарна справа", "Технологія виготовлення швейних виробів"), де вміщено описи технологічних процесів конкретних виробництв, техніко-технологічні характеристики знарядь праці, робочих місць професіоналів;
- видань рекламного характеру (проспектів, каталогів, альбомів), що характеризують продукцію різних підприємств або послуги, які вони надають;
- професіограм та психограм професій де є інформація про їх вимоги до робітників.

Метод спостереження ми використовували для вивчення об'єктів та знарядь праці, особливостей організації робочих місць, робочих прийомів та операцій, окремих фрагментів технологічних процесів. Процес спостереження за професійною діяльністю відповідав таким вимогам:

- цілеспрямованості спостережень, як необхідності попереднього визначення показників для характеристик компонентів професій;
- проведенню спостереження за попередньо розробленим планом, що передбачав послідовність дослідження параметрів професії; він був складовою протоколу спостереження;
- обов'язковій фіксації результатів спостереження, яка забезпечувала зберігання зібраної інформації та полегшувала подальшу її обробку при професіографічному аналізі.

Зібрані відомості про професії учні старших класів заносили в протоколи спостережень у формі таблиць.

У процесі експериментальної роботи ми прийшли до висновку, що бесіди із фахівцями доцільні в тих випадках, коли немає можливостей виявити ті аспекти професійної діяльності спеціаліста, які не підлягають спостереженню. Це стосується, зокрема, доповнень та пояснень спеціалістів до параметрів об'єктів та знарядь праці, видів робіт при підготовці до праці, впродовж робочого дня та по його закінченні; особливостей розумових дій фахівців; характеристик санітарно-гігієнічних та соціально-економічних умов праці; необхідних в праці психофізіологічних властивостей та якостей; шляхів отримання професійної освіти тощо.

У ході організації та проведення бесіди учнів старших класів із професіоналами ми дотримувались таких вимог:

- при підготовці бесіди вчитель має попередньо пояснити професіоналові та старшокласникам мету і завдання бесіди;
- під час бесіди учні старших класів мають уважно слухати інформацію спеціаліста, не перебивати його;
- при необхідності вчителеві слід тактовно допомогти старшокласнику або професіоналу підтримати розмову, роз'яснюючи зміст запитань та відповідей;
- запитання та відповіді мають бути прості та доступні за змістом та формою. Враховуючи, що професіонал, як правило, не має відповідної підготовки з психології та педагогіки, а старшокласник не є спеціалістом у тій галузі, яку він вивчає, під час бесіди бажано уникати спеціальної психологічної та професійно-технологічної термінології.

Було виявлено, що результативність бесіди суттєво залежить від наявності плану її проведення, який дозволяв би оперативно будувати розмову та спроектувати її в необхідному напрямку. Тому, на основі плану професіонального пошуку, з якого вибиралися ті пункти вивчення професії, які можна було здійснити за допомогою бесіди, нами був розроблений такий план. План бесіди входив до протоколу бесіди, який допомагав зберегти отримані відомості про професію та полегшував їх подальшу обробку.

Другу групу складали методи професіографічного аналізу зібраних відомостей про професії (порівняльний та системно-структурний аналіз).

Метод порівняльного аналізу переважно застосовувався для виявлення старшокласниками значущості та типовості параметрів професії, яка вивчалася. Аналітичним шляхом визначалася частота присутності кожного параметра в професійній діяльності, його значущість для її результатів, частота та значущість взаємодії з ним працівника. Нетипові та незначущі для професії параметри відхилялися і не бралися до уваги. В процесі порівняльного аналізу старшокласників викреслювали такі параметри в документах для збору та зберігання інформації про професію.

Метод системно-структурного аналізу ми використовували при встановленні взаємозв'язків між параметрами зовнішніх компонентів професій та професійно важливими якостями і властивостями працівників.

Методи професіографічного синтезу належать до третьої групи методів дослідження професії. У нашому дослідженні вони представлені двома методами - структурного та порівняльного синтезу. Застосування методу структурного синтезу дало можливість чіткого перегрупування професійно важливих якостей та властивостей у структуру образу спеціаліста, побудови цілісного образу робітника-професіонала.

Методом порівняльного синтезу здійснювалося порівняння особистих властивостей та якостей із характеристиками професіонала. У процесі порівняння власного образу з образом робітника-професіонала визначалася наявність чи відсутність тих властивостей та якостей, які необхідні для успішної професійної діяльності. Таким чином, учнями будувався образ кандидата для праці у відповідній професійній сфері. Він фактично відображав можливості школярів у майбутній професійній діяльності.

Для виявлення учнями своїх можливостей у майбутній професійній діяльності використовувалася сукупність методів прогнозування розвитку професій у суспільному виробництві та передбачення власного вірогідного розвитку в професії.

За допомогою методу прогнозування розвитку професії старшокласники виявляли тенденції можливих змін у параметрах об'єктів, змісту, знарядь та умов праці у зв'язку із науково-технічним прогресом, інтенсифікацією інформатизації та комп'ютеризації виробництва, напрямками та темпами

соціально-економічного розвитку суспільства. З цією метою організовувалося вивчення прогнозів у галузі техніки та технології відповідного виробництва. Подібна інформація найчастіше бралася з періодичних видань техніко-технологічної спрямованості, призначених для окремих галузей народного господарства, з видань з питань новітніх технологій та технічного обладнання, з видань, присвячених рекламі техніки, обладнання тощо; з питань розвитку економіки виробництва тощо. Внаслідок пізнавальної аналітико-синтетичної діяльності учні при необхідності вносили зміни до професійно важливих якостей та властивостей робітників відповідної спеціалізації, а також корективи у образ кандидата для праці у певній професії.

Метод прогнозування власного професійного розвитку надавав учням старших класів можливість визначити для себе оптимальні варіанти набуття професійної освіти з урахуванням прогнозу вірогідного розвитку професії отримання майбутньої професії через заклади професійної освіти, шляхом індивідуального навчання на підприємствах, на спеціальних курсах, через міжшкільні навчально-виробничі комбінати.

На цьому етапі учні складали перелік шкільних дисциплін, опанування яких було необхідне для отримання професійної освіти, накреслювали шляхи поглибленої підготовки за цими дисциплінами, зокрема, через самопідготовку, відвідування факультативів, додаткові заняття із репетитором, тощо. Особлива увага приділялася плануванню учнями старших класів механізму розвитку необхідних професійно важливих якостей особистості. Вивчалися найбільш доцільні в цьому плані види діяльності в навчальному процесі та позаурочний час, корекційні засоби, консультації.

Заключним етапом прогнозування власного професійного розвитку було проектування шляхів професійного зросту у майбутній професії. Це стосувалося підвищення кваліфікації, отримання додаткової спеціальності або вищої освіти за профілем діяльності. Одержані результати професіографічного прогнозування заносилися старшокласниками до професіограми педагогічної характеристики професії.

Як уже підкреслювалось, професіографічне дослідження передбачало широке використання педагогічних методів. Перевага тим чи іншим методам

надавалась у залежності від завдань дослідження. Зокрема, розповідь, лекція, ілюстрація, демонстрація, необхідні при інформуванні учнів старших класів про особливості професій на підготовчому етапі, при вивченні технології професіографічних досліджень на основному та заключному етапах. Письмові вправи були найбільш ефективні в процесі закріплення набутих знань про зовнішні компоненти професій, про технологію здійснення самостійних досліджень професій, а також при формуванні вмінь застосовувати набуті знання на практиці.

Для стимулювання та мотивації професіографічної діяльності старшокласників дійовими виявились пізнавальні дискусії, профорієнтаційні ігри, вікторини. Наприклад, під час дискусії з теми "Професія та розвиток суспільства" старшокласники обговорювали проблеми впливу соціально-економічного та науково-технічного розвитку суспільства на розвиток професії та професіоналів, що стимулювало інтерес до вивчення можливостей власного розвитку у контексті професій.

2.4.1. Методика організації експерименту та його основні результати

Аналіз теоретичних джерел та практики трудової підготовки старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів дозволили теоретично визначити організаційно-педагогічні умови, реалізація яких повинна сприяти підвищенню ефективності процесу підготовки учнів 9-11-х класів до професійного самовизначення. Експериментально робота спрямована на їх практичну перевірку, здійснювалася на базі: Бориспільського, Боярського та Вишгородського міжшкільних навчально-виробничих комбінатів Київської області.

До участі у формуючому експерименті було залучено 540 учнів старших класів та понад 30 викладачів і майстрів виробничого навчання. Критеріями відбору експериментальних та контрольних груп були такі: наявність у старшокласників інтересу та нахилів до обраної спеціальності; приблизно однаковий рівень розвитку професійно важливих якостей особистості; достатньо висока кваліфікація викладачів (майстрів виробничого навчання).

Із загальної вибірки 300 старшокласників було включено до експериментальної групи, решта – до контрольної.

Учні старших класів експериментальної та контрольної груп навчалися в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах за такими спеціальностями: кухар; оператор комп'ютерного набору; секретар керівника; швачка; . Викладачі та майстри виробничого навчання, задіяні в експерименті, проводили заняття як в експериментальній так і в контрольній групах. Що забезпечило ідентичність викладення навчального матеріалу.

У таблиці 2.11 відображено планування формуючого експерименту в залежності від факторів, що впливають на формування готовності до професійного самовизначення.

Таблиця 2.11

Планування формуючого експерименту

Експериментальний фактор	Група	
	Експериментальн а	Контрольна
Здійснення профпроб	+	-
Профорієнтаційний зміст трудового навчання	+	-
Проведення професіографічних досліджень	+	-

В контрольних класах навчання здійснювалося за діючими програмами, а в експериментальних за розробленими програмами за спеціальностями (див. додатки Н, П, Р).

З метою більш систематизованого дослідження процесу формування готовності старшокласників до професійного самовизначення ми розробили схему-модель удосконалення профорієнтаційної роботи в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах.

Соціальне замовлення суспільства

1. Директивні документи по навчально-трудовій діяльності і профорієнтації учнів в умовах МНВК.
2. Сучасні вимоги до професійно важливих якостей особистості випускника.
3. Необхідний рівень готовності учнів до усвідомленого вибору професії учня.

Методологічні передумови удосконалення змісту і структури профорієнтації старшокласників в МНВК.

Мета і завдання профорієнтації в МНВК

1. Усвідомлений і обґрунтований вибор профіля навчання і майбутньої професії.
2. Формування адекватної самооцінки учнів у навчально-трудовій діяльності.
3. Педагогічне керівництво професіональним самовизначенням учнів 10-11 класів.
4. Професійне сомовиховання.
5. Професійне самоудосконалення.

Визначення сутності і структури змісту профорієнтаційної роботи

Методика поетапного дослідження шляхів удосконалення змісту профорієнтації старшокласників і способів його реалізації в МНВК

Соціально-педагогічні і психологічні аспекти удосконалення змісту профорієнтації і способи його реалізації в МНВК.

Основні етапи удосконалення профорієнтації старшокласників у МНВК	
1 етап	Визначення факторів, принципів і критеріїв відбору і систематизації змісту профорієнтації учнів старших класів в умовах МНВК.
2 етап	Структурування змісту профорієнтації в МНВК.
3 етап	Організаційно педагогічні умови реалізації змісту профорієнтації в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах

Апробація результатів дослідження в практиці роботи експериментальних МНВК

Рис 1. Схема-модель удосконалення профорієнтаційної роботи з старшокласниками у комбінатах

З метою конкретизації процесу дослідно-експериментальної роботи ми визначили основні етапи і стадії дослідження, а також відповідні методи та інформаційні джерела, які відобразили у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Основні етапи і стадії дослідження змісту і засобів
профорієнтаційної роботи із старшокласниками

Етапи і стадії дослідження	Методи дослідження	Інформаційні джерела
1	2	3
А. Уточнення цілей і завдань профорієнтаційної роботи із старшокласниками в МНВК у плані удосконалення її змісту і засобів реалізації		

Визначення ролі і місця змісту профорієнтації з старшокласниками в МНВК Аналіз психолого-педагогічних аспектів профорієнтації учнів у дослідженнях вітчизняних і закордонних учених Аналіз стану профорієнтаційної роботи з учнями старших класів в практиці роботи МНВК Розробка методики педагогічного управління професійним самовизначенням старшокласників	Вивчення документів Теоретичний аналіз; аналіз документів Вивчення документів анкетування педагогічних працівників, учителів і учнів; експеримент; експертні оцінки Теоретичний аналіз	Директивні документи, матеріали педагогічних досліджень Науково-педагогічні книги, дисертації, монографії, статті в наукових збірниках і журналах Програми, книги, результат опитувань, експертних оцінок, дані експерименту, що констатує Дані експерименту, що констатує
---	--	--

Продовження таблиці 2.12

1	2	3
Б. Педагогічні підстави удосконалення змісту і засобів реалізації профконсультаційної роботи з старшокласниками в міжшкільний навчально-виробничий комбінат		
Виявлення факторів і критеріїв добору змісту профконсультації в МНВК	Теоретичний аналіз, вивчення результатів досліджень	Література, матеріали досліджень

Розробка й апробація змісту профорієнтаційної роботи та педагогічних засобів його реалізації у навчально-трудовій діяльності	Вивчення результатів досліджень	Література, матеріали досліджень
В. Вивчення індивідуальних особливостей старшокласників з метою обґрунтованого професійного самовизначення		
Визначення методів вивчення індивідуальних особливостей старшокласників	Теоретичний аналіз, педагогічний експеримент	Результати педагогічного експерименту
Виявлення індивідуальних можливостей учнів	Спостереження, лабораторний експеримент, анкетування, тестування	Дані спостережень, анкетування, тестування. Результати лабораторного експерименту.
Педагогічне управління професійним самовизначенням старшокласників в умовах МНВК	Індивідуальна бесіда, спостереження, педагогічний експеримент	Дані бесіди, спостереження і педагогічний експеримент

Продовження таблиці 2.12

1	2	3
---	---	---

Дослідно-експериментальна перевірка поетапного проведення профорієнтаційної роботи із старшокласниками в міжшкільний навчально-виробничий комбінат	Лабораторний і педагогічний експеримент	Дані експерименту
Корекція змісту профконсультації і засобів його реалізації	Експертні оцінки	Дані дослідження і оцінювання
Конкретизація критеріїв удосконалювання змісту профорієнтації і способів оптимізації змісту навчально-трудової діяльності учнів за профілями	Теоретичний аналіз. Педагогічний експеримент.	Публікація з проблем удосконалювання змісту профільного навчання МНВК. Дані педагогічного експерименту
Апробація методичних рекомендацій з поетапного проведення профорієнтації в МНВК	Вивчення документів, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент	Результати контрольних вимірів (зрізів) і спостережень

На етапі проведення формуючого експерименту була поставлена мета перевірка гіпотези дослідження. В його задачі входило:

1. Апробація змісту профорієнтаційної роботи із старшокласниками в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (або взаємодії МНВК та загальноосвітніх навчальних закладів);
2. Встановлення організаційно-педагогічної доцільності використання запропонованих (теоретично обґрунтованих) методів профорієнтаційної роботи з старшокласниками в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів;

3. Порівняння впливу різних форм та методів професійної орієнтації на підготовку старшокласників до правильного вибору профілю навчання і майбутньої професії;

4. Виявлення можливостей міжшкільних навчально-виробничих комбінатів з питань педагогічного управління професійним самовизначенням старшокласників міста.

В ході проведення експерименту ми виходили з того, що в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів психолог - профконсультант повинен вивчити психофізіологічні особливості, інтереси, нахили, здібності старшокласника, виявити його професійну спрямованість з урахуванням психологічних особливостей і рекомендувати відповідний напрямок трудового профільного навчання чи професійної підготовки. Крім того всебічно аналізувались наступні проблемні питання, що виникають у діяльності методиста з профорієнтації і практичного психолога в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті:

- вибір форм профорієнтаційної роботи, які є доцільними в 9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів (попередня профорієнтація);

- узгодження взаємодій загальноосвітніх навчальних закладів і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів у процесі підготовки старшокласників до усвідомленого вибору професії;

- підбір комплексу форм і методів профорієнтаційної роботи, що застосовуються для комплектування груп трудового профільного навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах і наступного визначення відповідності інтересів та здібностей учнів старших класів профілю трудової підготовки, що обирається;

- визначення ефективних форм і методів профконсультаційної роботи з старшокласниками;

- з'ясування домінуючих факторів, які позитивно чи негативно впливають на вибір професії в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів;

- удосконалення матеріально-технічної бази, необхідної для профорієнтації з метою обґрунтованого вибору профілю навчання і майбутньої професії учнями старших класів;

- визначення результативності поетапного, диференційованого підходу до учнів у ході профорієнтації старшокласників на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури за проблемою, а також результати нашого дослідження, свідчать про те, що результативність профорієнтаційної роботи залежить, у значній мірі, і від координування зусиль загальноосвітнього навчального закладу, міжшкільного навчально-виробничого комбінату та родини.

Для вирішення завдань формуючого експерименту створювались умови для:

- 1) визначення рівня адекватності самооцінки старшокласником своїх особистих якостей, можливостей і необхідності їхнього розвитку та вплив на процес формування професійно важливих якостей особистості;

- 2) усвідомлення учнем старшого класу важливості професійної консультації для правильного вибору трудового профільного навчання і професійної підготовки в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах з урахуванням інтересів, нахилів і здібностей;

- 3) усвідомленого ставлення старшокласників до набуття професійно важливих знань, умінь і якостей, необхідних для майбутньої успішної трудової діяльності по закінченню загальноосвітнього навчального закладу.

Зазначені якості мають зв'язок із такими сферами професійного самовизначення старшокласників як: освіта і самоосвіта, самопізнання, самореалізація.

Для перевірки гіпотези і завдань дослідження нами були уточнені критерії та показники рівнів готовності старшокласників до професійного самовизначення на основі зазначених індивідуальних стратегій професійного

самовизначення вибиралися рівні: високий, середній, низький. Критеріями рівнів професійного самовизначення старшокласників в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах вибиралися такі, які корелюють із трьома вищезазначеними індивідуальними стратегіями, а саме: із освітою і самоосвітою (когнітивний), із самопізнанням (мотиваційний), із самореалізацією (діяльнісний).

Показники критеріїв визначалися на основі аналізу теоретичного і практичного досвіду роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Показники диференційовані за рівнем, утворюючи системи внутрішньої установки старшокласників у професійному самовизначенні наведені у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Рівні готовності до професійного самовизначення,
їх критерії і показники в старшокласників МНВК

Рівні	Сфери професійного самовизначення і критерії		
	Когнітивний	Мотиваційний	Діяльнісний
1	2	3	4

С Е Р Е Д Н І Й	Володіння професійною інформацією із окремих суміжних профілів і первинних професійних напрямків; часткова обізнаність з потребами свого регіону у професіях; бездоганні знання особистісно значущих професіограм (самооцінка здібностей індивідуальних якостей, умінь; загально професійних, спеціальних, комунікативних, організаторських, твор-	Адекватне ставлення до себе як суб'єкту професійного самовизначення (самостійність, впевненість у собі, позитивна самооцінка, прагнення до переборення, перешкод). Здатність до оцінювання оригінальних варіантів професійного рішення, до виявлення переваг і недоліків у рішеннях. Наявність професійного інтересу, зумовленого позитивними емоційними станами, трива-	Здатність до самовдосконалення, (самоаналізу, самоосвіти, самореалізації). В обраному профілі трапляються одноразові переходи на інші профілі або професійні напрямки (близькі за змістом до первинного). Збирають ілюстративні матеріали, пов'язані із особистими значущими програмами
--------------------------------------	--	--	---

Продовження таблиці 2.13

1	2	3	4
	чих).	лими у часі, пов'язаними із способами професійних дій). Часткова відповідність нахилів і здібностей обраному професійному профілю і напрямку, що виявляється у єдності думок і почуттів	

Н И З Ь К И Й	Володіння знаннями про одну привабливу професію (зміст, вимоги до працівника, потреби в ній ринку праці)	Здатність до оцінюючого судження про власні дії на різних етапах діяльності. Ситуаційний професійний інтерес, втрачений в емоційних реакціях на зовні привабливі предмети, засоби. Умови або результати професійної діяльності	Схильність до пошуку професіоналів-консультантів, помічників у професійному самовизначенні (педагогів, психологів, батьків, знайомих, друзів, тощо)
---------------------------------	--	--	---

Необхідною умовою організації профконсультаційної роботи із старшокласниками є вивчення їх психофізіологічних особливостей, професійних якостей, відношення до навчання в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті тощо. З цією метою нами зокрема використовувався метод спостереження.

При його використанні ми враховували, що спостереження лише тоді правильно відображає досліджувані явища в процесі, коли є чіткий план його проведення, у якому позначені об'єкти спостереження, його мета і завдання, час спостереження, передбачуваний результат, очікувані зміни в навченості і вихованості. План спостереження, таким чином, відповідає на запитання що спостерігати, коли і скільки часу та чого можна чекати в результаті проведення спостереження.

Розроблений нами план спостереження містив у собі визначення всіх істотних елементів його змісту і засобів, що обираються відповідно до вихідної мети даної пізнавальної дії.

План спостереження:

Об'єкт: учень МНВК (П.І.Б. і профіль навчання)

Мета: вивчення особистості старшокласника з метою надання допомоги в обґрунтуванні вибору профільного навчання і вибору майбутньої професійної діяльності.

Місце: теоретичні і практичні заняття у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті.

Час: навчальний і позаурочний.

Під час спостережень здійснювалася фіксація наступних моментів:

1. Ситуація спостереження;
2. Відношення до навчання;
3. Емоційного стану старшокласників;
4. Реакція на теоретичний матеріал, що повідомляється;
 - а) вимоги додаткової інформації (у формі питань і т. ін);
 - б) зміст питань;
5. Якість виконання завдань;
 - а) швидко і правильно;
 - б) швидко, але неправильно;
 - в) повільно, але правильно;
 - г) повільно і неправильно.
6. Реакція на зауваження:
 - а) адекватна, намагається виконати;
 - б) неадекватна; не погоджується із зауваженнями;
 - в) погоджується, але не справляється.

Педагогічні працівники методичного кабінету міжшкільних навчально-виробничих комбінатів одержували дані про учнів старших класів головним чином шляхом спостереження за їх діяльністю і її результатами. Крім того методист по профорієнтаційній роботі та психолог - профконсультант повинен мати у своєму розпорядженні багатий арсенал засобів, що надають можливість швидко й об'єктивно визначати індивідуальні і психофізіологічні властивості старшокласників, сформованість їхніх професійно важливих

якостей, ступеня задоволеності навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, адекватність самооцінки. У цьому відношенні анкетне опитування надає великі можливості. Приводимо опитувальник, за допомогою якого фахівці методичного кабінету можуть вирішувати більшість з названих педагогічних завдань (додаток К).

Питання 1, 2, 3, 9, 10 несуть у собі інформацію про професійне самовизначення і його мотивацію.

Відношення до профільного навчання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, до теоретичних і практичних занять визначається по відповідях на питання 2, 4, 6, 8.

Рівень інформованості старшокласникам установлюється по відповідях на питання 4, 5, 12. Ступінь впливу родини і товаришів на вибір майбутньої професії відбита у відповідях на питання 5, 7. Зокрема, рівень інформованості про вимоги професії до людини визначається з використанням табл. 2.3. «Типи професій, та їхні вимоги до людини».

Про рівень розвитку і стан індивідуальних психофізіологічних якостей опитуваних, їхню відповідність профілю можна судити по відповідях на питання номер 13.

Помічено, що багато старшокласників не знають своїх індивідуальних особливостей, особистісних якостей і в результаті не правильно вибирають сферу майбутньої професійної діяльності. Попередити і скорегувати подібні помилки, було завданням фахівців методичного кабінету. Виходячи з цього ми розробили й апробували “Профконсультаційну карту старшокласника” зразок якої знаходиться у додатку А.

2.4.2. Динаміка підготовки старшокласників до професійного самовизначення

Як результат експериментальної роботи ми прогнозували підвищення рівня готовності старшокласників до професійного самовизначення і збільшення кількості учнів з високим рівнем готовності.

Аналіз динаміки розвитку готовності до професійного самовизначення і здійснювалися на основі результатів контрольних зрізів за відповідними показниками. Зрізи здійснювалися на початку і по закінченню нового навчального року. Кількісна характеристика розвитку готовності до професійного самовизначення визначалася як сума виражених в балах оцінок окремих показників. Оскільки результати оцінювання готовності за різними показниками мають різну розмірність, потрібно привести їх до спільної оціночної шкали.

Оскільки результати психодіагностичних методик, які використовувалися у процесі дослідно-експериментальної роботи, диференціюються за 3-5 рівнями розвитку певного параметру, було здійснено збільшення інтервалів оцінки до 3-х рівнів (об'єднувалися середній та вищий за середній, низький та нижчий за середній рівні і т. ін.). Кожному інтервалу надавався кількісний вираз: низькому рівню – 0 балів, середньому – 1 бал, високому – 2 бали. Інтегральний показник рівня сформованості готовності до професійного самовизначення визначалося на основі розбиття суми бальних оцінок показників діагностичних методик на три інтервали, які відповідають нормальному розподілу частот.

Передбачувані прогностичні результати професійного самовизначення учнів 10 - 11 класів з'ясовувалися на основі спеціально розроблених методик, з урахуванням диференціації за рівнями (високий, середній, низький) і критеріїв, які відповідають кожному рівню.

Прогнозована результативність підготовки старшокласників до професійного самовизначення з'ясовувалося в ході констатуючого експерименту. Його метою було підтвердження положень гіпотези.

Підготовка до професійного самовизначення є результативною, якщо зміст трудового профільного навчання в міжшкільних навчально-виробничих

комбінатах є взаємодоповнюючим, попередня профорієнтаційна робота проводиться із збереженням принципу наступності між суміжними профілями і напрямками професійної підготовки.

З урахуванням зазначеного положення, зміст суміжних профілів і напрямів професійної підготовки в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах удосконалювався на засадах інтеграції (додатки В, Д, Е, Ж, З). Експериментальна робота спрямовувалася на те, щоб підготовка до професійного самовизначення відбувалась у відповідності до тих суміжних профілів і напрямків, які інтегрувалися в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Для професійного самовизначення старшокласників було важливо, щоб кожний із них не лише виявляв власні професійні інтереси, не тільки здійснив намір, зорієнтувався у шляхах і засобах реалізації інтересів, але й почав здійснювати спрямований рух на досягнення професійної мети в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Завдяки інтегрованому змісту професійної підготовки за суміжними профілями і первинними професійними напрямами і використанню способів і засобів профорієнтаційної роботи вирівнялась оцінка престижності видів професійної підготовки. Показники престижності професій у регіоні з'ясовувалися за кількістю учасників професійних груп і напрямів професійної підготовки: 5 балів - найбільша кількість, 1 бал - найменша. Показники престижності приведені в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Показники престижності профілів і напрямків професійної підготовки старшокласників експериментальних груп за результатами формуючого експерименту у Бориспільському міжшкільному навчально-виробничому комбінаті

--	--

Профільне навчання	Професійна підготовка
1 – автослюсарна справа	1а – водій автомобіля категорії “С”
2 – креслення	2а – оператор комп’ютерного набору
3 – українська народна вишивка	3а – швачка
4 – художньо-оформлювальні роботи та дизайн	4а – муляр, кухар, помічник вихователя
5 – основи підприємницької діяльності	5а – секретар керівника

За результатами аналізу видно, що в умовах міста відсутнє професійне спрямування типу “людина-природа” (Л-П), оскільки потреби в ньому не виявилися. Відсутність професійного спрямування Л-П у місті засвідчує низький рівень розвитку ландшафтної архітектури, недооцінка адміністрацією і громадськістю регіону значення ландшафтного дизайну, паркового мистецтва.

Кількісний аналіз одержання даних засвідчив найвищі показники престижності профілю основи підприємницької діяльності – 5 балів і професій: оператор комп’ютерного набору, секретар керівника, водій автомобіля категорії “С” - 5 балів.

Найнижчі показники престижності виявилися у профілю - автослюсарна справа і напрямку професійної підготовки - швачка.

Середній рівень на профілях креслення, українська народна вишивка та художньо-оформлювальні роботи та дизайн і напрямках професійної підготовки муляр та помічник вихователя.

Якісний аналіз показників вказує на їх стабільність у експериментальних групах 10-х і 11-х класів. Завдяки інтеграції суміжного змісту трудового профільної навчання і професійної підготовки старшокласники мали змогу

прискорено оволодівати професією, а отже були більш спрямованими у досягненні мети .

Отже інтегрований зміст суміжних профілів і напрямів професійної підготовки, підсилений профконсультаційною роботою, виявився ефективним засобом початкового професійного самовизначення учнів 10-11 класів в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

У контрольних групах престижність професійної спрямованості профільної підготовки (за окремими профілями) не завжди співпадала із престижністю окремих напрямів професійної підготовки. Так престижність профілю “Автослюсарна справа” виявилася у контрольних групах низькою (1 бал) , а престижність суміжного з автослюсарною справою напрямку професійної підготовки “Водій автомобіля категорії С” виявилася високою (5 балів). При цьому певні розбіжності зафіксовані у показниках престижності учнів 10-11 класів. Так у експериментальних групах десятикласників показники престижності автослюсарного профілю були діаметрально протилежними показникам престижності професійного напрямку “Водій категорії С”. Але у контрольних одинадцятикласників дещо зросли показники престижності автослюсарного профілю і знизились показники професійного напрямку “Водій категорії С” (2 бали і 4 бали).

В ході аналізу експериментальних даних контрольних груп зроблено висновок: престижність професії, а отже і ефективність підготовки до професійного самовизначення старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів залежно від взаємовідповідності змісту профілів і напрямків професійної підготовки, а саме: за умови невідповідності змісту престижності професій не є стабільною.

Зазначений висновок підтверджується даними спостережень за старшокласниками . Саме ті “Водії категорії С”, які визнали за необхідне удосконалити професійні уміння з автослюсарної справи перейшли на профільну підготовку “Автослюсарна справа”. За їх рахунок знизились показники

професійної підготовки з 5 балів до 4 і, натомість зросли показники автослюсарного профілю з 1 балу до 2. Зазначена тенденція простежувалась в інших суміжних профілях і професійних напрямках (л-х, л-л, л-з).

В експериментальних групах 10 і 11 класів такий ефект не спостерігався і не був зафіксований в ході експерименту. Завдяки збереженню принципу наступності між трудовим профільним навчанням і професійною підготовкою (на основі інтеграції їхнього змісту) досягалась ефективна підготовка до професійного самовизначення старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Аналіз результатів анкетування, бесід, інтерв'ю і тестування засвідчив три прояви взаємозалежності:

- із повною відповідністю зовнішніх складових професійного самовизначення (проінформованості, навчальних досягнень, вираженості професійної спрямованості, планування професійного самовизначення, самооцінки власних можливостей) складовим внутрішнім професійним інтересам, нахилам і здібностям;

- із відповідністю часткового;

- із наявністю невідповідності.

Підтверджувалося друге положення гіпотези, а саме: відбір на профілі поглибленого трудового навчання і спеціальності повинен здійснюватися із врахуванням необхідних психолого-фізіологічних параметрів та здібностей старшокласників і їх відповідності вимогам професій.

Було здійснено аналіз експериментальних даних, результати якого відображені в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Порівняльна характеристика результативності підготовки до професійного самовизначення в контрольних і експериментальних групах старшокласників після проведення формуючого експерименту

Рівні готовності старшокласників до професійного самовизначення	До експерименту		Після експерименту	
	Експериментальн і групи %	Контрольні групи %	Експериментальн і групи %	Контрольні групи %
Високий	20,2	21,3	66,5	22,8
Середній	32,2	32,6	18	34,2
Низький	47,6	46,1	15,5	43

Кількісний аналіз табличних даних засвідчує значну динаміку ефективності в експериментальних групах після формуючого експерименту, яка характерна для високого рівня професійного самовизначення (66,5% порівняно з 20,2%). Результативність підготовки до професійного самовизначення старшокласників 10-11 класів зростає. В той же час, в експериментальних групах зменшилися процентні показники низького рівня професійного самовизначення (із 47,6% до 15,5% на 32,1%).

Характерно, що процентні показники середнього рівня професійного самовизначення зазнали змін: із 32,2% до 18%.

Достовірність результатів експериментальної роботи ми перевіряли за допомогою критерію Фішера, який призначений для зіставлення двох вибірок по частоті зустрічаємості показника, який досліджується. Критерій оцінює достовірність розходжень між процентними частками двох вибірок, у яких зареєстрований ефект, який передбачався.

Суть кутового перетворення Фішера [100] перебуває в переведенні процентних часток у розміри центрального кута, що вимірюється в радіанах.

Більшій процентній частці буде відповідати більший кут φ , а меншій частці - менший кут, але це співвідношення не є лінійним:

$$\varphi = 2 * \arcsin (P)^{1/2}$$

де P - процентна частка, виражена в частках одиниці.

За допомогою цього критерію можна перевірити такі статистичні гіпотези:

H_0 - частка осіб, у яких виявляється досліджуваний ефект, в експериментальній групі не більше, ніж у контрольній групі.

H_1 - частка осіб, у яких виявляється досліджуваний ефект, в експериментальній групі більше, ніж у контрольній групі.

Для знаходження значення φ використовується чотирихпольна таблиця, яка являє собою таблицю емпіричних частот за альтернативними ознаками: “ є ефект – немає ефекту”, в нашому випадку – “ досягнуто високий або середній рівень готовності до професійного самовизначення – не досягнуто відповідних рівнів”.

Емпіричне значення φ обчислюється за формулою 2.1:

$$\varphi = (\varphi_1 - \varphi_2) \times \sqrt{\frac{n_1 \times n_2}{n_1 + n_2}} \quad \text{- формула 2.1}$$

де φ_1 – кут, який відповідає більший % частці;

φ_2 - кут, який відповідає меншій % частці;

n_1 – об’єм експериментальної вибірки;

n_2 - об’єм контрольної вибірки.

В нашому випадку, згідно з даними таблиці 2.15, φ_1 відповідає 84,5%, а φ_2 – 57%. Значення $\varphi_1 = 2,33$, значення $\varphi_2 = 1,711$, $n_1 = 300$, $n_2 = 240$. Критичні значення φ^* для $p \leq 0,05$ дорівнює 1,64, а для $p \leq 0,01$ відповідно 2,31 [100]. В нашому випадку $\varphi^* = 7,1$, тобто $\varphi_{\text{empir}} > \varphi_{\text{krit}}$. Таким чином ми можемо відкинути гіпотезу H_0 і прийняти гіпотезу H_1 з ймовірністю $p \leq 0,01$.

Старшокласники з невідповідністю зовнішніх і внутрішніх складових структурної моделі професійного самовизначення співвідносилися з низьким рівнем. Вони відзначилися знанням назв кількох профілів, необхідних для регіону, виявляли професійні якості під постійним керівництвом наставника в ході репродуктивного типу навчання. У таких учнів ("професійно дезорієнтованих") ступінь вираженості професійної спрямованості був низьким, що виражалося у спробах оволодіти то одними, то другими несуміжними профілями. Із-за відсутності концентрації уваги на одному з профілів і суміжній спеціальності "професійно дезорієтовані" учні старших класів не могли планувати професійного самовизначення, обмежувалися хаотичним збиранням профінформації з різних профілів. Зазначені зовнішні критерії професійного самовизначення виражалися у поведінці старшокласників, яка зумовлювалася внутрішніми чинниками. Так, професійні інтереси "професійно дезорієтованих" старшокласників ще не пробудилися, вони виявлялися ситуативно у зовнішніх експресивних ознаках емоційних реакцій, які були коротко плінними у часі. Як наслідок виникала невідповідність нахилів і здібностей старшокласників обраному профілю і професійному напрямку. Для "професійно дезорієтованих" було характерне емоційне або вербально виражене позитивне ставлення без підтвердження професійної майстерності.

Завдяки сукупності організаційно педагогічних умов, методичних прийомів і засобів прямого і посередкового впливу на учнів досягалися певні зрушення у пробудженні професійних інтересів старшокласників. За час перебування у профільній групі у старшокласників формувалися позитивні емоційні стани, пов'язані із задоволенням уже визначених професійних інтересів. А в ході подальшої професійної підготовки позитивні емоційні стани переростали у стійкі, стабільні виражені у зовнішніх експресивних ознаках інтелектуальні почуття. Внутрішні складові професійного самовизначення зумовлювали прогрес у зовнішній поведінці: спочатку досягалася часткова відповідність зовнішніх і внутрішніх (середній рівень), а потім повна відповідність (високий

рівень). Критерії, характерні для рівнів подані у таблиці 2.13, а кількісні показники відображені у таблиці 2.15.

Ми не вдавалися до уточнення положень гіпотези окремо для 10 і окремо для 11 класів. Контрольні і експериментальні групи представлені у формуючому експерименті єдиним кількісним складом.

Окремо не розглядалися також трудове профільне навчання і професійна підготовка, оскільки була виявлена престижність професії однакова для обох видів підготовки в експериментальних організаційно-педагогічних умовах.

Зазначені мало досліджені аспекти проблеми не входили до експериментальних завдань, тому не відображалися на результативності проведеного дослідження.

В експериментальному дослідженні визначалася роль видів самооцінки у розвитку професійного самовизначення старшокласників, підтверджувалося третє положення гіпотези: результативність професійного самовизначення зростає, якщо самооцінка психограм старшокласниками є адекватною.

В експериментальних групах було відмічено адекватність самооцінки (самоаналізу) психограм - орієнтовного опису вимог до психіки людини певної професії, виду діяльності. Психограма містила перелік необхідних професійних здатностей і здібностей особистості до тих чи інших профілів і професійних напрямів.

Динаміка у змінах адекватної самооцінки психограм особистості відображена у таблиці 2.16. Як свідчать кількісні показники таблиці, в контрольних групах до формуючого експерименту і після його проведення зміни сталися несуттєві.

Таблиця 2.16

Динаміка самооцінки старшокласниками індивідуальних
психофізіологічних даних в контрольних і експериментальних групах після
формулюючого експерименту

Види самооцінки	До експерименту		Після експерименту	
	Експериментальні групи %	Контрольні групи %	Експериментальні групи %	Контрольні групи %
Адекватна	21,6	23	66,5	23,8
Завищена	40,3	38,9	18	37,9
Занижена	38,1	38,1	15,5	38,3

Відповідність зовнішніх і внутрішніх складових професійного самовизначення остаточно з'ясовувалися в ході порівняльного аналізу табличних даних, які засвідчують рівні (таблиця 2.15) і табличних даних, які засвідчують види самооцінки (таблиця 2.16). Так високий рівень професійного самовизначення в старшокласників контрольних і експериментальних груп за кількісними показниками наближався до показників адекватної самооцінки. До експерименту в експериментальних групах високий рівень складав 20,2%, що відповідало приблизно кількісному показнику адекватної самооцінки 21,6%. Відповідно у контрольних групах зазначені показники співвідносилися так: 21,3% і 23%. Після формуючого експерименту у групах експериментальних показники адекватної самооцінки і високого рівня професійного самовизначення виявилися однаковими (66,5%).

Отже була виявлена експериментальним шляхом кореляція між адекватним усвідомленням психограм особистістю і її рівнем професійного самовизначення, що підтверджувало третє положення гіпотези.

Результативність проведеного дослідження не претендує на вичерпність, а лише започатковує широкий спектр наукових досліджень, які можуть бути присвячені актуальній проблемі проведеного дослідження готовності

старшокласників до професійного самовизначення в системі безперервної освіти.

Висновки до другого розділу

Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення є важливою складовою системи профорієнтації молоді. Підготовка старшокласників до усвідомленого вибору професії є немислимою без вивчення професійних інтересів, без активізації професійних намірів, без визначення професійної спрямованості особистості, що в сукупності складає структуру професійного самовизначення. Особливо актуальна ця проблема в умовах реформування загальноосвітньої середньої освіти на гуманістичних принципах, коли здійснюються пошуки ефективних шляхів для реалізації особистісно орієнтовної моделі освіти в старшій школі (9-11 класи).

Ми розглядаємо професійне самовизначення і пов'язаний з ним зміст освіти як один із можливих шляхів для реалізації гуманістичних ідей у сучасній українській школі, особливо в 9 – 11 класах.

За результатами аналізу теоретичних джерел була виявлена і сформульована сутність поняття "професійне самовизначення" - це процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Суть професійного самовизначення полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних вимог професії до спеціаліста; усвідомлення особистістю відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей, саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети.

Результати виконаного нами дослідження дають підставу стверджувати, що у професійному самовизначенні важливо розрізняти зовнішні і внутрішні складові, від кореляції яких залежить ефективність самовизначення. До

зовнішньої складової відноситься профінформація, навчальні досягнення за 12-бальною шкалою, ступінь вираженості професійної спрямованості та планування професійного самовизначення.

Внутрішня складова професійного самовизначення включала професійні інтереси, професійні нахили і здібності.

Системоутворюючою педагогічною умовою ефективного розвитку професійної самовизначеності особистості старшокласників в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах є інтегрований зміст суміжних профілів і напрямків професійної підготовки.

Інтегрований зміст професійної підготовки, сприятливий для професійного самовизначення, реалізується за таких умов, коли профільна підготовка є пропедевтичним етапом обраного напрямку професійної підготовки. Важливою умовою підготовки старшокласників до професійного самовизначення є врахування потреб регіону у спеціалістах певних професій.

Проблема підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів складна і багатогранна. Проведене нами дисертаційне дослідження розкриває лише частину питань підготовки старшокласників до професійного самовизначення. Потребують подальшого дослідження зміст, умови, методи і форми підготовки старшокласників до адекватного професійного самовизначення на сучасному етапі розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідно-експериментальної роботи з проблемами професійного самовизначення старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів зроблені наступні висновки:

1. Організаційно-педагогічні умови для професійного самовизначення учнів 9-11 класів в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах мають ряд недоліків. Зокрема відсутні методичні рекомендації, пов'язані з ефективним педагогічним керуванням процесом професійного самовизначення. Досі не удосконалений зміст профілів і напрямків професійної підготовки на засадах інтеграції з урахуванням принципу суміжності і професійної спрямованості.

У більшості міжшкільних навчально-виробничих комбінатів увага приділяється регіональним потребам у професіях, а не професійному самовизначенню майбутніх професійних працівників. В умовах ринкових відносин і конкурентної боротьби за якість товарів і ринки їх збуту такий підхід є застарілим. Завдяки адекватному професійному самовизначенню старшокласників можна досягти оптимального розвитку їхніх психофізіологічних можливостей, які відповідають тим чи іншим психограмам вимогам до психіки людини певної професії, виду діяльності. За умови свідомого професійного самовизначення буде досягнута максимальна віддача працівника особистісно ціннісному робочому місці.

2. В умовах особистісно зорієнтованої професійної підготовки важливо уникнути інформаційного підходу до проблеми професійного самовизначення і створити ефективні організаційно педагогічні умови для розкриття професійних інтересів, намірів і здібностей особистості, її спрямованості за особистісно цінними напрямками (Л-Л, Л-Т, Л-З, Л-П, Л-Х), визначеними фахівцями-психологами.

Передовими педагогами міжшкільних навчально-виробничих комбінатів напрацьовано значний досвід проведення заходів щодо підготовки учнів старших

класів до професійного самовизначення. Назрілою необхідністю є створення в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах спеціальних лабораторій з профконсультації і введення посади профконсультанта, який актуалізує роботу з підготовки старшокласників до професійного самовизначення.

3. Робота профконсультаційних центрів повинна наближатися до діяльності сучасних навчально-тренувальних фірм. У навчально-тренувальних фірмах країн Західної Європи, зокрема Німеччини, зміст включає не лише "професійні знання", (проінформованість у певній виробничій галузі), "інструментальне знання", введення в науковий обіг представниками прагматизму для позначення набору прийомів, засобів, способів, які дають можливість практично розв'язувати різні проблеми (Г. Еблі, А. Шельтен). У зміст сучасної роботи зарубіжних НТФ прокладено нові концепції професійної підготовки, які необхідно реалізувати в умовах українських міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Концепція діяльнісно зорієнтованої професійної підготовки і концепція ключових кваліфікацій є найбільш ефективними, оскільки передбачають використання сучасних комп'ютерних технологій.

Діяльнісно орієнтована професійна підготовка передбачає перехід до наукової вмотивованості кожної дії, процедури для досягнення поставлених цілей в ієрархічній послідовності. На передній план при цьому виступає система діяльнісних процедур і операцій. Як показує практика, саме діяльнісно-орієнтоване навчання є єдиною можливістю для оволодіння новими технічними і психологічними засобами: програмуванням інструментальних машин, технікою автоматизації, мікропроцесорною технікою, роботою з персональним комп'ютером тощо.

Поняття "ключові кваліфікації" включає п'ять видів підготовленості: в аспектах загально професійних знань і вмінь, у пізнавальному, психомоторному, персонально-особистісному і соціальному.

У змісті профільного навчання і професійної підготовки старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів важливо поєднати фахово-функціональну компетенцію, яка передбачала концепцію діяльнісно-орієнтованої підготовки, з одного боку, і врахувати психічні якості в трудових, комунікативних і особистісних стосунках, оволодіння технікою самостійного навчання, самостійного планування; реалізації та контролю, що передбачається концепцією "ключових кваліфікацій", з другого боку.

4. Зміст і засоби роботи з професійного самовизначення старшокласників повинні реально наближатися до змісту профільної і професійної підготовки в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, а робота з підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення повинна сконцентровуватися в спеціальній лабораторії, обладнаній діагностичною апаратурою і комп'ютерною технікою.

5. Методика професійного самовизначення старшокласників в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах повинна ґрунтуватися на науково обґрунтованому педагогічному керівництві процесом самовизначення.

До ефективних методів підготовки старшокласників з основ спеціальностей і профілів відносяться: лекції, пояснення, демонстрування. Методами формування діяльнісних професійних умінь є: ділова гра, метод моделювання ситуацій, експериментальне навчання.

До найважливіших методів і форм організації професійної підготовки, які сприяють професійному самовизначенню старшокласників, відносяться такі: трудове наставництво, дидактична бесіда, навчальні завдання, метод групової роботи, проектне навчання.

У процесі професійної підготовки і професійного самовизначення важливе місце відводиться відповідальному ставленню до майбутньої професії. Запропонований ними комплекс засобів професійного самовизначення дає можливість професійного самовизначення дає можливість формувати

професіограми – перелік і опис загально трудових та професійних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності.

6. Індивідуальна стратегія професійного самовизначення включає три основні блоки:

- освіту і самоосвіту;
- самопізнання;
- самореалізацію особистості як суб'єкта процесу самовизначення.

В залежності від індивідуальної стратегії розрізняються критерії професійного самовизначення:

- когнітивний, пов'язаний з освітою і самоосвітою;
- мотиваційно-ціннісний, який зумовлюється самопізнанням;
- діяльнісно - практичний, який співвідноситься із індивідуальною стратегією самореалізації.

Показники зазначених критеріїв були визначені в ході констатуючого експерименту і в процесі аналізу емпіричного досвіду з проблеми формування професійного самовизначення старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Сукупність показників кожного з критеріїв диференціювалися за трьома рівнями: високий, середній, низький (див. таблицю 2.15).

7. Фактами професійного самовизначення, які у дослідженні підлягають узгодженню і координації є наступні: міжшкільний навчально-виробничий комбінат, школа, сім'я, виробничі підприємства, де інтегруюча роль належить МНВК.

8. Рекомендаціями, які розроблені для практичного використання з урахуванням положень дослідження є "Профконсультаційна карта учня міжшкільного навчально-виробничого комбінату" (див. додаток А), "Модель змісту професійного самовизначення в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті" (див рисунок 2).

9. Результати формуючого експерименту показали, що професійне самовизначення старшокласників є процесом педагогічно керованим і що ефективність цього процесу значно поліпшується, коли враховується взаємодоповнюваність (дуалізм) зовнішніх і внутрішніх складових, формування яких подане у наукових положеннях гіпотези.

Проблема підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів складна і багатогранна. Проведене нами дисертаційне дослідження розкриває лише частину питань підготовки старшокласників до професійного самовизначення. Потребують подальшого дослідження зміст, умови, методи і форми підготовки старшокласників до адекватного професійного самовизначення на сучасному етапі розвитку суспільства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. - М.: Мысль, 1991. - 299 с.
2. Аверичев Ю. П Организация трудового обучения и воспитания школьников / Из опыта работы. - М.: Педагогика, 1976. - 78 с.
3. Аверьянов А.Н. Система: философская категория и реальность. - М., 1976. – 86 с.
4. Аза Л.Н. Воспитание как философско-социологическая проблема. – К.: “Наукова думка”, 1993. - 130 с.
5. Акофф Р., Эмери Ф. О целеустремленных системах. – М., 1974.-168 с.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания // Избранные психологические труды: в 2т. / Под ред. А.А.Бодалева, В.Ф.Ломова. - М.: Педагогика, 1980. – Т.1. - С.16 -173.
7. Атутов П. Р. Політехнічний принцип у навчання школярів. - К.: Рад. школа, 1982. - 175 с.
8. Атутов П. Р., Климов Е. А. Проблемы психологического обеспечения подготовки молодежи к труду и выбору профессии // Вопросы психологии, 1984. - №1. - С. 13-19.
9. Афанасьев В.Г. Системность и общество. - М., 1980. - 197 с.
10. Ахияров К. Ш. Подготовка учащихся к жизни и выбору профессии. Уч. пособие. - Пермь, 1974 - 59 с.
11. Байметов В.А. Диалог в профессиональном самоопределении: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. - М., 1991. - 16 с.
12. Бакшеева З.А. Формирование идейно-нравственной готовности старшеклассников к выбору профессий: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Челябинск, 1978. — 19с.
13. Барко В.И. Ориентация школьников на труд в сфере промышленного производства: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. –К., 1985. - 19с.

14. Бас А.Г. Орієнтація учнів на сільськогосподарські професії - К.: Рад. школа, 1986. - 160 с.
15. Бас А.Г. Профориентационная работа в сельской школе. - К.: Рад. школа, 1978. - 223 с.
16. Басов М.Я. Личность и профессия (к научному обоснованию выбора профессии). - М. - Л., 1926. – 59 с.
17. Батышев С.Я. Теоретическая концепция среднего и специального профессионального образования. - М.: Педагогика, 1988. - 264 с.
18. Батышев С.Я. Трудовая подготовка школьников: Вопросы теории и методики. -М.: Педагогика, 1981. - 192 с.
19. Бех И.Д. Психологические основы нравственного развития личности: Дис... докт. психол. наук. – К., 1992. - С. 25.
20. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
21. Бех І.Д., Тименко М.П. Професійна спрямованість змісту навчально-трудової діяльності школярів // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 1999. – № 5. - С. 15 - 21.
22. Благинин М. Т. Профориентационная работа с учащимися старших классов сельской средней школы: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. - К., 1981. - 18 с.
23. Блонский П. П. Выбор профессии. - Избр. пед. соч. - М., 1961.- 521 с.
24. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2-х томах / Под ред. А. В. Петровского. - М.: Педагогика, 1979. -304 с. (1т).-399 с. (2 т).
25. Богомаз С.Л. Самоанализ как условие профессионального самоопределения учащихся: Автореф. дисс....канд. псих. наук: 19.00.07 / Минский пед. ин-т им. А.М.Горького – Минск, 1988. – 16 с.
26. Бодалев А.А. Психология о личности. - М.: Из-во Московского ун-та,

1988. - 187 с.

27. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. - 435с.

28. Божович Л.И. Отношение школьников к учению как психологическая проблема. - М.: Изд-во АПН СССР, 1951. - 58 с.

29. Божович Л.И., Славина П.С. Психическое развитие школьника и его воспитание. - М.: Знание, 1979. - 96с.

30. Ботякова А.А., Гриншпун С.С., Машковская О.П. Работа по профориентации со старшеклассниками//Школа и производство. - 1981. - № 2. - с.32-34.

31. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика личности. – К.: Здоровья, 1989. – 168 с.

32. Буянова Т.А. Формирование профессиональных намерений с учетом потребностей конкретного экономического района: Пособие для учителей. — М., 1982. — 83 с.

33. Буянова Т.А. Формирование профессиональных намерений с учетом потребностей конкретного экономического района: Пособие для учителей. — М., 1982. — 83 с.

34. Вайсбург А.А. Школьники выбирают рабочие профессии. - М.: Знание, 1983. - 96 с.

35. Васильев Ю.К. О профессиональной ориентации школьников. - М.: Знание, 1972. - 32 с.

36. Витиньш В.Ф. Реформа школы и профессиональная ориентация школьников / Педагогическая наука - реформе школы - М.:Педагогика, 1988. - 120 с.

37. Вихрущ А. В. Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (XIX - початок XX століття). - К.: КДПУ, 1993. - 112 с.

38. Вітківська О.І. Професійне самовизначення як життєва проблема особистості // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 171 - 179.

39. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960.-500 с.
40. Гарбич Р.И. Формирование у сельских школьников профессиональных интересов к механизаторским специальностям / АПН Украины Институт педагогики: Дисс. ... канд. пед. наук. –К., 1990. - 181 с.
41. Геллерштейн С.Г. Современное состояние психотехники по данным V Международной психотехнической конференции // Психотехника и психофизиология труда. - 1928. – Вып. 3-4. - С.194 - 205.
42. Георгинова Л. В. Формирование трудовых ценностных ориентаций учащихся 5-7 классов в процессе трудового обучения: Дисс. ... канд. пед. наук.-К, 1990.-201 с.
43. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: Методология, теория и практика. -К.: Вища школа,1986. - 200 с.
44. Гильбух Ю.З. Психодиагностика в школе. – М.: Знание, 1989. – 80 с.
45. Гинзбург М.Р. Жизненные планы как проявление личностного самоопределения старшеклассников // Психологические условия формирования социальной ответственности школьников. - М.: 1987.
46. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема // Вопросы психологии. - 1988. - №2. - С.19-26.
47. Голомшток А.Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника / Воспитательная концепция профессиональной ориентации. - М.: Педагогика, 1979. -160с.
48. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям - К.: Друк-ня Південно-Західної залізниці, 1995. - 45 с.
49. Гордон Л. А. Потребности и интересы // Советская педагогика. - 1939. - № 8-9. - С. 129-143.
50. Горностай П.П. Формирование психологической готовности старшеклассников к педагогической деятельности: Автореф. дис.... канд. психол. наук. -М., 1988.-18с.

51. Гороль П.К. Формирование профессиональных намерений учащихся в процессе внеклассной и внешкольной работы по технике: Дисс. ... канд. пед. наук. - К., 1982. - 176 с.
52. Грановская Р.М. Элементы практической психологии.- Л.: Ленинградский университет, 1988. - 190 с.
53. Грибанов В. П. Соотношения основных интересов школьников - подростков и влияние их на жизненное самоопределение: Дисс. ... канд. пед. наук. – Новосибирск, 1967. - 231 с.
54. Губенко А.В., Мадзигон В.Н. Профконсультация школьников. – К.: АПН Украины, 1995. - 160с.
55. Гуковская В. И. Мотивы выбора профессии учащимися старших классов // Вопросы профориентации школьников. - Минск, 1972. - С. 16 - 25.
56. Гуревич К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. -М.: Наука, 1970.-272с.
57. Гушулей И. М. Вивчення основ техніки у середній школі: Проблеми змісту. - Тернопіль, 1997. - 150 с.
58. Давлетшин М.Г. Психология технических способностей школьников. - Ташкент : Фан, 1971. - 176с.
59. Денисенко Л. І. Розвиток професійних здібностей у майбутніх робітників швейного виробництва: Дис. ... канд. пед. наук. - К., 1994. - 184 с.
60. Державний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003-95 / Розроб. В.Філіповський, С.Дубінін та ін. -К.: Держстандарт України. 1995. -412с.
61. Додонов Б.И. Структура и динамика мотивов деятельности // Вопросы психологии. - 1984. - N 4. - С. 36 - 42.
62. Дьяченко Н.Н. Профессиональная ориентация и вовлечение молодежи в систему профессионально-технического образования. - М.: Высш. школа, 1971. - 232 с.
63. Елаев Н.К. Формирование профессиональной направленности

учащихся общеобразовательной школы : Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - М.: 1970. - 27с.

64. Журавлев В.И. Вопросы жизненного самоопределения выпускников средней школы. – Ростов- на- Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1972. - 199с.

65. Зайцева О.Н. Преемственность формирования профессиональных интересов подростков в учебной деятельности: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Российская академия образования, Ин-т профессионального самоопределения молодежи. – М., 1995. – 240 с.

66. Закатнов Д.О., Жемера Н.В., Тименко М.П. Твоя майбутня професія : Навчал. посібник. - К.: Українська книга , 1999. -324 с.

67. Занина О.Н. Педагогические условия ориентации школьников на рабочие профессии: Дисс. ... канд. пед. наук. -К., 1992. - 199 с.

68. Захаров Н.Н., Симоненко В.Д. Профессиональная ориентация школьников.-М.: Просвещение, 1989. - 192 с.

69. Зубков В. М. Критерии эффективности профориентации // Школа и производство, 1980. - № 8. - С. 39-40.

70. Ілюк М.Й. Розвиток теорії і практики профорієнтації учнів шкіл УРСР.-К., 1985. - 62с.

71. Йовайша Л.А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. - М.: Педагогика, 1983. - 128с.

72. Калугин И.Н., Сазонов А.Д., Симоиенко В.Д. Профессиональная ориентация учащихся. - М.: Просвещение, 1983. - 201 с.

73. Кальней В.А. Изучение мотивов старшеклассников при выборе профессии // Педагогические проблемы познавательных интересов учащихся. Вып. 2. – Л.: ЛГПИ, 1976. – С. 115 - 120.

74. Карпов А.В. Психологические основы принятия решения в профориентационной работе. - М.: Издательство МГУ, 1986. - 91с.

75. Качан М.С. Человеческая деятельность.-М.: Политиздат, 1974.–326 с.

76. Кекчеев К.Х. Политехника и выбор профессии. - М., 1922. - 150 с.

77. Кенжебаев Т.К. и др. Формирование интереса к техническим профессиям. – Алма-Ата: Мектеп, 1984. – 64 с.
78. Клименко В.В. Психологические тесты таланта. – Харьков: Фолио, 1997. – 414 с.
79. Климов Б.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. - М.: Знание, 1983. - 96 с. / Новое в жизни, науке, технике, сер. "Педагогика и психология", № 2/.
80. Климов Е.А. Психология профессионала. – М.: Изд-во "Институт практической психологии", 1996. – 400 с.
81. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
82. Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. - М.: Знание, 1983. - 96 с. /Новое в жизни, науке, технике, сер. "Педагогика и психология", № 2/.
83. Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. - М.: Знание, 1983. - 95с.
84. Климов Е.А. Путь в профессию. - Л., 1974. - 190 с.
85. Ковалев А.Г. Психология личности. - М.: Просвещение, 1970. - 391 с.
86. Кон И.С. В поисках себя. Личность и её самопознание. - М.: Политиздат, 1984. - 265 с.
87. Кон И.С. Психология ранней юности.-М.: Просвещение, 1989. - 255с.
88. Кон И.С. Психология старшеклассника. - М.: Просвещение, 1980. - 132с.
89. Кондратьева Л.Л. Профессиональная консультация в системе подготовки школьников к выбору профессии // Проблемы профориентации и профконсультации в школе. - М., 1969. - С.158-160.
90. Корн Г., Корн Т. Справочник по математике для научных работников и инженеров: Пер. с англ.: 4-е издание. - М.: Наука, 1977. - 832 с.
91. Коротяев Б.И. Учение - процесс творческий: Из опыта работы. - М.:

Просвещение, 1980. - 120 с.

92. Кочетов А.И. Возрастные аспекты воспитания учащихся // Сов. педагогика, №7, 1985, - С.22 - 28.

93. Крутецкий В.А., Лукин Н.С. Очерки психологии старшего школьника. - М.: Учпедгиз, 1963. - 199 с.

94. Крягжде С.П. Психология формирования профессиональных интересов.-Вильнюс, 1984. – 196 с.

95. Кудрявцев Т.В., Шегурова В.Ю. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности // Вопр. психологии. - 1983.-№ 2. - С. 51 - 59.

96. Кудрявцев Т.В., Якиманская И.С. Развитие технического мышления. - М.: Высш. шк., 1964. - 96 с.

97. Кузнецова И.В. Методологические основы исследования процесса выбора профессии // Способности и деятельность. - Ярославль, 1989. - С.35-46.

98. Кузнецова И.В. Психологический анализ принятия решения о выборе профессии // Профессиональная ориентация. - Ярославль, 1986. -196 с.

99. Кухарчук А.М., Ценцинер А.Б. Профессиональное самоопределение учащихся. - Минск, 1976. - 127с.

100. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.

101. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. - Київ: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. - 444 с.

102. Лазуровский А.Ф. Очерк науки о характерах. - Петроград, 1917. -386с.

103. Левитов Н.Д. Детская и педагогическая психология: Учебное пособие для педагогических институтов. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Просвещение, 1964. - 473 с.

104. Левитов Н.Д. Профессиональная ориентация в школе. - М., 155. -309с.

105. Левитов Н.Д. Психология труда. - М.: Учпедгиз, 1963. - 340с.

106. Левитов Н.Д. Психотехника и профессиональная пригодность. - М.:

Мосздравотдел, 1928. - 175 с.

107. Левківський М.В. Формування відповідального ставлення до праці в учнів загальноосвітньої школи (історико - теоретичний аспект): Дис....докт. пед. наук: 13.00.01 / Український держ. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1994. – 346 с.

108. Левченко Г.Є. Викладання науково - технічних та природничих дисциплін в школі. - К.: Педагогічна думка, 1998. - 120 с. (у співавторстві).

109. Левченко Г.Є. Електротехніка та радіоелектроніка: Програма і методичні рекомендації з допрофесійної підготовки учнів 10-го класу загальноосвітньої школи. - Дрогобич: ДДПУ, 2001. - 70 с.

110. Левченко Г.Є. Навчання технічній та технологічній термінології учнів 5 - 9 класів на заняттях з трудового навчання // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2000. - № 3. – С.30 - 34.

111. Леонтъев А.Н. Педагогическое общение. - М.: Знание, 1979. - 47с.

112. Лернер И.Я. Подготовка кадров для перспективного производства: Инженерно-педагогические аспекты. - М.: Высшая школа. 1989. - 134 с.

113. Липман О. Выбор профессии. - М., 1925. - 53 с.

114. Мадзигон В.Н. Совершенствование форм и методов трудового обучения, воспитания и профориентации учащихся. Методика трудового обучения // Респ. научно-метод. сборник. Вып. 15. - К.: Рад. школа, 1982. - С. 3-6.

115. Мадзігон В.М. Трудове навчання, виховання і професійна орієнтація учнівської молоді: Методичні рекомендації. – К.: Рад. школа, 1981. – 229 с.

116. Макаренко А.С. Воспитание детей в семье. Воспитание в труде. // Избр. пед. соч. - М.: Педагогика, 1977. - Т.2. - С.51-60.

117. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей, воспитание в труде.// - К.: Рад. школа, 1983. - Т.3. - 892-400 с.

118. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8 т. М.: Педагогика,

1983.Т. 1. - 386 с.

119. Маслоу А. Психология бытия. - М.: Рефл-бук, К., Ваклер, 1997. - 196 с.

120. Матусевич В. А., Осовский В. Л. Социальная микросреда и выбор профессии. - К.: Наукова думка, 1982. - 140 с.

121. Матяш Н.Ю. Формування у старшокласників професійної спрямованості на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу: Дис. ... канд. пед.наук: 13.00.01 -К., 1994. - 189 с.

122. Мачуський В.В. Профессиональное самоопределение старшеклассников в процессе внеурочной технической деятельности // Трудовое становление и профессиональное самоопределение учащейся молодёжи: Сборник научных статей / Под ред. Н.П. Тименка. - К.: НИИ педагогики УССР, 1989. - С. 50 -54.

123. Мачуський В.В. Педагогічне управління професійним самовизначенням старшокласників у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. № 4. – 2001. – С. 89 – 94.

124. Мачуський В.В. Структурні компоненти та критерії оцінки готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. № 3. – 2001. – С. 10 - 14.

125. Мачуський В.В., Петренко Ю.В. Педагогічне управління професійним самовизначенням школярів на сферу технічної діяльності: Методичні рекомендації / За ред. М.П.Тименка. - К.: Інститут проблем виховання АПН України, 1998. - 95 с.

126. Мир профессий. Человек - техника / Под ред. В. Е. Гаврилова - М.: Молодая гвардия, 1987. - 324 с.

127. Михайлов И.В. О профессиональной ориентации во Франции. // Вопросы психологии. - 1977. - №5. - С.156-163.

128. Михайлов И.В. Проблема профессиональной зрелости в трудах Д.Е.

Сьюпера // Вопросы психологии. - 1976. - №5. - С.110-122.

129. Михайлов И.В. Психологические проблемы изучения профессионального жизненного пути в целях профориентации // Профессиональная ориентация. - Ярославль, 1986. - 165 с.

130. Михайлов И.В. Психология в системе работ по профориентации. // Вопросы психологии. - 1975. - №1.- С.137-139.

131. Моляко В.А., Смульсон М.Л. Психологическая готовность к труду на современном производстве.-К.: Знания, 1985.-16с.

132. Момот Л.А. Дидактические условия формирования у учащихся готовности к творческой деятельности / на материале предметов гуманитарного цикла: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. -К., 1977. - 24 с.

133. Мюнстерберг Г. Основы психотехники / Под ред. Б.Н.Северного и М.Экземплярского. - 2-е изд. - М., 1924. - 118с.

134. Назимов И.Н. Экономические и педагогические проблемы профориентации. - М.: Педагогика, 1984. - 116 с.

135. Небоженко В.С. Становление социально-профессиональной ориентации и трудовой путь личности // Профессиональное самоопределение и трудовой путь молодёжи. - К.: Наукова думка, 1987. - С. 211-243.

136. Невская С.С. Теоретические основы стимулирования трудовой деятельности воспитанников в педагогической системе А.С.Макаренко : Автореферат дис. ... канд. пед. наук. - М., 1988. - 18 с.

137. Ников Г.П. Возможности внеклассной работы по профессиональной ориентации учащихся. /На примере городской восьмилетней школы: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. - М., 1968. - 20 с.

138. Ничкало Н.Г. Воспитание рабочей смены. - К.: Политиздат Украины, 1982. -199 с.

139. Новиков В.В., Фетисов Э.Н. Социальные проблемы подготовки молодежи к труду. - М.: Мысль, 1984. - 213 с.

140. О трудовом воспитании : Хрестоматия. Учеб. пособие для студентов

пед. институтів / Сост., авт. ввод. статті и биограф. очерков Д.Е.Аксенов. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Просвещение, 1982. - 336 с.

141. Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. - М.: Из-во МГУ, 1987. - 304 с.

142. Організація трудового навчання та виховання учнів 5-7 класів / Мадзігон В.М., Левченко Г.С., Волощук І.С. та ін. - К.: НДІ Педагогіки АПН України, 1992. - 190 с.

143. Ориентация молодежи на рабочие профессии / Под ред. С.У. Гончаренко. - К.: Выс. школа, 1976. - 144 с.

144. Орієнтація учнів 8-9 класів на вибір технічних професій: Методичні рекомендації / Укл. О.В. Осипов. - Бердянськ, 1998. - 147 с.

145. Основи вибору професії: Методичні рекомендації / Укл. М.Й. Ільюк. - К.: РУМК, 1991. - 60 с.

146. Основи професіографії / Б.О.Федоришин, В.В.Синявський та інші. - К.: МАУП, 1997. - 148 с.

147. Павлютенков Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Под ред. Б.А. Федоришина - К.: Рад. школа, 1980. - 142 с.

148. Павлютенков Е.М. Профессиональная ориентации учащихся, - К.: Рад. школа, 1983. - 152 с.

149. Павлютенков Є.М.. Управление профессиональной ориентацией в общеобразовательной школе. - Владивосток: изд-во Дальневост. ин-та, 1990. - 176 с.

150. Павлютенкова З.М. Формирование профессиональных ценностных ориентаций у учащихся ПТУ: Дисс. ... канд. пед. наук. - К., 1985. - 19 с.

151. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням школярів: Методичні рекомендації / М.П. Тименко, Н.Ю. Матяш, В.В. Мачуський та інші. - К.: РУМК, 1991. - 47 с.

152. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: Методичний посібник / Д.О.Закатнов, Н.В.Жемера, В.В.Мачуський та

інші: За ред. М.П.Тименка. - К.: Інститут проблем виховання АПН України, 2001. - 150 с.

153. Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді / За ред. М.П. Тименка - Бердянськ.: Інститут педагогіки АПН України, 1996. - 230 с.

154. Петровский А.В. Личность, деятельность, коллектив. - М.: Политиздат, 1982. - 255 с.

155. Платонов К.К. Вопросы психологии труда. - М.: Медицина, 1970. - 264 с.

156. Платонов К.К. Личностный подход в профориентации // Вопросы теории и практики профориентации в средней школе. - М.: Профиздат, 1976. - 159 с.

157. Платонов К.К. Проблемы способностей. - М.: Наука, 1972.- 312 с.

158. Платонов К.К., Адаскин Б.И. Об учении и формировании личности учащегося. - М.: Высшая школа, 1966. - 244с.

159. Побірченко Н.А. Проблема сумісності особистості учнівської молоді та близького економічного середовища // Професійна освіта: педагогіка і психологія, Польсько-український щорічник.-Київ,1999.-№1.-С. 429-443.

160. Побірченко Н.А. Розвиток у старшокласників особистісної готовності до підприємницької діяльності // Педагогіка і психологія професійної освіти.-1998.-№5.-С. 245-248.

161. Побірченко Н.А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності: Монографія.-К.: Знання, 1999.-286 с.

162. Подготовка школьников к труду в сфере материального производства / Под ред. П.Р. Атутова. - М.: Педагогика, 1989. - 176 с.

163. Политехнические знания учащихся средней школы / Под ред. М.Н. Скаткина - М.: Просвещение, 1968. - 232 с.

164. Практикум по основам психологии: Тесты и хрестоматия / Состав.

В.А.Мельников. – Симферополь: «Сонат», 1997. – 254 с.

165. Профессиограммы и профессиокарты основных профессий / Под ред. В.В.Еврасова. – К.: РІА-ВООК. – 1995. – 320 с.

166. Профконсультационная работа со старшеклассниками. Пособие /Под ред.Б.А.Федоришина. - Киев: Рад.шк., 1980. -160 с.

167. Профориентация в школе / Под ред. Болтунова. -М. - Л., 1934. -183 с.

168. Профориєнтаційна робота з школярами : методичний посібник / За ред. М.П. Тименка. – Рівне, 1992. - 130 с.

169. Профориєнтаційна робота із школярами: Методичний посібник для вчителів та студентів педагогічних навчальних закладів / Авт. - укл. М. П.Тименко, В.І. Гусев, О.М. Христіанінов, О.В. Осипов, В.В. Осипов. - К., 1996.-80 с.

170. Пряжников Н.С. Деловая игра как способ активизации учащихся старших классов в профессиональном самоопределении // Вопросы психологии. -1987. № 4. - С. 92-99.

171. Психологические вопросы трудового воспитания / Под ред. В. И. Войтко, В. А. Моляко. -К.: Рад. школа, 1979. - 119 с.

172. Психологические основы трудового воспитания школьников. / Под ред. Є.А.Фарапоновой. - М.: Педагогика, 1988. - 163 с.

173. Психологический анализ трудовой деятельности / Л. В. Забродина, А. В. Карпов, А. П. Чернышев, В. Д. Шадриков. -Ярославль, 1980. - 52 с.

174. Психологический словарь. - К.: Вища школа, 1982. -215 с.

175. Психологічний словник / За ред. В.І.Войтка - К.: Выс. школа, 1982. - 216 с.

176. Разумовский В.Г. Развитие технического творчества учащихся. - М.: Учпедгиз, 1961. - 165 с.

177. Реан А. А. Психологический анализ проблемы удовлетворенности избранной профессией // Вопросы психологии. - 1988. - № 1. - С. 83-88.

178. Романчук В.П. Організаційно-педагогічні умови підготовки

старшокласників до вибору майбутньої професії у навчально-трудої діяльності: Дис. ... канд. пед.наук: 13.00.07 - К., 2002. - 235 с.

179. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. - М.: Педагогика, 1973.-423 с.

180. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. - М.: Наука, 1957. - 328с.

181. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2-х т. - М.: Педагогика, 1989. - 488с.

182. Рыбников Н.А. Психологические особенности подростков. - М.: изд. АПН РСФСР, 1953. - 163 с.

183. Саар Э. А., Титма М. Х. Молодое поколение. - М.: Мысль, 1986. - 255 с.

184. Сазонов А. Д. Профессиональная ориентация школьников. - М.: Просвещение, 1989. - 220 с.

185. Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности. - Свердловск, 1986. - 144с.

186. Сахаров В. Ф. Вопросы профессиональной ориентации школьников. -Киров, 1975. -125 с.

187. Сахаров В.Ф. Система профессиональной ориентации учащихся. средних школ. - Киров : Волго-Вятское книжное изд-во, 1977. - 175 с.

188. Сборник деловых игр, конкретных ситуаций и практических задач: Метод. пособие / В.И.Матирко, В.В.Поляков, И.М.Стариков, Ю.А.Ткаченко; Под ред. В.И.Матирко. - М.: Высш. шк., 1991. - 255 с.

189. Сейтешев А.П. Пути профессионального становления учащейся молодежи : Профпедагогика - М.: Высш. шк., 1988. - 336 с.

190. Сериков В.В. Формирование в учащихся готовности к труду. — М.: Педагогика, 1988. — 192 с.

191. Сидоренко В. К. У світі сучасних професій // Трудова підготовка в закладах освіти. - 1997. - № 1. - С. 41- 44.

192. Сидоров В.А., Катульский Е.Д., Никулин В.Г. Социально -

экономические проблемы подготовки молодежи к труду. - М.: Высш. школа, 1982. -175 с.

193. Симоненко В.Д., Демидчик В. Г.- Профессии промышленного производства. Профессиограммы. - К.: Рад. школа, 1983. - 175 с.

194. Скаткин М.Н., Костяшкин Э. Г. Трудовое воспитание и профориентация школьников. - М.: Просвещение, 1984. - 192 с.

195. Сковорода Г. Полн.собр.соч. в 2-х т. - Киев, 1973. - Т.1. - С.434.

196. Слемнев М.А. Простое и сложное в природе и познания. –Минск, 1979. – 75.

197. Смирнов В.А. Управление учебным процессом - важнейшее средство нравственного воспитания в вузе // Управление процессом нравственного воспитания. - М.: Изд-во МГУ, 1979. - С.110-130.

198. Справочник о рабочих профессиях / Сост. Аверичев Ю.П. - М.: Просвещение, 1965. - 548 с.

199. Сухомлинський В.О. Людина неповторна // Вибрані твори: В 6-ти т. - К.: Рад. школа, 1977. - Т.5. - С.80 - 96.

200. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа // Вибрані твори : В 5 - ти Т. - К.: Рад. школа, 1977. - Т.4. - С. 7-354.

201. Сухомлинський В.О. Праця, покликання, щастя // Вибрані твори: В 5-ти т. - К.: Рад. школа, 1977. - Т.5 - С. 167-176.

202. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори в 5-ти т. - К.: Рад. школа, 1977. - Т.1. - С.55-209.

203. Сухомлинський В.О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів // Вибрані твори : В 5-ти т. - К.: Рад. школа, 1977. - С. 122-139.

204. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори : В 5-ти т. - К.: Рад. школа, 1977. - Т.3. - С.7-283.

205. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. - М.: Издательство АПН РСФСР, 1961. -586 с.

206. Терещук Г.В. Индивидуализация трудового обучения. - М., 1990. -

200с.

207. Тименко Л.В. Професійна орієнтація старшокласників у процесі вивчення предметів соціального циклу: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України - К., 1997. - 24 с.

208. Тименко М.П. Методичні засади вивчення особистості з метою самостійного вибору учнем майбутньої професії // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2001. № 4. – С. 94 - 97.

209. Тименко М.П. Система профорієнтаційної роботи із старшокласниками. – К.: Рад. школа, 1988. - 58 с.

210. Тименко М.П., Матяш Н.Ю., Мачуський В.В. Вивчення індивідуальних особливостей школярів з метою профконсультації: Методичні рекомендації. - К.: РУМК, 1991. - 55 с.

211. Тименко Н.П. Педагогическое обоснование содержания трудового обучения учащихся 5-8 классов неполной средней школы: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. - К., 1985. - 188 с.

212. Титма М.Х. Выбор профессии как социальная проблема /на материале конкретных исследований в ЗССР/. - М.: Мысль, 1975. - 198с.

213. Толстых Н.Н. Жизненные планы подростков и юношей // Вопросы психологии. - 1984. - №3. - С.79-86.

214. Тополь О.В. Формування готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємницької діяльності: Дис. канд. ... пед. наук. - К.,-1997. - 207с.

215. Трудовая подготовка учащихся в межшкольных комбинатах / Под ред. В.А. Моляко. - К.: Рад. шк., 1988. - 168 с.

216. Трудовая подготовка школьников / Под ред. П. Р. Атутова - К.: Рад. школа, 1987. - 224 с,

217. Трудовое становление и профессиональное самоопределение учащейся молодежи : Сборник научных статей /Под ред. Н.П.Тименко. –Киев, :

1989. - 90 с.

218. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. — Тбилиси, 1961. — 335 с.

219. Укке Ю.В. Диагностика сознательности выбора профессии в японских школьников // Вопросы психологии. - 1990. - №5. - С.150-157.

220. Укке Ю.В. Разработка психологических проблем профориентации в США // Вопросы психологии. - 1971. - №1. - С. 170-179.

221. Федоришин Б.А. Система профориентационной работы со старшеклассниками. — К.: Рад. школа, 1988. — 192 с.

222. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: Автореф, дис. ... док. пед. наук. -К., 1996. - 50 с.

223. Федоришин Б.О. Система профорієнтаційної інформації в старших класах. - К.: Рад. школа, 1977. - 156 с.

224. Федоришин Б.О. Школа і професійне самовизначення учнів. — К.: Рад. школа, 1983. - 192 с.

225. Форми і засоби вивчення старшокласників з метою профконсультації: Методичний лист / Є.М. Павлютенков, М.П. Тищенко, М.Й. Ілляк, В.В.Мачуський та інші // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. - 1990. - № 6. - С. 3 - 31.

226. Формирование личности старшеклассника / Под ред. И.В. Дубровиной. - М.: Педагогика, 1989. - 169 с.

227. Формування готовності учнівської молоді до самостійної трудової діяльності : Колективна монографія. / Під ред. М.П. Тищенка. - К.: НДІ педагогіки АПН України. - 1992. - 147 с.

228. Французов Е.М., Амерханов А.К. Система работы внешкольных учреждений по воспитанию в учащихся готовности к производительному труду. - Душанбе, 1973. —168 с.

229. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : В 2 т. - М.: Педагогика, 1986. - Т.1. — 407с. - Т.2. - 392 с.

230. Чебышева В. В. Психология трудового обучения. - М.: Высшая школа, 1983. - 239 с.
231. Чередниченко Г.А., Шубкин Б.Н. Молодежь вступает в жизнь. - М.: Мысль, 1989. - 239 с.
232. Чирков В.И. Мотивация трудовой деятельности. Критический анализ зарубежных теорий трудовой мотивации. – Ярославль: Яр. ГУ, 1985. - 90 с.
233. Чистяков Н.Н., Буянова Т.А., Косаткина Н.Э. Профессиональная ориентация в УПК. – М.: Педагогика, 1985. – 109 с.
234. Чистякова С.Н. и др. Школа и выбор профессии. - М.: Педагогика, 1987.-175 с.
235. Чистякова С.Н., Журкина А.Я. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению. – М.: Ин-т общего среднего образования РАО, 1997. – 80 с.
236. Чистякова С.Н., Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление. – М.:Педагогика,1987.- 157 с.
237. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. - М.: Педагогика, 1981. - 96 с.
238. Шаров Ю.В. Внеклассная работа по технике : Методическое пособие. –М.: Педагогика, 1984. – 89 с.
239. Шацкий С.Т. Детский труд и новые пути // Пед. соч. : - Т.1. - С.282.
240. Шацкий С.Т. Живая работа. // Пед.соч, - Т.8. - С.70.
241. Шевченко Н.А. Формирование готовности старшеклассников к трудовой деятельности в области ЭВТ: Дис. ... канд. пед. наук.– К., 1994.- 153 с.
242. Шубкин В.Н. Социологические опыты: Методологические вопросы социальных исследований. - М.: Мысль, 1970. - 288 с.
243. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов. – М.:Педагогика, 1988. – 211 с.
244. Якобсон П.М. Технические способности и их изучение в учащихся // Вопросы психологии способностей школьников. - М.: Просвещение, 1964. - 175

с.

245. Якубовская А.Н. Профессиональная ориентация в процессе внеурочной деятельности учащихся: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. - Одесса, 1974. - 19 с.

246. Якунин В.А. Психология управления учебно-познавательной деятельностью студентов. - Л: Ленинградский университет, 1986. - 44с.

247. Янцур Н.С., Путинцева В.П. Организация и проведение профессионального отбора на профессии типа "Человек - техника". - К., 1994. - 71 с.

248. Ярошенко В.В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся. - К.: Рад. школа, 1983. -112 с.

249. Holland J.L. Some exploration of a theory of vocational choice // J. Counsel. Psychol.-1962 .- V.76.-N26 /whole N.545/. - P.35-45.

250. Lancashire R.D. and Cohen B.J. Development in Vocational Guidance. - Occupational Psychology. Jubilee Volume. Vol. 44. 1977. London. - P. 223-228.

251. Neff Walter S. Work and Human behavior. - N.Y. Alding Publishing Company. 1985. London. - P. 132-137.

252. Roe Anne. Personeliti structure and occupational behavlor. // In: Man in World at Work - Boston, 1964. Ch. 9.

253. Roe Anne. Psychology of Occupations. - N.Y. 1956.

254. Super D.E. A theory of vocational development //Amar. Psychol. - 1953. - V. - 8.-P.185-190.

255. Vroom V.H. Work and Motivation. - N.Y., L: Sydney: John Wiley Sons Inc. - 1964. - 331 p.

Висновки та рекомендації

Дослідження професійного спрямування учня

Дослідження особистості учня		Результати обстеження та рекомендації
Індивідуальні психологічні особливості	Тип темпераменту	
	Домінантні риси характеру	
	Здібності	
	Пізнавальні інтереси	
Особливості когнітивної сфери	Рівень інтелекту	
	Тип пам'яті	
	Тип мислення	
Стан соціального розвитку	Соціальний статус в групі	
	Мікроклімат в сім'ї	
Стан духовного розвитку	Ціннісні орієнтації	
	Тривожність	
	Рівень самооцінки	
Направлення по відношенню до вибору професії	Інтереси	
	Здібності	
	Нахили	
	Професійні наміри	
Додаткові відомості		

Дата. Психолог - профконсультант _____

Додаток Б

**Анкета для батьків учнів міжшкільних
навчально-виробничих комбінатів**

Шановні батьки! Для надання кваліфікованої допомоги в вирішенні проблеми вибору професії Вашими дітьми, необхідно об'єднати зусилля педагогів і батьків. Відомості одержані від Вас, стануть в пригоді для здійснення цієї мети. Дайте відповідь, будь ласка, на ряд питань:

1. П.І.П. дитини _____
2. В якому класі навчається _____ спеціальність _____
3. Домашня адреса, телефон _____
4. Дата народження _____
5. На що, на Вашу думку, слід звернути увагу викладачам під час роботи з Вашою дитиною? _____
6. Чи мала Ваша дитина проблеми в учнівському колективі? Якщо мала, то якого характеру? _____
7. Які здібності і нахили Ви помітили в своїй дитині:
 - гуманітарні
 - математичні
 - технічні
 - спортивні
 - мистецькі
 - організаторські
 - інші (які саме)
8. Яка Ваша участь в питанні "Ким бути" для Вашої дитини?
 - радите конкретну спеціальність (яку саме) _____
 - радите вчитися далі (де саме) _____

- пропонуйте дитині самостійно обрати майбутню професію.

9. Чи погоджується Ваш син (донька) обрати ту професію, яку радите Ви? _____

10. Якщо не погоджується, то з якої причини? _____

11. Як Ви ставитесь до того, що Ваша дитина отримала спеціальність в МНВК паралельно з навчанням в школі? _____

12. Яку з запропонованих професій та трудового навчання Ви порадите обрати своїй дитині?

- водій автомобіля категорії “С”
- кухар
- молодша м/с по догляду за хворими
- муляр
- оператор комп’ютерного набору
- секретар керівника
- помічник вихователя
- швачка
- креслення
- підприємницька діяльність
- оформлення і дизайн

13. П.І.Б. батька _____
місце роботи _____ посада _____

14. П.І.Б. матері _____
місце роботи _____ посада _____

Дата заповнення: “ _____ ” _____ 200__ р.

АНКЕТА**Вибір учнів на спеціальність “Кухар”**

Мета: визначити відповідність здібностей та інтересів учнів 9-х кл. вимогам, які ставить перед ними професія “кухар”

Інструкція : Вам необхідно дати відповідь “так” або “ні” на запропоновані запитання

Запитання тестування:

1. Чи маєте ви уявлення про санітарію і гігієну в побуті та на виробництві ?
2. На вашу думку, впливає на апетит сервіровка столу?
3. Вам ніколи не доводилось готувати страви за новими рецептами?
4. Доводилось Вам працювати на новинках технічного обладнання?
5. Чи корисні, на Вашу думку, уроки праці ?
6. Вам подобається сервірувати святковий стіл?
7. Чи Ви дотримуетесь раціонального харчування ?
8. Доводилось Вам вивчати та використовувати можливості мікрохвильової печі?
9. Вам відомо що таке харчові добавки?
10. Чи бачили ви принцип роботи слайсера?
11. Чи цікавитеся мистецтвом кулінарії ?
12. Для Вас складні уроки хімії та біології в школі ?
13. Вам подобається самостійно вибирати продукти в магазині, на базарі ?
14. Чи маєте Ви власний рецептурник ?
15. Ви відвідуєте виставки кулінарних та кондитерських виробів ?
16. Чи замислюєтесь Ви про користь їжі, її калорійність, коли її споживаєте ?

17. Ви рідко готуєте вдома ?
18. Чи доводилось вам забезпечувати харчування товаришів в поході ?
19. Вам подобається відвідувати гурток кулінарії ?
20. Ви прикрашаєте приготовані страви без особливого задоволення?

Інтерпретація

За кожен позитивну відповідь на всі питання, крім 3,12,17, 20, тестуємий отримує 1 бал. За негативну відповідь на питання 3,12,17, 20 – 1 бал . При сумі відповідей меншій за 16 балів – Вам бажано обрати іншу спеціальність.

Додаток Д**АНКЕТА**

відбір учнів на спеціальність

“ Молодша медична сестра ”

Мета: Виявити відповідність нахилів та інтересів учнів

9-кл. професії “молодша медична сестра”

Інструкція: Вам потрібно дати відповідь “так” або “ні” на запитання анкети.

Запитання тестування:

1. Вам подобаються уроки анатомії і фізіології людини ?
2. Ви читаєте книги про життя , роботу , лікарів , медичні журнали ?
3. Чи вмієте ви надавати допомогу при пораненнях, опіках, синцях ?
4. Вам подобається доглядати хворих, піклуватися про них ?
5. Чи цікавитеся ви причинами виникнення і способами лікування хвороб ?
6. Хотіли б ви приймати , оглядати хворих, вести з ними бесіду, назначати лікування ?
7. Знайомитесь з досягненнями в області медицини ?
8. Вам подобається робити досліді по хімії ?
9. Ви вивчаєте будову , функції організму людини та причини виникнення хвороб ?
10. Чи хотіли б ви робити лабораторні аналізи в лікарні ?
11. Вам подобається тривалий час доглядати за рослинами чи тваринами ?
12. Ви маєте труднощі у вивченні ботаніки , зоології, анатомії ?
13. Вам подобається робота , що потребує великої любові до людей, уважного до них ставлення ?

14. Вам цікаво читати медичні словники , довідники ?
15. Ви вважаєте, що піклуватися про хворих , надавати їм допомогу повинні тільки лікарі та медичні сестри?
16. Вам подобається займатися в хімічному гуртку, брати участь в олімпіадах з хімії ?
17. Ви проявляєте турботу і чуйність по відношенню до людей ?
18. Чи подобається вам вивчати за допомогою мікроскопа живі тканини, спостерігати поведінку дрібних організмів ?
19. Ви знайомі з роботою медсестри , лікаря, фармацевта ?
20. Ви робили самостійно перев`язки , надавали першу медичну допомогу ?
21. Чи хотіли б ви працювати в лікарні, поліклініці чи аптеці ?

Інтерпретація

За кожну позитивну відповідь на всі запитання, крім 12 і 15, тестуємий отримує 1 бал, за негативну відповідь на питання 12 і 15 – 1 бал. При сумі відповідей меншій за 17, Вам краще обрати іншу спеціальність.

Додаток Е

АНКЕТА

відбір учнів на спеціальність “Муляр”

Мета: Визначити відповідність інтересів та нахилів учнів 9-кл. професії “Муляр”.

Інструкція: Вам потрібно дати відповідь “так” або “ні” на запитання анкети.

Запитання тестування

1. Вам подобаються уроки фізики та математики в школі ?
2. Чи бували ви на будівництві , спостерігали за ходом будівництва та оздоблювальними роботами ?
3. Вам подобається дізнаватись про досягнення в області будівництва ?
4. Для вас складні уроки креслення ?
5. Ви працювали в будівельній бригаді ?
6. Вам подобається зустрічатися з будівельниками, спостерігати за їх роботою ?
7. Чи відрізняється архітектура старовинних районів міста від сучасних ?
8. Ви цікавитесь сучасними технологіями та новітніми будівельним матеріалами ?
9. Вам подобається виконувати креслення різноманітних будов ?
10. Ви маєте уявлення про будівельно-оздоблювальні роботи ?
11. Вам подобаються уроки хімії ?
12. Спостерігали ви за діями кваліфікованого муляра ?
13. Ви б хотіли приймати посильну участь в будівельних роботах ?

14. Чи змогли б ви приготувати будівельний розчин ?
15. Вам подобається виконувати креслення різноманітних будов ?
16. Чи знаєте ви, що таке план будівлі, фасад, площа ?
17. Вам подобається проектувати будівлі ?
18. Ви хочете виконувати роботи по кладці і ремонту кам'яних конструкцій будівель ?

Інтерпретація

За кожен позитивну відповідь на всі запитання крім 4, тестуємий отримує 1 бал, а в запитанні № 4 – 1 бал за негативну відповідь.

Якщо сума відповідей менша 14, вам бажано обрати іншу спеціальність.

Додаток Ж**АНКЕТА****Відбір учнів 9-х кл. на спеціальність****“Секретар керівника”**

Мета: Визначити чи відповідають інтереси, нахили учнів професії “Секретар-керівника”.

Інструкція: Вам потрібно дати відповідь “так” або “ні” на запитання, при необхідності, перелічити відповідь.

Запитання тестування:

1. На Вашу думку, професія “секретар керівника” – це творча робота? Якщо так, то чим? _____
2. Секретар – це престижна робота?
3. Чи повинен секретар володіти юридичними знаннями?
4. Чи повинен секретар проводити і керувати культурно-освітньою роботою закладу?
5. Вам подобається спостерігати за поведінкою людей?
6. Ви зумієте організувати діяльність однолітків, дорослих?
7. При виникненні складних ситуацій у взаєминах у класі, чи зумієте Ви допомогти розібратися у ситуації і розв’язати конфлікт ?
8. Вам подобається перекладати різні тексти з іноземної мови ?
9. Читати літературу Вас приваблює більше, ніж спілкуватися з людьми?
10. Допомогаючи людям, Ви робите це ненав’язливо та люб’язно ?
11. Вам більше подоба’ється щоб слухали Вас, ніж слухати інших ?

12.Ви маєте навички сервіровки столу?

13.Діловий етикет Вам знайомий?

Інтерпретація

За позитивні відповіді на всі запитання, окрім 9 та 11 отримуєте 1 бал, а на вище вказані запитання – негативна відповідь – 1 бал. Якщо сума балів менша 9 балів , то Вам краще обрати іншу спеціальність.

Додаток 3

АНКЕТА**відбір учнів на спеціальність “Швачка”**

Мета: Виявити спрямованість індивідуальних нахилів особистості та силу їх проявів ; визначити відповідність даної спеціальності здібностям та інтересам учнів 9-х кл.

Інструкція: Вам потрібно дати відповідь “так” або “ні” на поставлені запитання.

Запитання тестування

1. Чи подобаються вам уроки анатомії та фізіології людини ?
2. Ви цікавитесь мистецтвом моделювання одягу ?
3. Подобається вам робити викройки та шити одяг ?
4. Чи слідкуєте ви за новинками моди ?
5. Ви розумієтесь на тканинах ?
6. Вам подобається брати участь в олімпіадах з математики та фізики ?
7. Ви можете назвати себе уважним та охайним ?
8. Чи користувались ви швейною машинкою ?
9. Вам подобається одягати власноруч пошитий одяг ?
10. Ви прагнете піклуватися про затишок в класі і дома ?
11. Відвідуєте з екскурсіями підприємства легкої промисловості ?
12. Чи знаєте ви пропорції малювання людини ?
13. Вам важко створювати по плану задумане ?

14. Відвідували б ви гурток крійки та шиття ?
15. Чи хочете ви працювати спеціалістом на підприємстві легкої промисловості ?
16. Ви можете допомогти товаришу вибрати в магазині одяг, який йому найбільше підходить ?
17. Вам складно створювати нові, оригінальні варіанти моделей одягу ?
18. Ви робите своїми руками якісь речі, вироби ?
19. Ви знайомі з швейним виробництвом ?
20. Вам подобається бути на виставках легкої промисловості ?
21. Ви коли - небудь відвідували показ мод ?

Інтерпретація

За кожен позитивну відповідь на всі питання, крім 13 і 17, тестуємих отримує 1 бал, за негативну відповідь на питання 13 і 17 – 1 бал. При сумі відповідей меншій за 17, – Вам бажано обрати іншу спеціальність.

Додаток 3

АНКЕТА**відбір учнів на спеціальність “Швачка”**

Мета: Виявити спрямованість індивідуальних нахилів особистості та силу їх проявів ; визначити відповідність даної спеціальності здібностям та інтересам учнів 9-х кл.

Інструкція: Вам потрібно дати відповідь “так” або “ні” на поставлені запитання.

Запитання тестування

22. Чи подобаються вам уроки анатомії та фізіології людини ?
23. Ви цікавитесь мистецтвом моделювання одягу ?
24. Подобається вам робити викройки та шити одяг ?
25. Чи слідкуєте ви за новинками моди ?
26. Ви розумієтесь на тканинах ?
27. Вам подобається брати участь в олімпіадах з математики та фізики ?
28. Ви можете назвати себе уважним та охайним ?
29. Чи користувались ви швейною машинкою ?
30. Вам подобається одягати власноруч пошитий одяг ?
31. Ви прагнете піклуватися про затишок в класі і дома ?
32. Відвідуєте з екскурсіями підприємства легкої промисловості ?
33. Чи знаєте ви пропорції малювання людини ?

- 34. Вам важко створювати по плану задумане ?
- 35. Відвідували б ви гурток крійки та шиття ?
- 36. Чи хочете ви працювати спеціалістом на підприємстві легкої промисловості ?
- 37. Ви можете допомогти товаришу вибрати в магазині одяг, який йому найбільше підходить ?
- 38. Вам складно створювати нові, оригінальні варіанти моделей одягу ?
- 39. Ви робите своїми руками якісь речі, вироби ?
- 40. Ви знайомі з швейним виробництвом ?
- 41. Вам подобається бути на виставках легкої промисловості ?
- 42. Ви коли - небудь відвідували показ мод ?

Інтерпретація

За кожен позитивну відповідь на всі питання, крім 13 і 17, тестуєміий отримує 1 бал, за негативну відповіді на питання 13 і 17 – 1 бал. При сумі відповідей меншій за 17, – Вам бажано обрати іншу спеціальність.

Додаток К

Анкета вибору професії для учнів 9-х класів

Просимо Вас прийняти участь у соціологічному дослідженні, спрямованому на вивчення світоглядних орієнтацій учнів у світі професій. Будь ласка, уважно прочитайте кожне запитання анкети і обведіть кружечком лише один варіант відповіді, який найбільше збігається з Вашою точкою зору. Запитання, де необхідно вибрати більше однієї відповіді, містять необхідні додаткові пояснення. Вказувати своє сім'я можна за бажанням.

Анкета може бути анонімною. Узагальнені результати будуть використані з науково-практичною метою. Дякуємо за співпрацю.

1. П.І.П. _____

2. В якому класі Ви навчаєтесь? _____

3. Професії ваших батьків: мати _____ батько _____

4. Чи подобаються Вам професії Ваших батьків?:

- так;
- так, але професія матері більше до вподоби;
- так, але професія батька більше до вподоби;
- не подобається професія матері;
- не подобається професія батька;
- не подобаються професії обох батьків.

5. Чи маєте Ви чітке уявлення про те, ким Ви бажали б стати у майбутньому?:

- так;

- так, але не зовсім чітко;
- не маю зовсім ніякого уявлення;
- ще не замислювався над цим;
- вагаюся відповісти.

6. Що Вас найбільш приваблює в житті? Що для Вас є головним у житті?:

- знання;
- матеріальні цінності, багатство, гроші;
- кар'єра, висока посада;
- цікава професія, робота;
- сім'я, діти;
- надійні друзі;
- реальний внесок у піднесенні України;
- доброта, милосердя, можливість бути корисним людям;
- щось інше (що саме) _____

7. Що Ви будете робити після закінчення 9-го класу?:

- навчатися в 10-му класі;
- навчатися в ПТЗ;
- навчатися у ВУЗі I рівня акредитації;
- навчатися в військовому училищі;
- навчатись в духовній семінарії;
- ще не визначився;
- буду працювати і вчитися в вечірній школі;

8. Де б Ви хотіли продовжувати навчання після закінчення 9-го класу для оволодіння професією?:

- в ПТЗ;
- в міжшкільному навчально-виробничому комбінаті;
- в училищі (педагогічному, медичному);
- в вищому навчальному закладі I рівня акредитації;
- в духовній семінарії, академії;

- не задумувався над цим питанням;
- піду працювати.

9. Яку професію Ви бажаєте обрати після закінчення школи?:

- пов'язану з природою (географ, геолог, топограф, садівник, тваринник, агроном і т. ін.);
- пов'язану з роботою з технікою (технік, інженер, гірнича справа, слюсар, металург, водій, легка промисловість, інші);
- пов'язана з роботою з людьми, дітьми, дорослими (вчитель, вихователь, лікар, бібліотекар, суддя, слідчий і т. ін.);
- пов'язану з літерами, числами, цифрами, формулами, кодами та іншими умовними позначеннями (коректор, друкарка, секретар, радист, оператор ЕОМ та ін.);
- Пов'язану з літературою, мистецтвом, естетикою (художник, письменник, журналіст, модельєр, дизайнер і т.д.);
- Пов'язану з грошима (бухгалтер, економіст, касир, продавець, підприємець, комерсант, робітник банківської сфери);
- іншу професію (зазнач яку саме) _____
- вагаюсь відповісти.

10. Які джерела знань про цю професію?:

- вчитель (з якого предмету) _____
- професійні заходи в школі (екскурсія, лекція, зустріч з цікавими людьми даної професії);
- уроки "Основи вибору професії";
- уроки праці;
- базові підприємства;
- товариші;
- батьки;
- знайомі;
- книги;

- кіно;
- телебачення;
- преса;
- заняття в гуртку технічної творчості;
- інші джерела (зазначте які саме) _____

11. Що приваблює Вас в майбутній професії? (обери не більше 5-ти чинників):

- гарні умови праці;
- процес трудової діяльності;
- матеріальне забезпечення;
- нові враження;
- спокійна робота;
- висока відповідальність;
- самостійне прийняття рішень;
- виникнення складних, навіть небезпечних ситуацій;
- можливість контактувати з людьми;
- можливість творчої діяльності;
- часті відрядження, поїздки;
- можливість вдосконалювати чи винаходити нові машини, механізми;
- романтична професія;
- користь для суспільства;
- незалежність в роботі;
- робота з технікою;
- фізична праця;
- висока оцінка друзів, знайомих;;
- розумова праця;
- щось ще (допиши) _____

12. Що на вашу думку сприятиме усвідомленому вибору майбутньої професії?:

- розширення переліку спеціальностей в МНВК;
- залучення до профорієнтаційної роботи шкільних психологів;

- розширена виробнича практика в умовах реальної діяльності;
 - виступи перед учнями людей, що досягли успіху в професійній діяльності;
 - екскурсії на виробництва та установи;
 - більш тісна співпраця “школа - ВНЗ”;
 - введення спецкурсу “Основи вибору професії”;
 - інше (скажіть що саме) _____
13. Як ви вважаєте, представники яких професій та видів діяльності приносять найбільше користі людям та суспільству? (можна вибрати лише 2 варіанти відповіді):
- вчителі, лікарі;
 - письменники, композитори чи інші діячі культури;
 - вчені, дослідники, працівники науки;
 - мислителі, філософи;
 - проповідники, священики;
 - політичні діячі, дипломати;
 - економісти, працівники банків, комерційних структур;
 - робітники правоохоронних структур, органів безпеки;
 - робітники, селяни;
 - інженерно-технічні працівники;
 - спортсмени, робітники фізичної культури;
 - працівники торгівлі;
 - представники інших професій (яких саме) _____
- вважаю, що представники всіх професій однаково корисні для суспільства.
14. Що на Ваш погляд є головним у трудовій діяльності? (можна вибрати лише два варіанти відповіді):
- бути матеріально забезпеченим;
 - приносити користь суспільству;
 - стати самостійним, обіймати гарну посаду;
 - мати гарантоване, спокійне майбутнє для себе і близьких;

- почувати себе часткою колективу;
- просуватися на керівній посаді;
- працювати не по стандарту, створювати нове;
- постійно підвищувати кваліфікацію, отримувати нові знання;
- щось інше (вказіть що саме) _____

15. У випадку життєвої невлаштованості (наприклад втрата місця роботи) на чию матеріальну підтримку Ви в першу чергу будете розраховувати?:

- держави;
- батьків;
- родичів;
- близьких друзів, приятелів;
- добродійних організацій;
- буду покладатися лише на власні сили;
- інше (вкази що саме) _____

16. Щоб досягнути матеріального достатку в житті, необхідно передусім:

- мати добре оплачувану посаду або роботу;
- не обов'язково чесно і наполегливо працювати;
- мати добре забезпечених батьків;
- здобути хорошу освіту і бути фахівцем у своїй галузі;
- володіти приватною власністю, наприклад, землею, нерухомістю;
- започаткувати власну справу і займатися бізнесом;
- вдало вкласти гроші і мати від цього стабільні дивіденди;
- бути знайомим з впливовими людьми;
- здобути владу над іншими людьми;
- інше (вказіть що саме) _____

17. Яка стратегія поведінки в реальній професійній діяльності буде характерною особисто для Вас?:

- шукатиму таку роботу, яка дасть змогу мені розкрити і реалізувати знання та вміння;

- для мене важливим є лише розмір заробітної платні; зміст виконуваної роботи не матиме для мене ніякого значення;
- буду шукати лише таку роботу, яка буде водночас цікавою і високооплачуваною, навіть якщо для цього деякий час залишуся без роботи та засобів для існування;
- інше (вказіть що саме) _____

18. Своє майбутнє я пов'язую із:

- місцем, де я народився;
- переїздом в інший регіон держави;
- виїздом в одну з закордонних країн;
- інше (що саме) _____

19. Якщо у Вас була можливість вибирати, яке місце роботи для себе обрали б?:

- державне підприємство;
- приватне підприємство;
- спільне підприємство;
- освітній або навчальний заклад;
- медичну установу;
- науково-дослідну установу;
- культурно-мистецький заклад;
- громадську або політичну організацію;
- намагався б започаткувати і мати власну справу (бізнес);
- інше (напишіть) _____

20. Хто для вас є взірцем для наслідування (зазначте хто саме) ?:

- батьки;
- рідня;
- вчитель;
- історична постать;
- людина культури, мистецтва;

- літературний персонаж;
- кіногерой;
- кумир зі світу музики;
- телеведучий чи телеперсонаж;
- політичний чи громадський діяч;
- бізнесмен;
- не маю взірця до наслідування;
- я сам собі взірець;
- інше (напишіть хто саме) _____

21. Яке, на Ваш погляд, завдання школи важливіше?:

- підготовка учнів до практичної діяльності, вміння створювати матеріальні блага;
- підготовка учнів до роботи з людьми, щоб вміли допомагати іншим;
- підготовка до подальшої освіти та самоосвіти.

22. Що примушує Вас вчитися?:

- можливість отримувати освіту;
- можливість у подальшому приносити користь державі, суспільству;
- самовдосконалення;
- майбутня професія;
- інтерес до навчання;
- вимоги батьків;
- інша відповідь _____

23. Яку користь Вам приносить відвідування школи? (можна вибирати тільки два варіанти відповіді):

- бачу друзів та подруг;
- ніякої;
- ніякої користі тільки шкоду;
- школу, я відвідую тільки тому , що так потрібно;

- дуже мало тільки по _____ (назва предмету)
- спілкування з людьми, друзями, однолітками;
- дає самі мінімальні знання, спілкування з людьми більшу користь;
- тому, що нікуди подітись;
- тому, що без атестата мене не приймуть до інституту;
- інша відповідь _____

24. Розмістіть згідно відповідності щодо важливості для себе наступні навчальні предмети (поставте цифри від 1 до 9):

- рідна мова та література;
- іноземна мова;
- математика та основи інформатики;
- біологія, хімія;
- фізика;
- курс "Людина і суспільство";
- історія, географія;
- основи економіки і підприємства;
- фізична культура;
- інші предмети (вказіть які саме) _____
- для мене всі предмети важливі.

25. Чи збираєтесь Ви в майбутньому стати підприємцем, бізнесменом?:

- так;
- так, але ще вагаюсь;
- швидше за все, ні;
- ні;
- вагаюсь відповісти;

26. Якщо замислитися над словом "підприємець", "бізнесмен", то яке з нижчеприведених визначень Ви підтримуєте?

- спекулянт;
- людина, яка створює новий товар чи послуги;

- людина, яка заробляє великі гроші за рахунок напруженої праці;
- карний злочинець, який пов'язаний з кримінальними структурами;
- інше визначення (напишіть яке саме) _____

27. Як Ви гадаєте, які психологічні якості необхідні діловій людині сьогодні?
(можна обирати лише два варіанти відповіді):

- ділова наполегливість, завзятість при досягненні мети;
- здібності до спілкування, вміння зав'язати необхідні знайомства;
- розуміння сутності ринкової економіки, економічні знання та навички;
- ініціативність;
- готовність до ризику;
- бажання перспектив економічного розвитку;
- творчий підхід до праці;
- готовність переступити закон, моральні засади, якщо того вимагають обставини;
- вміння використовувати слушну нагоду;
- потрібні всі перераховані якості;
- в житті все вирішує везіння;
- інший варіант відповіді (вказіть який) _____

28. Які почуття у Вас викликає перспектива майбутнього?

- занепокоєння;
- побоювання;
- розгубленість;
- надію на краще;
- впевненість в собі;
- щось ще (що саме)

На закінчення декілька слів про Вашу сім'ю:

29. До якої категорії відносно матеріального становища Ви відносите свою родину?:

- малозабезпечена (ледве зводимо кінці з кінцями);

- середньо забезпечена (живемо більш-менш добре, в основному завдяки економії);
- забезпечена сім'я (живемо без особливих матеріальних проблем).

30. У Вашій сім'ї:

- є і батько і матір;
- немає батька;
- немає матері.

31. Вкажіть вік Ваших батьків:

- від 30 до 40 років;
- від 40 до 50 років;
- за 50 років.

Дата заповнення:

Додаток Л

**Анкета по виявленню рівня початкової профадаптації учнів в умовах
Бориспільського міжшкільного навчально-виробничого комбінату**

Дата заповнення _____

П.І.П. _____

Домашня адреса _____

№ телефону _____ **Клас** _____ **профіль** _____

Професії батьків:

матері _____ **батька** _____

1. Чи подобається тобі обрана спеціальність?:

ТАК НІ (підкресліть)

А. Якщо подобається, то чому?:

а) подобається зміст роботи; б) цікаво виконувати завдання; в) подобається як працює вчитель, майстер; г) можна проявити ініціативу, творчість; д) можливе використання набутих знань та вмінь в отриманій професії;

е) хороша база для навчання; ж) в житті знадобиться; з) дає можливість поповнювати свої знання; д) інші думки (допиши) _____

Б. Якщо не подобається, то чому?:

а) нецікава робота; б) робота вимагає одноманітності, монотонності; в) робота не вимагає застосування моїх знань та вмінь; г) неможливо виявити ініціативу; д) погані умови праці (які?); е) нецікаво викладається профіль; ж) що ще, напиши _____

2. Чи знайомий ти з іншими професіями даного профілю?:

ТАК

НІ

3. Якщо знайомий, то де отримав інформацію про неї:

а) в школі; б) в МНВК; в) від батьків, товаришів, родичів; г) по радіо, телебаченню; д) з книг, журналів. Якщо з інших джерел, допиши _____

4. Чи є надія використовувати набуті знання та вміння по профілю, який вивчаєш, в своїй майбутній професійній діяльності?

ТАК

НІ

ЧАСТКОВО

5. Якщо не плануєш пов'язати свою майбутню професію з профілем, що вивчаєш то чому:

а) не задовольняє зарплата по даній професії; б) професія нецікава для мене, тому що неможливо проявити творчість; в) батьки не рекомендують; г) робота монотонна, нецікава; д) негативно впливає на здоров'я; е) інші причини _____

6. Які додаткові профілі, на твій погляд, потрібні в МНВК ? Чому?:

7. В який навчальний заклад ти бажаєш вступити, або на якому підприємстві (в організації) працювати після закінчення школи?:

8. Якщо не вступиш до навчального закладу, де плануєш працювати? По якій спеціальності?:

9. Як оцінюють батьки твій вибір майбутньої професії?:

а) схвалюють; б) не схвалюють; в) частково схвалюють; г) що поєднують?

10. Чи знаєш ти, які вимоги ставить перед людиною майбутня професія?:

11. Чи відповідає обрана тобою професія особистісним даним (особливостям мислення, пам'яті, характеру, здібностям, психофізіологічним чинникам, схильностям та ін.)?:

ТАК

НІ

НЕ ЗНАЮ

12. Чи відповідає стан твого здоров'я вимогам обраної професії?

Напишіть _____

Примітка: Дані на учня заповнювати не обов'язково.

Дякуємо за відверті відповіді

Київська обл., м. Бориспіль, тел. (044) 296 75 25

Додаток М

Анкета по виявленню рівня професійної адаптації учня _____ класу

Бориспільського МНВК по профілю _____

1. Чи маєте Ви чітке уявлення про те, ким Ви бажали стати у майбутньому?:

001. Так.

002. Так, але не зовсім чітко.

003. Не маю зовсім ніякого уявлення.

004. Ще не замислювався над цим.

005. Вагаюсь відповісти.

2. Що Вас найбільш приваблює в житті? Що для Вас є головним у житті?:

006. Знання.

007. Матеріальні цінності, багатство, гроші.

- 008. Кар'єра, висока посада.
- 009. Цікава професія, робота.
- 010. Сім'я, діти.
- 011. Надійні друзі.
- 012. Реальний внесок у піднесенні України.
- 013. Доброта, милосердя, можливість бути корисним людям.
- 014. Щось інше(Що саме?): _____

3. Чим Ви думаєте займатись після закінчення школи?:

- 015. Продовжити навчання у ВНЗ.
- 016. Вступити в ПТЗ, ВНЗ I рівня акредитації.
- 017. Піти працювати на виробництво.
- 018. Поєднувати роботу з навчанням.
- 019. Не знаю, чим буду займатися.

4. Що вплинуло, або буде визначальним під час вибору Вашої майбутньої трудової діяльності?:

- 020. Батьки.
- 021. Знайомі, друзі.
- 022. Книжка, яку прочитав.
- 023. Телепередача, радіопередача.
- 024. Переглянутий кінофільм.
- 025. Певна подія, яка помітно вплинула на Вас.
- 026. Бесіди, уроки, які проводились в школі.
- 027. Щось інше (напишіть, що саме) _____

5. Яку професію Ви бажаєте обрати після закінчення школи? (можна вибрати лише один варіант відповіді):

- 028. Пов'язану з природою (географ, геолог, топограф, садівник, тваринник, агроном і т.д.).
- 029. Пов'язану з роботою з технікою (технік, інженер, гірнича справа, слюсар, металург, водій, легка промисловість і т. ін.).
- 030. Пов'язану з роботою з людьми, дітьми або дорослими (вчитель, вихователь, лікар, бібліотекар, суддя, слідчий і т. і.).
- 031. Пов'язану з літерами, числами, формулами, кодами та іншими умовними позначеннями (коректор, друкарка-стенографістка, радист-оператор, оператор OEM та ін.).
- 032. Пов'язану з літературою, мистецтвом, естетикою: (художник, письменник, журналіст, модельєр та ін.).
- 033. Пов'язану з грошима (бухгалтер, економіст, касир, продавець, підприємець, комерсант, робітник банківської сфери).
- 034. Іншу професію (яку саме) _____
- 035. Вагаюсь відповісти.

6. Як ви вважаєте, представники яких професій та видів діяльності приносять найбільше користі людям та суспільству? (Можна вибрати тільки два варіанти відповіді):

- 036. Вчителі, лікарі.
- 037. Письменники, композитори, інші діячі культури.
- 038. Вчені, дослідники. Працівники науки.
- 039. Мислителі, філософи.
- 040. Проповідники, священики.
- 041. Політичні діячі, дипломати.
- 042. Економісти, працівник банків, комерційних структур.
- 043. Робітники правоохоронних структур, органів безпеки.
- 044. Робітники, селяни.
- 045. Інженерно-технічні працівники.
- 046. Спортсмени, робітники фізичної культури-1-
- 047. Президент, члени уряду, Верховної Ради.
- 048. Керівники, підприємств, організацій, закладів.
- 049. Працівники торгівлі, сфери обслуговування.
- 050. Представники інших професій (яких саме) _____

051. Вважаю, що представники всіх професій однаково корисні для суспільства.

052. Вагаюсь відповісти.

7. Розташуйте згідно з соціальною цінністю професій: (проставте цифри 1-10):

- 053. Представник торгівлі, продавець:
- 054. Фермер, колгоспник.
- 055. Робітник-професіонал.
- 056. Робітник комерційного банку.
- 057. Економіст, бухгалтер.
- 058. Міліціонер.
- 059. Вчитель.
- 060. Підприємець.
- 061. Чиновник державних структур влади.
- 062. Особистий охоронець.

8. Що на Ваш погляд є головним у трудовій діяльності?:
(можна вибрати лише два варіанти відповіді).

- 063. Бути матеріально забезпеченим.
 - 064. Приносити користь суспільству.
 - 065. Стати самостійним, обіймати гарну посаду.
 - 066. Мати гарантоване, спокійне майбутнє для себе і близький.
 - 067. Почувати себе часткою колективу.
 - 068. Просуватися на керівній посаді.
 - 070. Працювати не по стандарту, створювати нове.
 - 071. Постійно підвищувати кваліфікацію, отримувати нові знання.
 - 072. Щось інше (вказіть що саме) _____
-

9. На що ви орієнтувалися, вибираючи професію?:
- 073. Принести користь суспільству.
 - 074. Ця професія престижна.
 - 075. Хороша зарплата.
 - 076. Цікава та змістовна робота.
 - 077. Робота відповідає моїм можливостям.
10. Яке, на Ваш погляд, завдання школи важливіше?:
- 078. Підготовка учнів до практичної діяльності, вміння створювати матеріальні блага.
 - 079. Підготовка учнів до роботи з людьми, щоб вони вміли допомагати іншим.
 - 080. Підготовка для подальшої освіти та самоосвіти.
11. Як ви оцінюєте престиж професії вчителя?:
- 081. Високий.
 - 082. Середній.
 - 083. Низький.
 - 084. Вагаюсь відповісти.
 - 085. Інша відповідь (яка саме) _____
12. Виберіть найбільш прийняте визначення, яке відноситься до категорії “вчитель”:
- 086. Заміна батьків.
 - 087. Влада, яка розпоряджається покаранням та винагородами.
 - 088. Авторитетне джерело знань у певній області.
 - 089. Бюрократ, який пригноблює самостійність учнів.
 - 090. Старший товариш.
 - 091. Державний службовець, який не припускає відхилень від офіційної точки зору.
 - 092. Інша відповідь _____
13. Що примушує Вас вчитися?:
- 093. Можливість отримувати освіту.
 - 094. Можливість у подальшому приносити користь державі, суспільству.
 - 095. Самовдосконалення.
 - 096. Майбутня професія
 - 097. Інтерес до навчання
 - 098. Подальше навчання.
 - 099. Вимоги батьків.
 - 100. Інша відповідь _____
14. Яку користь Вам приносить відвідування школи?:
(можна вибрати тільки два варіанти відповіді):
- 101. Бачу друзів та подруг.
 - 102. Ніякої.
 - 103. Ніякої користі тільки шкоду.

104. Школу я відвідую тільки тому, що так потрібно.
105. Дуже мало тільки по _____ назва предмету
106. Спілкування з людьми, друзями, однолітками.
107. Дає самі мінімальні знання, спілкування з людьми більшу користь.
108. Тому що нікуди подітись.
109. Тому, що без атестата мене не приймуть до інституту.
110. Інша відповідь _____
15. Розмістіть згідно відповідності щодо важливості для себе наступні навчальні предмети. (від 1 до 9):
111. Рідна мова і література.
112. Іноземна мова.
113. Математика і основи інформатики.
114. Біологія, хімія.
115. Фізика.
116. Історія, географія.
117. Курс “людина і суспільство”.
118. Основи економіки і підприємництва.
119. Фізична культура.
120. Інші предмети (вказіть які) _____
121. Для мене всі предмети важливі.
16. Чи доводилося Вам замислюватися над питаннями: “Що таке економіка?”, “Що таке ринок?”, “У чому сутність ринкових відносин?”, “Що таке власність?”, “Що таке гроші?”, “У чому причини інфляції, безробіття”:
122. Так.
123. Ні.
124. Не пам’ятаю.
125. Інша відповідь (вказіть яка) _____
17. Коли Ви вперше замислилися над цими питаннями?:
126. До 9 класу.
127. В 9 класі.
128. В 10 класі.
129. Важко відповісти.
130. Не пам’ятаю.
18. Чи маєте Ви бажання поглибити свої економічні знання?:
131. Так.
132. Ні.
133. Інша відповідь.
19. Чи допомагають Вам Ваші батьки розібратися в економічних питаннях?:
134. Так.
135. Ні.
136. Інколи.
137. Інша відповідь (вказіть яка) _____

20. Звідки ви отримуєте і отримували знання про економіку та економічні події, що відбуваються у суспільстві?

- 138. У мене таких знань не має.
- 139. З газет, журналів.
- 140. Під час перегляду телепередач.
- 141. Від батьків.
- 142. Під час навчання в школі.
- 143. Від друзів (подруг).
- 144. Інша відповідь _____

21. Чи цікавлять Вас названі вище питання про економічне життя суспільства?

- 145. Дуже цікавлять.
- 146. В цілому цікавлять.
- 147. Мало цікавлять.
- 148. Зовсім не цікавлять.
- 149. Важко відповісти.

22. Що заважає розвиватися Вашій зацікавленості щодо вивчення економічних питань?:

- 150. Відсутність необхідного предмету в школі.
- 151. Відсутність потрібних підручників, посібників.
- 152. Недосконалість учбових програм.
- 153. Відірваність знань, які отримую від реального життя.
- 154. Нецікаві заняття догматизм викладання.
- 155. Мене економіка не цікавить.
- 156. Інша відповідь (що саме).

23. Як ви гадаєте, чи необхідно ввести в шкільну програму вивчення економічних дисциплін?

- 157. Так.
- 158. Ні.
- 159. Вагаюсь відповісти.
- 160. Інша відповідь (яка саме) _____

24. Як учбовий процес допомагає готуватися до майбутньої економічної діяльності?:

- 161. Надає економічні та інші знання.
- 162. Виховує необхідні соціально-психологічні якості (організованість, наполегливість і т. і.).
- 163. Учбовий процес не впливає на мою майбутню економічну діяльність.
- 164. Учбовий процес заважає моїй майбутній економічній діяльності.
- 165. Інша відповідь (яка саме) _____

25. Якщо замислитися над словами “підприємець”, “бізнесмен”, то з нижче приведених визначень Ви підтримуєте?:

- 166. Спекулянт.
- 167. Людина, яка створює новий товар чи послуги.
- 168. Людина, яка заробляє великі гроші за рахунок напруженої праці.

169. Карний злочинець, який пов'язаний з кримінальними структурами.
 170. Інше визначення (напишіть яке саме) _____
26. Чи збираєтесь Ви у майбутньому стати підприємцем, бізнесменом?:
 171. Так.
 172. Так, але ще вагаюсь.
 173. Швидше за все ні.
 174. Ні.
 175. Вагаюсь відповісти.
27. Як ви гадаєте, які психологічні якості необхідні діловій людині сьогодні?
 (можна вибрати лише два варіанти відповіді):
 176. Ділова наполегливість, завзятість при досягненні мети.
 177. Здібності до спілкування, вміння зав'язати необхідні знайомства.
 178. Розуміння сутності ринкової економіки, економічні знання та навички.
 179. Ініціативність.
 180. Готовність до ризику.
 181. Бажання перспектив економічного розвитку.
 182. Творчий підхід до праці.
 183. Готовність переступити закон, моральні засади, якщо того вимагають обставини.
 184. Вміння використовувати слушну нагоду.
 185. Потрібні всі перераховані якості.
 186. В житті все вирішує везіння.
 187. Інший варіант відповіді (вказіть який) _____
28. Як ви гадаєте: чи можна порушувати закон заради отримання грошей, прибутку?:
 188. Так.
 189. Скоріше за все, так.
 190. Ні.
 191. Інша відповідь (яка саме) _____
29. Скажіть відверто, чи змогли б ви порушити закон, якби Вам запропонували?:
 192. До 100 доларів.
 193. До 1000 доларів.
 194. До 10000 доларів.
 195. Більше 10000 доларів.
 196. Закон я не буду порушувати ні в яком уразі і ні за які гроші.
 197. Інша відповідь (вказіть яка) _____
30. Як Ви розв'яжете свої матеріальні проблеми?:
 198. За рахунок батьків, рідних.
 199. Знаходжу гроші самостійно.
 200. Розв'язую матеріальні проблеми інакше (як саме) _____
 201. Мене це питання не хвилює.
31. Чи дають Вам батьки "кишенькові" гроші:

202. Так.
203. Ні.
204. Інколи
205. “Кишенькові” гроші мені не потрібні.
32. Якщо батьки дають Вам “кишенькові” гроші, то яку суму в середньому на день:
206. До 50 копійок.
207. Від 1 грн. до 2 грн.
208. Більше 2 грн.
209. Інша відповідь (вказіть яка)_____.
33. Підкресліть, ціну яких товарів Ви знаєте?:
210. Буханця хліба.
211. Кілограма вареної ковбаси.
212. Кілограма вершкового масла.
213. Літра молока.
214. Пачки цигарок (будь-яких).
215. Пляшки горілки.
216. Кілограма картоплі.
217. Фірмових кросівок.
218. Мене ціни не цікавлять.
219. Інша _____
34. Чи залучають Вас батьки до планування доходів та витрат в родині?:
220. Дуже часто.
221. Іноді.
222. Рідко.
223. Мене це не цікавить.
35. Чи траплялося Вам підробляти?:
224. Так.
225. Ні.
36. Як часто ви підробляєте?:
226. Постійно.
227. Досить часто (3-4 рази на місяць).
228. Інколи (як трапиться).
229. Ніколи.
37. Якщо підробляєте, то в якій галузі (сфері)?:
230. В торгівлі, перепродажа товарів.
231. Здійснюю платні послуги (мийка машин, продаж газет, покупка продуктів, охорона об’єктів і т. і.).
232. Тимчасова фізична праця (розвантаження вагонів, машин, збирання врожаю і т. ін.).
233. Під час навчально-виробничої практики.
234. В якій ще діяльності (вказіть)_____.

38. Який варіант виходу з економічної кризи, що склався, є на Ваш погляд правильним (можна вибрати лише один варіант відповіді):

235. Посилити відповідальність за порушення трудової дисципліни.

236. В сфері розподілу відновити принцип рівності.

237. Заборонити всі комерційні підприємства та ларьки.

238. Потрібен більш рішучий перехід до ринкових відносин.

239. Інша відповідь.

240. Вагаюсь відповісти.

39. Як ви уявляєте собі ідеальний устрій суспільства (можна вибрати лише один варіант відповіді).

241. Суспільство достатку товарів і послуг.

242. Суспільство, де можна робити все, що захочеш.

243. Суспільство, де всі рівні.

244. Суспільство, в якому тебе розуміють і цінять за заслугами.

245. Суспільство, де не треба боятися.

246. Інша відповідь (вказати яка) _____

40. Що ви розумієте під принципами соціальної справедливості? (можна вибрати лише один варіант відповіді):

247. Знищення всіх пільг та привілеїв.

248. Однакова для всіх доступність товарів та послуг.

249. Принцип розподілу по праці (коли праця – основа добробуту людини).

250. Основа добробуту людини: діловитість, підприємливість, конкурентоспроможність

251. Соціальної справедливості не існує.

252. Інша відповідь (яка саме) _____

41. Які почуття у Вас викликає перспектива майбутнього.

253. Занепокоєння.

254. Побоювання.

255. Розгубленість.

256. Надію на краще.

257. Впевненість у собі.

258. Що ще _____

42. Як ви вважаєте, що суспільство принесе більше користі?

259. Турбота про матеріальний добробут громадян.

260. Турбота про культурний та освітній рівень громадян.

І наостанку – декілька слів про Вас і Ваших батьків:

43. У Вашій сім'ї:

261. Не має батька.

262. Не має матері.

263. Є і батько і матір.

44. Вкажіть вік Ваших батьків:

264. Від 30 до 40 років.

265. Від 40 до 50 років.

266. Більше 50 років.
45. Вкажіть, будь ласка, чим займаються Ваші батьки:
267. Робітники, інженерно-технічні працівники.
268. Працівники освіти, медицини, культури, інших бюджетних організацій.
269. Військовослужбовці, працівники правоохоронних органів.
270. Підприємці, працівники комерційних структур.
271. На сьогодні – безробітні.
272. Інше _____.
46. Чи мають Ваші батьки вищу освіту?:
273. Так.
274. Ні.
47. До якої категорії відносно матеріального становища Ви відносите свою родину?:
275. Малозабезпечена (ледве зводимо кінці з кінцями).
276. Середньо забезпечена (живемо більш, менш добре, в основному завдяки економії).
277. Високозабезпечена (живемо без особливих матеріальних проблем).
48. Ви вчитеся:
278. В 9-му класі.
279. В 10-му класі.
280. В 11-му класі.
49. Ваша стать:
281. Чоловіча.
282. Жіноча.

Додаток Н

Міністерство освіти та науки України

Бориспільський міжшкільний
навчально-виробничий комбінат

ПРОГРАМА

професійної підготовки старшокласників

ОПЕРАТОР КОМП'ЮТЕРНОГО НАБОРУ

Код професії: 4112
Термін навчання: два роки

.07.1995 р. № 215

Розглядалась на засіданні ДАК
від 20.06.2000р. № 27

Бориспіль - 2001

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Зараз органи управління освітою роблять все від них залежне для впровадження і використання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, інших професійно-технічних закладах нових посібників з навчально-виробничих дисциплін та навчально-тематичних планів і програм курсів для підготовки кваліфікованих робітників за різними професіями. Всі вони розраховані на вивчення учнями 10-х і 11-х класів на протязі двох років вибраної ними робітничої професії.

Колектив викладачів Бориспільського МНВК уже давно працює над розробкою і впровадженням в навчальний процес авторських програм з різних

дисциплін, більшість із них уже пройшли випробовування часом і витримали державне ліцензування. Це, зокрема, такі професії:

- водій;
- кухар;
- медсестра;
- оператор комп'ютерного набору;
- помічник вихователя;
- секретар-керівника;
- швачка;
- муляр.

В даній брошурі представлено навчальний план і програму з найбільш популярної серед молоді професії – “Оператор комп'ютерного набору”.

ПРОГРАМА КУРСУ

ОПЕРАТОР КОМП'ЮТЕРНОГО НАБОРУ

Пояснювальна записка

Навчально-тематичний план і програма курсу для підготовки кваліфікованих робітників за професією **4112** “Оператор комп'ютерного набору” призначені для підготовки фахівців для різних галузей народного господарства з ефективного використання сучасної комп'ютерної техніки і опанування нових інформаційних технологій, що дає можливість для подальшого засвоєння спеціалізованих програмних продуктів питань економіки, бухгалтерського обліку, керування персоналом тощо.

Навчання розпочинається з 10 класу загальноосвітньої школи.

Програма передбачає лекційні (теоретичні) та практичні заняття за комп'ютером, як під керівництвом викладача, так і самостійно, що забезпечує закріплення теоретичних знань, сприяє набуттю практичних навичок.

Практичне навчання передбачає систематичну роботу учнів за комп'ютерами з виконанням спеціально підготовлених навчальних вправ та реальних виробничих завдань у подальшому.

Метою навчання є :

- засвоєння основних компонентів комп'ютера та його операційної системи, що дасть можливість оптимально конфігурувати персональний комп'ютер, ефективно ним користуватись;
- оволодіння основним програмним забезпеченням та периферійними пристроями, що дозволить використовувати персональний комп'ютер для створення автоматизованого робочого місця секретаря-референта, бухгалтера, керівника тощо;
- оволодіння теорією і практикою програмування, що дасть можливість ефективніше використовувати ЕОМ;
- оволодіння операційною системою Windows та розробленими для неї пакетами програм Office-97, 2000, що дасть можливість ознайомитися з сучасною інформаційною технологією і в подальшому самостійно вивчати нові комп'ютерні розробки;
- оволодіння знаннями і практикою роботи в комп'ютерних мережах, що допоможе вільно орієнтуватись у зростаючому інформаційному просторі.

На реалізацію програми відведено - 540 годин, з них:

теоретичні основи професії - 210 годин,

практичні заняття за комп'ютером - 330 години

До навчального плану включено короткі викладки із таких тем: "Основи правових знань", "Основи ринкової економіки", "Охорона праці".

Термін навчання - 2 роки.

Навчання завершується в 11 класі проведенням іспиту. Після успішного вивчення курсу та складання іспиту учні отримують диплом робітника по професії "Оператор комп'ютерного набору".

Відповідно до розвитку комп'ютерної техніки, ринку праці та вимог замовників на навчання в програму курсу можуть бути внесені зміни та доповнення в установленому порядку.

Кваліфікаційна характеристика
робітника по професії
«Оператор комп'ютерного набору»
4-й розряд

Оператор КН повинен уміти:

- вести процес обробки інформації за допомогою ЕОМ;
- швидко і якісно виконувати ввід і вивід інформації ПЕОМ за допомогою стандартних пристроїв вводу та виводу;
- виконувати запис, читання, копіювання та перезапис інформації з одного носія на інший, а також міняти спосіб представлення інформації на носії для її збереження;
- виконувати контроль носіїв даних, включаючи антивірусну профілактику; готувати машини до роботи;
- опрацьовувати первинні документи на машинах різного типу; проводити роботу в локальних та глобальних мережах;
- встановлювати причини несправностей при роботі з персональним комп'ютером та по можливості усувати деякі з них;
- застосовувати раціональні прийоми роботи та способи організації праці та робочого місця;
- виконувати вимоги безпеки праці та протипожежної безпеки; виконувати

основні правила гігієни праці та внутрішнього розпорядку;

- економно використовувати електроенергію, при змозі використовувати енергозберігаючі технології,

Оператор КН повинен знати:

- техніко-експлуатаційні характеристики обчислювальних машин;
- будову та правила технічної експлуатації ЕОМ;
- керівні матеріали, які визначають послідовність та зміст виконуваних операцій технологічного процесу;
- діючі шифри та коди; методи проведення розрахунків та обчислювальних робіт,
- контролю технічних носіїв інформації;
- основи комутації та прості блок-схеми налаштування машин;
- форми вихідних та тих, що випускаються документів;
- основи програмування в обсязі спеціальної або загальної освіти та курсової підготовки.

Кваліфікаційні вимоги:

- повна або базова загальна середня освіта, професійно-технічна освіта без вимог до стажу роботи або одержання професії безпосередньо на виробництві.

Примітка Кваліфікаційна характеристика взята "Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Код професії (спеціальності) 4112.

СТРУКТУРА, ТЕРМІН НАВЧАННЯ

ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ.

Курс складається з лекційних та практичних занять.

Термін навчання: 2 роки.

Загальна кількість годин - 540:

- теоретичні заняття - 210;
- практичні заняття - 330;

№	Назва модуля	клас	Годин			
			всього	теорія	практика	іспити
1	Основи роботи з ЕОМ	10	66	33	33	
2	Основи програмування		126	54	72	
3	Практика на підприємстві		120		120	
4	Спеціальні технології	11	195	93	102	6
Всього:			540	227	207	6

АПАРАТНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

1. ЕОМ – IBM, Pentium, принтер, модем, сканер, мікрофон, звукові колонки і т.п.
2. Операційні системи: MS DOS, Windows-95,98,2000.
Пакети програм: NC, TRK, Turbo Pascal 7.0, Office 97,2000

НАВЧАЛЬНО – ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

10 клас

Модуль 1. Основи роботи з ЕОМ. (теоретичні заняття) год.

1. Вступ. Зміст дисципліни. Професійні вимоги. 3
Загальні відомості про ОТ.

2. Обчислювальна система. Складові персонального комп'ютера. Форми подання і зберігання інформації в ЕОМ.	3
3. Операційна та файлова системи. Внутрішні команди MS DOS .	3
4. Зовнішні команди MS DOS . Діагностування ЕОМ.	3
5. Оболонка операційної системи - NORTON COMMANDER . Конфігурація оболонки NC .	3
6. Файл конфігурації CONFIG.SYS . Командний файл AUTOEXEC.BAT .	3
7. Прикладне програмне забезпечення. Текстові та інші редактори. Команди текстового редактора. Друкування текстів.	3
8. Архіви файлів. Захист від комп'ютерного вірусу.	3
9. Електронні таблиці. Побудова діаграм та графіків	3
10. Системи управління базами даних. Структура БД.	3
11. Автоматизоване робоче місце на базі ЕОМ.	3
Всього:	33
<i>Модуль 1. <u>Основи роботи з ЕОМ.</u> (практичні заняття)</i>	
1. Основні пристрої ПК. Правила техніки безпеки при роботі та обслуговуванні ОТ. Вмикання, вимикання ЕОМ.	2
2. ЕОМ IBM . Правила роботи з клавіатурою.	2
3. Параметри BIOS . Клавіатурний тренажер. Букви середнього ряду "asdfghjkl"	2
4. П.р. № 1. Внутрішні команди DOS . Клавіатурний тренажер. Букви "qwertyuiop" .	2
5. П.р. № 2. Зовнішні команди DOS . Клавіатурний тренажер. Букви "zxcvbnm" .	2
6. П.р. № 3. Використання функціональних клавіш в NC . Клавіатурний тренажер. Букви середнього ряду "фіванпроджєп"	2
7. П.р. № 4. Управління поданням інформації в NC . Клавіатурний тренажер. Букви "йцукенгищзхї" .	2
8. Редагування файлів в програмі NC .	2

Клавіатурний тренажер. Букви “*ячсмитьбю*”.

9. П.р. № 5. Створення та редагування файлів CONFIG.SYS та AUTOEXEC.BAT . Клавіатурний тренажер. Великі букви, знаки та цифри.	2
10.П.р. № 6. Текстовий редактор. Набір тексту.	2
11.П.р. № 7. Архіви файлів та каталогів. Захист ЕОМ від комп’ютерного вірусу.	2
12.П.р. № 8. Створення і опрацювання електронних таблиць	2
Залікова робота з клавіатурою.	2
13.П.р. № 9. Побудова діаграм і графіків в SC4 .	2
14.П.р. № 10. Знайомство з MFOXPLUS . Створення структури та БД.	2
15.П.р. № 11. Внесення даних в БД. Отримання інформації з БД.	3
Всього:	33
 <i>Модуль 2. <u>Основи програмування.</u> (теоретичні заняття)</i>	
1. Поняття алгоритму. Алгоритми обробки графічної інформації.	3
2. Величини. Основні характеристики величин. Команда присвоєння.	3
3. Структури та блок-схеми алгоритмів. Команди розгалуження та повторення.	3
4. Інформація. Принципи обробки інформації в ЕОМ. Основний алгоритм роботи процесора. Фізичні основи роботи ЕОМ.	3
5. Етапи розв’язування задач з використанням ЕОМ.	3
6. Середовище програмування TURBO-PASCAL .	3
7. Програми BID, BIT, S_TR, HCK, FAKT . Процедури та функції користувача. Рекурсії.	3
8. Табличні величини. Методи обробки лінійних таблиць.	3
9. Злиття таблиць. Матриці. Програми обробки матриць.	3
10.Побудова алгоритмів для розв’язування задач з курсу математики.	
Обчислення значення многочлена та похідної за схемою Горнера.	3
11.Наближене обчислення площі криволінійної трапеції.	3

12.Визначення коренів рівняння $f(x) = 0$. Визначення температури середньої точки пластини.	3
13.Літерні величини в TP . Множини.	3
14.Графічний режим роботи в TP . Процедури керування звуком.	3
15.Записи. Програми з використанням текстових файлів.	3
16.Динамічні змінні. Вказівки, списки.	3
17.Стандартні та створені користувачем модулі. Програми з асемблерними вставками.	3
18.Технологія об'єктного програмування.	3
Всього:	54
<i>Модуль 2. <u>Основи програмування.</u> (практичні заняття)</i>	
1. Знайомство з програмою Tutor . Команди вводу і виводу.	3
2. Команди розгалуження та вибору.	3
3. Команди повторення: з перед- і після- умовами, з параметром.	3
4. П.р. № 12. <i>Структура програми в TP. Використання допомоги.</i>	3
5. П.р. № 13. <i>Меню та параметри середовища TP – 7.0. Редактор.</i>	3
6. П.р. № 14. <i>Приклади програм BID, BIT, S_TR, HCK, FAKT.</i>	3
7. П.р. № 15. <i>Програми обробки лінійних таблиць. Програма впорядкування таблиці методом «вибору».</i>	3
8. Реалізація методу «обміну».	3
9. Злиття двох таблиць в одну.	3
10.П.р. № 16. <i>Програми обробки лінійних таблиць.</i>	3
11.П.р. № 17. <i>Програми обробки матриць. Обчислення значення многочлена та похідної за схемою Горнера.</i>	3
12.Програма наближеного обчислення площі криволінійної трапеції.	3
13.Програма пошуку коренів рівняння виду $f(x)=0$ методом ділення відрізка навпіл. та температури середньої точки пластини.	3
14.Програма визначення температури середньої точки пластини.	3
15.П.р. № 17. <i>Команди обробки літерних величин. Множини.</i>	

Програма “Решето Ератосфена”.	3
16.П.р. № 18.Створення графічних(2-d) образів в <i>TP</i> .	3
17.П.р. № 19.Створення графічних(3-d) образів в <i>TP</i> .	3
18.Створення програм з записами та опрацювання текстових файлів.	3
19.П.р. № 19.Програми обробки файлів.	3
20.П.р. № 20.Програми з використанням вказівок і списків.	3
21.Приклади програм з використанням об’єктів і правил.	3
22.П.р. № 21.Приклади застосування об’єктів <i>Turbo-Vision</i> .	3
23.Залікова робота по темі «Основи програмування».	3
24.Застосування технології програмування на мові <i>PASCAL7.0</i>	3
Всього :	72
3. Охорона праці	9
4. Основи правових знань	9
Практика на підприємстві	120
Разом :	330 годин

11 клас

Модуль 3.Спеціальні технології. (теоретичні заняття)

OC Windows.

1. Вступ. Загальні відомості про <i>OC WINDOWS</i> .	3
2. Вікна та дії з вікнами.	
3. Вивчення можливостей програми - Провідник.	3
4. Комп’ютерна графіка.	3
5. Редагування малюнків та кольорів. Створення електронної кар тотеки. Буфер обміну між програмами.	3
6. Панель управління. Конфігурація <i>WINDOWS</i> користувачем.	3
7. Управління файлами, папками і дисками. Апаратне забезпечення.	3
8. Комп’ютерні мережі. <i>Internet</i> .	3

Office 2000

9. Текстовий редактор <i>WINWORD</i> . Ділова документація.	3
---	---

10.Шаблони і формати документів.	3
11.Робота з кількома документами. Додаткові можливості. Макроси.	3
12.Формули та підрахунки в документах.	3
13.Встановлення параметрів документа.	3
14.Службова кореспонденція, серійні листи.	3
15.Електронні таблиці - EXCEL . Структура і основні типи даних.	3
16.Створення робочої книги. Оформлення сторінок.	3
17.Діапазони редагування таблиць. Формати даних, формули та їх запис.	
Захист даних.	3
18.Вставка графічних об'єктів в таблиці.	3
19.Побудова діаграм і графіків в Excel .	3
20.Бази даних в Excel . Робота з макросами.	3
21.СУБД. Знайомство з оболонкою MS ACCESS .	3
22.Знайомство з прикладами БД їх структурою і складовими.	3
23.Проектування структури БД.	3
24.Форма таблиці та зміна зовнішнього виду таблиці.	3
25.Закріплення методів побудови та аналіз БД. Макроси і модулі.	3
26.Створення таблиць торгівля автомобілями, переписка з клієнтом.	3
27.Додаткові можливості Access . Розрахунок ефективної вартості.	3
28.Принципи одержання даних через мережу. Знайомство з Internet .	3
29.Програма оформлення презентацій PowerPoint .	3
30.Обмін даними між складовими Office та Web .	3
31.Перспективні напрямки розвитку та використання ОТ.	3
Всього:	93

5. Основи ринкової економіки **9**

Модуль 3. Спеціальні технології. (практичні заняття)

1. Повторення матеріалу за 10 кл. Правила Т/б.	3
2. П.р. № 1. Запуск Windows . Стартове меню. Виклик справки.	3

3. П.р. № 2а.Знайомство з програмами **Clock, Calk** та інші. 3
4. П.р. № 2б.Робота з текстовим редактором **WordPad**. 3
5. П.р. № 3. Побудова малюнків в **Paint**. 3
6. П.р. № 4. Редагування малюнків для картотеки. 3
7. П.р. № 5. Адаптація **Windows** до вимог користувача. 3
8. П.р. № 6. Налаштування шрифтів, клавіатури, миші та інше. 3
9. П.р. № 7. Меню **WinWord**. Вікна документів. Колонки, нумерація, маркування, спеціальні символи. 3
- 10.П.р. № 8. Опрацювання текстів. Відступи, табуляція, інтервали. 3
- 11.П.р. № 9. Вставка в документ таблиці. Перегляд документа. Контроль правопису. 3
- 12.П.р. № 10.Створення формуляра. Меню формул. 3
- 13.П.р. № 11.Опрацювання документа. Дії з об'єктами. 3
- 14.П.р. № 12.Головний документ і файл даних. 3
- 15.Електронні таблиці. **EXCEL**. Вікна та панелі інструментів.3
- 16.П.р. № 13.Введення та збереження даних книги. 3
- 17.П.р. № 14.Обчислення та формули. Організація розгалужень та ітерацій 3
- 18.П.р. № 15.Створення та оформлення таблиць. 3
- 19.П.р. № 16.Створення графіків. Редагування таблиць і діаграм. 3
- 20.Пошук та опрацювання даних з БД. 3
- 21.П.р. № 17.Таблиці:Облік,Аналіз,Розрахунки,Графіки амортизації. 3
- 22.П.р. № 18.Приклади БД. Створення БД. 3
- 23.П.р. № 19.Створення структури та введення даних в БД. 3
- 24.П.р. № 20.Створення БД та форм для виводу даних за допомогою майстра 3
- 25.П.р. № 21.Пошук даних в БД. Робота з фільтрами і запитамі. 3
- 26.П.р. № 22.Робота з файлами БД. Приклад таблиці "Борей"3
- 27.П.р. № 23.Проектування та створення діаграм. 3
- 28.П.р. № 24.Створення таблиць торгівлі автомобілями,

<i>переписка з клієнтом.</i>	3
29.П.р. № 25. <i>Створення та оформлення звітів.</i>	3
30.Знайомство з роботою Internet .	3
31.П.р. № 26. <i>Оформлення документів в PowerPoint.</i>	
<i>Презентація реферату.</i>	3
32.Підготовка до кваліфікаційного іспиту, повторення вправ.	3
33.Шляхи вдосконалення обчислювальних систем. Підсумки навчання.	3
Всього:	102
<i>Разом :</i>	<i>204 годин</i>
Іспити :	6 годин
Всього :	540 годин

Програми

10-й клас

Модуль 1. ОСНОВИ РОБОТИ З ЕОМ (33 годин).

1. Предмет, зміст дисципліни, роль інформатики та комп'ютерної техніки у суспільстві. Професійні вимоги. Правила техніки безпеки.

Історія розвитку обчислювальної техніки. Класифікація, покоління, типи, сімейства ЕОМ. Склад і призначення основних пристроїв ПК. Значення комп'ютерної техніки в народному господарстві.

2. Обчислювальна система. Архітектура та складові ПК апаратне та програмне забезпечення. Подання та зберігання інформації в ЕОМ. Клавіатура ПК. Відеомонітори. Основні типи відеомоніторів. Гнучкі та жорсткі магнітні диски. Принтери. Спеціальні зовнішні пристрої.

3. Поняття про операційну та файлову системи. Структура **MS-DOS**: основні модулі; базова система вводу-виводу; блок початкового завантаження (параметри **BIOS**); модуль розширення базової системи вводу-виводу; модуль обробки переривань **MS-DOS**, командний процесор. Внутрішні команди **MS-DOS**. Накопичувачі на магнітних дисках. Перехід з одного диску на інший. Файли.

Каталоги файлів. Ієрархічна структура каталогів. Маршрути. Перегляд каталогів. Утворення повного імені файлів. Двійкові та текстові файли. Виведення змісту файла. Команди копіювання, вилучення та перейменування файлів.

4. Зовнішні команди **MS-DOS**. Логічна структура дисків. Програми логічного розбиття дисків на розділи. Диски та файлова організація. Таблиця розподілення дискового простору. Програми форматування гнучких та жорстких дисків. Програма перевірки стану диску. Лікування дисків та дискет програмою **NDD**. Програми безпечного форматування дискет. Діагностування ЕОМ. Поломки комп'ютерної техніки. Візуальні засоби їх виявлення. Програмні засоби діагностування. Оптимізація розташування файлів на вінчестері. Програма оптимізації диску **SPEEDDISK**. Створення логічного диску.

5. Програма-оболонка ОС **“Norton-Comander”**. Основні функції. Конфігурація оболонки. Підключення зовнішніх програм до **“Norton-Comander”**. Інші програмні оболонки.

6. Завантаження системи. Вибір конфігурації системи користувачем у файлі **CONFIG.SYS**. Створення командного файлу **AUTUEXEC.BAT** для завантаження драйверів і запуску необхідних програм. Інші командні файли. Поняття про драйвер. Драйвери українських та російських алфавітів. Особливості кодування символів. **ASCII** - коди. Друкування файлів засобами операційної системи. Драйвери принтерів.

7. Прикладне програмне забезпечення. Текстові, графічні та музичні редактори. Загальні відомості про редагування текстів. Команди текстового редактора. Друкування текстів.

8. Архіви файлів. Архіватори **LHA, PKZIP, ARJ, PKUNZIP** та інші. Захист від комп'ютерного вірусу. Діагностика наявності комп'ютерного вірусу. Програми виявлення і вилучення вірусу.

8. Електронні таблиці. Табличний процесор **SC4**. Команди **SC4**. Створення і збереження таблиць, побудова діаграм і графіків в **SC4**.

9. Системи управління базами даних. Опрацювання даних в БД.

10. Автоматизоване робоче місце на базі ЕОМ. Робоче місце керівника, секретаря-референта, бухгалтера, економіста.

Лабораторно-практичні роботи.

1. Клавіатурний тренажер. Букви середнього ряду *“asdfghjkl”*.
2. Практична робота № 1. Внутрішні команди **DOS**.
3. Клавіатурний тренажер. Букви верхнього ряду *“qwertyuiop”*.
4. Практична робота № 2. Зовнішні команди **DOS**.
5. Клавіатурний тренажер. Букви нижнього ряду *“zxcvbnm”*.
6. Практична робота № 3. Використання функціональних клавіш в **NC**.
7. Клавіатурний тренажер. Букви середнього ряду *“фівапролджєп”*.
8. Практична робота № 4. Управління поданням інформації в **NC**.
9. Клавіатурний тренажер. Букви верхнього ряду *“йцукенгшицзхі”*.
10. Клавіатурний тренажер. Букви нижнього ряду *“ячсмитьбю”*.
11. Практична робота № 5. Створення та редагування файлів **CONFIG.SYS** та **AUTOEXEC.BAT** в програмі **NC**.
12. Клавіатурний тренажер. Великі букви, знаки та цифри.
13. Практична робота № 6. Набір тексту.
14. Практична робота № 7. Архівування файлів та каталогів. Захист ЕОМ від комп'ютерного вірусу.
15. Залікова робота з клавіатурою.
16. Практична робота № 8. Створення і опрацювання електронних таблиць.
17. Практична робота № 9. Побудова діаграм і графіків в **SC4**.
18. Практична робота № 10. Створення структури та внесення даних в БД.
19. Практична робота № 11. Отримання інформації з БД.

Модуль 2. ОСНОВИ ПРОГРАМУВАННЯ (126 годин).

1. Поняття про алгоритм і його властивості. Подання алгоритмів. Виконавець алгоритму. Алгоритмічна мова. Алгоритми малювання букв, слів.
2. Величини. Основні характеристики величин. Команда присвоєння. Заголовок алгоритму.
3. Структури та блок-схеми алгоритмів. Команди розгалуження, вибору та повторення.
4. Інформація. Одиниці вимірювання інформації. Двійкове подання інформації. Зберігання та перетворення інформації в ЕОМ. Алгоритм роботи процесора. Фізичні основи роботи ЕОМ.
5. Етапи розв'язування задач на ЕОМ.
6. Середовище програмування **TURBO-PASCAL**. Мова програмування. Поняття про програму та її складові. Стандарти структури програми. Запис програми. Вирази. Типи даних. Операції. Змінні. Оператори: присвоювання, вводу-виводу, умовного та безумовного переходу, циклу. Виклик допомоги. Поняття про інтегроване середовище. Редагування, компіляція, запуск, відлагодження програм в **TURBO-PASCAL**. Найпростіші програми. Стандартні типи даних. Стандартні процедури та функції. Операції перетворення типів. Процедури та функції користувача. Рекурсії.
7. Складні типи даних. Масиви та множини. Програми опрацювання масивів. Пошук заданого елемента. Методи впорядкування таблиць: вибором, обміном і вставки. Злиття двох таблиць в одну. Матриці.
8. Програми для розв'язування задач з курсу математики. Обчислення значення многочлена та його похідної за схемою Горнера. Наближене обчислення площі криволінійної трапеції. Пошук коренів рівняння виду $f(x)=0$ методом ділення відрізка навпіл. Визначення температури середньої точки пластини.
9. Засоби роботи з текстом в **TP**. Множини.
10. Графічний режим в **TP**. Засоби роботи з клавіатурою, екраном, звуком та ін.
11. Записи. Введення і виведення даних. Використання файлів.
12. Динамічні змінні. Вказівки, списки.

13. Стандартні та створені користувачем модулі. Асемблерні вставки.
14. Технологія об'єктного програмування. Структурне програмування.
15. Застосування технології програмування на мові **PASCAL7.0**. Програмування обчислювальних задач.

Лабораторно-практичні роботи.

1. Знайомство з програмою **Tutor** та прикладами програм.
2. Практична робота № 12. *Структура програми в **TP**. Використання допомоги.*
3. Практична робота № 13. *Меню та параметри середовища **TP-7.0**.*
4. Практична робота № 14. *Приклади програм **BID, BIT, S_TR, HCK, FAKT**.*
5. Практична робота № 15. *Впорядкування таблиці методом «вибору».*
6. Реалізація методу «обміну». Злиття двох таблиць в одну.
7. Практична робота № 16. *Обчислення значення многочлена та похідної за схемою Горнера.*
8. Наближеного обчислення площі криволінійної трапеції.
9. Пошук коренів рівняння виду $f(x)=0$ методом ділення відрізка навпіл.
Визначення температури середньої точки пластини.
10. Практична робота № 17. *Команди опрацювання літерних величин.
Множини. “Решето Ератосфена”.*
11. Практична робота № 18. *Створення графічних образів в **TP**.*
12. Створення програм з записами та опрацювання текстових файлів. Створення бази даних класу.
13. Практична робота № 19. *Програми обробки файлів.*
14. Практична робота № 20. *Програми з використанням вказівок і списків.*
15. Приклади програм з використанням об'єктів і правил.
16. Практична робота № 21. *Приклади застосування об'єктів в **Turbo-Vision**.*
17. Залікова робота по темі «Основи програмування».
18. Застосування технології програмування на мові **PASCAL7.0**.

Практика на підприємстві (120 год.)

11-й клас

Модуль 3. СПЕЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ (195 годин).

ОС Windows.

8. Загальні відомості про **WINDOWS**. Автоматична установка пакету **Windows**. Установка, яка визначається користувачем. Вирішення проблем інсталяції. Початок та закінчення сеансу **Windows**. Робочий стіл. Піктограми і ярлики. Стартове меню. Запуск програми. Автоматичний запуск програм. Інтерфейсний елемент - вікно. Зони заголовку меню. Діалогові області. Вивчення можливостей програми **Explorer** – провідник. Виклик справки.

9. Комп'ютерна графіка. Калькулятор. Калькулятор для науково-технічних розрахунків. Календар. Електронна картотека. Робота з програмами **Clock, Calc, Paint**. Відкриття файлів. Запис та збереження файлів. Виготовлення копій. Інструментарій. Спеціальні ефекти. Вставка графічних зображень. Друкування графічних зображень. Редагування малюнків та кольорів.

10. Буфер обміну між програмами **Clipbrd**. Робоче вікно програм **Wordpad**. Введення та редагування текстів. Форматування текстів. Включення малюнків у текст. Формування сторінок. Таблиці знаків. Друкування сторінок.

11. Конфігурація **WINDOWS**. Піктограма “Мій комп'ютер”. Панель управління. Групові вікна. Включення нових програм до групи. Властивості піктограм. Робота з файлами та каталогами. Робота з дисками. Налаштування миші та клавіатури. Налаштування дати та часу. Налаштування кольору. Системи захисту екрана. Друкування із прикладних програм **Windows**. Налаштування принтерів. Інсталяція нового принтеру. Диспетчер друку. Шрифти **True Type**. Використання та установка шрифтів. Установка інших пристроїв: карти, модем, відео, звук та інші. Принцип **OLE**. Впровадження об'єктів. Зв'язування об'єктів. Організація і обробка зв'язків. **Office 2000**.

12. Текстовий редактор **WinWord**. Структура екрану **WinWord**. Піктографічне та інструментальне меню. Вікна прикладних програм та документів. Встановлення

параметрів документа. Шаблони і формати документів. Таблиці стилів. Робота в режимі ескізу. Багатоколонна верстка. Виноски. Верхні та нижні колонтитули. Контроль правопису. Тезаріус. Предметний вказівник. Шрифти та спеціальні терміни. Робота з кількома документами. Вставка в документи таблиць. Формули та підрахунки в документах. Виготовлення листів-запрошень та реклами. Спеціалізований графічний додаток **MSDraw**. Імпорт об'єктів. Серійні листи. Адресні етикетки. Додаткові можливості. Макроси.

13. Ділова документація. Стандартні вимоги. Шаблон стандартних листів згідно **DIN5008**. Документи, пов'язані з працевлаштуванням. Листи, формуляри згідно **DIN676**. Службова кореспонденція: лист-запит, лист-пропозиція, лист-нагадування про сплату.

14. Електронні таблиці **EXCEL**. Структура і основні типи даних. Головне та піктографічне меню. Створення робочої книги. Створення таблиць. Обробка таблиць. Виготовлення формулярів. Складні обрахунки - формуляр-рахунок. Виготовлення рахунків. Запуск редактора формул. Будова екрана редактора формул. Введення формул. Матриці. Суми та інтеграли. Форматування. Діапазони редагування таблиць. Формати даних, формули та їх запис. Захист даних. Оформлення таблиць. Вставка графічних об'єктів в таблиці. Побудова діаграм в **Excel**. Робота з макросами. ази даних в **Excel**. Вставка об'єктів в БД. Вивчення прикладів таблиць.

15. СУБД **MS ACCESS**. Знайомство з оболонкою СУБД. Перегляд прикладу БД. Проектування структури БД. Форма таблиці. Засвоєння методів побудови таблиць. Аналіз БД. Створення запитів, звітів і форм таблиць. Макроси, модулі. Побудова діаграм. Приклади таблиць. Створення таблиць торгівлі автомобілями, переписка з клієнтом. Додаткові можливості **ACCESS**. Принципи одержання даних через мережу. Аналіз даних в СУБД.

16. **PowerPoint, Internet** та інші складові **Office 2000**.

Лабораторно-практичні роботи.

24. Запуск **Windows**. Стартове меню. Виклик справки.

- 25.Знайомство з програмами **Clock, Calk, Explorer** та інші. Робота з текстовим редактором **Wordpad**. Таблиці символів.
- 26.Побудова малюнків в **Paint**.
- 27.Редагування малюнків та палітри кольорів. Вибір фрагментів- малюнків для картотеки.
- 28.Адаптація **Windows** до вимог користувача.
- 29.Налаштування шрифтів, клавіатури, миші та інше.
- 30.Меню **WinWord**. Вікна документів. Колонки, нумерація, маркерування, спеціальні символи.
- 31.Опрацювання текстів. Відступи, табуляція, інтервали.
- 32.Вставка в документ таблиці. Режими перегляду документа. Контроль правопису.
- 33.Створення формуляра. Меню формул.
- 34.Опрацювання документа. Дії з об'єктами.
- 35.Головний документ і файл даних. Макроси.
- 36.Вікна та панелі інструментів **EXCEL**. Введення та збереження даних книги.
- 37.Обчислення та формули в **Excel**. Стандартні функції. Організація розгалужень та ітерацій.
- 38.Створення та оформлення таблиць.
- 39.Створення графіків та діаграм. Редагування таблиць і діаграм.
- 40.Пошук та опрацювання даних з БД. Таблиці: Облік, Аналіз, Розрахунки, Графіки амортизації.
- 41.**MS ACCESS**. Приклади БД. Створення БД.
- 42.Створення структури та введення даних в БД.
- 43.Створення БД та форм за допомогою майстра.
- 44.Пошук даних в БД. Робота з фільтрами і запитамі.
- 45.Робота з файлами БД. Приклад таблиці "Борей".
- 46.Проектування та створення діаграм.

47. Створення таблиць торгівлі автомобілями, переписка з клієнтом.

48. Створення та оформлення звітів. Додаткові можливості **ACCESS**.

49. Знайомство з роботою в **Internet**.

Оформлення документів в **PowerPoint**. Презентація реферату.

ІСПИТИ (6 годин).

ЛІТЕРАТУРА

1. Руденко В.Д. та ін. Практичний курс інформатики, «Фенікс», 1997 – 304 с.
2. Фигурнов В.Е. IBM PC для пользователя. - М. Финансы и статистика,- 256 с.
3. Глинський Я.М. Практикум з інформатики. Навч. посібник - “Підприємство Деол” Львів 1998-168 с.
4. Вычислительная техника и программирование, под ред. Петрова А.В., М., 1990-480с.
5. Брябрин В.М. Программное обеспечение персональных ЭВМ. М. Наука, 1989 - 272 с.
6. Основы информатики и вычислительной техники ч 1 под ред. А.П.Ершова 1986
7. Основы информатики и вычислительной техники ч 2 под ред. А.П.Ершова 1986
8. Франкен Г. MS-DOS 6.22 - К. Торгово-издательское бюро ВНУ, 1995,- 448 с.
9. Н.В.Морзе Операційна система MS-DOS Київ 1984. 60 с.
10. Алтухов Е.В., Рыбалко Л.А., Савченко В.С. Основы информатики и вычислительной техники: - М. Высшая школа, 1992. - 303 с.
11. Базы и банки данных и знаний (Г.И.Ревунов, Е.Н.Самохвалов, В.В.Чистов. Под редакцией В.Н.Четверикова. М. - Высшая школа, 1992, - 367 с.
12. А.Н.Жигарев и др. Основы компьютерной грамоты Л. Машиностроение, 1987,- 255 с.
13. Прайс Д. Программирование на языке Паскаль. Практ.руководство. М. Мир. 1987.

14. О.Марченко В.Палько Word для Windows 95 К. 1996.
15. Едвард Джонс і Дерек Саттон, Office 97 Біблія користувача, К.1997 –848 с.
16. Типова програма професійної підготовки населення, МО України,К.,1994 – 28с.
17. Шост Д.М., Основи інформатики. Turbo Pascal, Тернопіль, 1997 – 192 с.
18. Access 7.0 для Windows 95 – К.: Торгово-издательское бюро BHV, 1997- 480 с.
19. Секреты Excel для Windows 95 – К.:Диалектика 1996.
20. Майкл Миллер Использование MS Windows 98. Перевод с английского. Киев W 1998
21. А.В.Нестеренко ЭВМ и профессия программиста М. Просвещение 1980
22. В.И.Касаткин Информация, алгоритмы, ЭВМ М. Просвещение 1991
23. Ю.П.Боглаев Вычислительная математика и программирование М.Высшая школа 1990
24. Торопенко В.Д. Новиков Н.В. Турбо Паскаль 7.0 К Винол 1997
25. Паламар Л.М,Кацавець Г.М.,Українське ділове мовлення,«Либіль», 1997 – 296 с.
26. Березін Б.І., Самоучитель машинописи, М, 1988 – 176 с.
27. Довгаль С.И. и др. Персональные ЭВМ К Ис 1993 440 с.
28. Бородич Ю.С. и др. Паскаль для ПК Минск Вышшая школа 1991 365 с.
29. М.П.Раско Информатика в задачах МРБ 1167 Томск 1992 128 с.
30. Робочий зошит учня ОІОТ 10-11 кл 1,2 ч. К.Просвіта 1997
31. М.В.Дмитриева и др. Элементы современного программирования С.Пет.1991 272 с.
32. Изучение языков программирования в школе К. Радянська школа 1988 272 с
33. Аллен Л.Уатт и Дж.Синит Оптимизация Windows 95 DiaSoft К. 1996
34. А.Н.Жигарев и др. Основы компьютерной грамоты. Машиностроение 1987.-255 с.

Додаток Н

Міністерство освіти та науки України
Бориспільський міжшкільний
навчально-виробничий комбінат

ПРОГРАМА

професійної підготовки старшокласників
ОПЕРАТОР КОМП'ЮТЕРНОГО НАБОРУ

Код професії: 4112
Термін навчання: два роки

.07.1995 р. № 215

Розглядалась на засіданні ДАК
від 20.06.2000р. № 27

Бориспіль - 2001

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Зараз органи управління освітою роблять все від них залежне для впровадження і використання в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, інших професійно-технічних закладах нових посібників з навчально-виробничих дисциплін та навчально-тематичних планів і програм курсів для підготовки кваліфікованих робітників за різними професіями. Всі вони розраховані на вивчення учнями 10-х і 11-х класів на протязі двох років вибраної ними робітничої професії.

Колектив викладачів Бориспільського МНВК уже давно працює над розробкою і впровадженням в навчальний процес авторських програм з різних дисциплін, більшість із них уже пройшли випробовування часом і витримали державне ліцензування. Це, зокрема, такі професії:

- водій;
- кухар;
- медсестра;
- оператор комп'ютерного набору;
- помічник вихователя;
- секретар-керівника;
- швачка;
- муляр.

В даній брошурі представлено навчальний план і програму з найбільш популярної серед молоді професії – “Оператор комп'ютерного набору”.

ПРОГРАМА КУРСУ

ОПЕРАТОР КОМП'ЮТЕРНОГО НАБОРУ

Пояснювальна записка

Навчально-тематичний план і програма курсу для підготовки кваліфікованих робітників за професією **4112** “Оператор комп'ютерного набору” призначені для підготовки фахівців для різних галузей народного господарства з ефективного використання сучасної комп'ютерної техніки і опанування нових інформаційних технологій, що дає можливість для подальшого засвоєння спеціалізованих програмних продуктів питань економіки, бухгалтерського обліку, керування персоналом тощо.

Навчання розпочинається з 10 класу загальноосвітньої школи.

Програма передбачає лекційні (теоретичні) та практичні заняття за комп'ютером, як під керівництвом викладача, так і самостійно, що забезпечує закріплення теоретичних знань, сприяє набуттю практичних навичок.

Практичне навчання передбачає систематичну роботу учнів за комп'ютерами з виконанням спеціально підготовлених навчальних вправ та реальних виробничих завдань у подальшому.

Метою навчання є :

- засвоєння основних компонентів комп'ютера та його операційної системи, що дасть можливість оптимально конфігурувати персональний комп'ютер, ефективно ним користуватись;

- оволодіння основним програмним забезпеченням та периферійними пристроями, що дозволить використовувати персональний комп'ютер для створення автоматизованого робочого місця секретаря-референта, бухгалтера, керівника тощо;
- оволодіння теорією і практикою програмування, що дасть можливість ефективніше використовувати ЕОМ;
- оволодіння операційною системою Windows та розробленими для неї пакетами програм Office-97, 2000, що дасть можливість ознайомитися з сучасною інформаційною технологією і в подальшому самостійно вивчати нові комп'ютерні розробки;
- оволодіння знаннями і практикою роботи в комп'ютерних мережах, що допоможе вільно орієнтуватись у зростаючому інформаційному просторі.

На реалізацію програми відведено - 540 годин, з них:

теоретичні основи професії - 210 годин,

практичні заняття за комп'ютером - 330 години

До навчального плану включено короткі викладки із таких тем: "Основи правових знань", "Основи ринкової економіки", "Охорона праці".

Термін навчання - 2 роки.

Навчання завершується в 11 класі проведенням іспиту. Після успішного вивчення курсу та складання іспиту учні отримують диплом робітника по професії "Оператор комп'ютерного набору".

Відповідно до розвитку комп'ютерної техніки, ринку праці та вимог замовників на навчання в програму курсу можуть бути внесені зміни та доповнення в установленому порядку.

Кваліфікаційна характеристика

робітника по професії

«Оператор комп'ютерного набору»

4-й розряд

Оператор КН повинен уміти:

- вести процес обробки інформації за допомогою ЕОМ;
- швидко і якісно виконувати ввід і вивід інформації ПЕОМ за допомогою стандартних пристроїв вводу та виводу;
- виконувати запис, читання, копіювання та перезапис інформації з одного носія на інший, а також міняти спосіб представлення інформації на носії для її збереження;
- виконувати контроль носіїв даних, включаючи антивірусну профілактику; готувати машини до роботи;
- опрацьовувати первинні документи на машинах різного типу; проводити роботу в локальних та глобальних мережах;
- встановлювати причини несправностей при роботі з персональним комп'ютером та по можливості усувати деякі з них;
- застосовувати раціональні прийоми роботи та способи організації праці та робочого місця;
- виконувати вимоги безпеки праці та протипожежної безпеки; виконувати основні правила гігієни праці та внутрішнього розпорядку;
- економно використовувати електроенергію, при змозі використовувати енергозберігаючі технології,

Оператор КН повинен знати:

- техніко-експлуатаційні характеристики обчислювальних машин;
- будову та правила технічної експлуатації ЕОМ;
- керівні матеріали, які визначають послідовність та зміст виконуваних операцій технологічного процесу;
- діючі шифри та коди; методи проведення розрахунків та обчислювальних робіт;
- контролю технічних носіїв інформації;

- основи комутації та прості блок-схеми налаштування машин;
- форми вихідних та тих, що випускаються документів;
- основи програмування в обсязі спеціальної або загальної освіти та курсової підготовки.

Кваліфікаційні вимоги:

- повна або базова загальна середня освіта, професійно-технічна освіта без вимог до стажу роботи або одержання професії безпосередньо на виробництві.

Примітка Кваліфікаційна характеристика взята "Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Код професії (спеціальності) 4112.

СТРУКТУРА, ТЕРМІН НАВЧАННЯ

ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ.

Курс складається з лекційних та практичних занять.

Термін навчання: 2 роки.

Загальна кількість годин - 540:

- теоретичні заняття - 210;
- практичні заняття - 330;

№	Назва модуля	клас	Годин			
			всього	теорія	практика	іспити
			о	я	а	и

1	Основи роботи з ЕОМ	10	66	33	33	
2	Основи програмування		126	54	72	
3	Практика на підприємстві		120		120	
4	Спеціальні технології	11	195	93	102	6
Всього:			540	227	207	6

АПАРАТНЕ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

3. ЕОМ – IBM, Pentium, принтер, модем, сканер, мікрофон, звукові колонки і т.п.
4. Операційні системи: MS DOS, Windows-95,98,2000.
Пакети програм: NC, TRK, Turbo Pascal 7.0, Office 97,2000

НАВЧАЛЬНО – ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

12 клас

Модуль 1. Основи роботи з ЕОМ. (теоретичні заняття) год.

3. Вступ. Зміст дисципліни. Професійні вимоги. 3
Загальні відомості про ОТ.
4. Обчислювальна система. Складові персонального комп'ю-тера.
Форми подання і зберігання інформації в ЕОМ. 3
- 12.Операційна та файлова системи. Внутрішні команди **MS DOS**. 3
- 13.Зовнішні команди **MS DOS**. Діагностування ЕОМ. 3
- 14.Оболонка операційної системи - **NORTON COMMANDER**.
Конфігурація оболонки **NC**. 3
- 15.Файл конфігурації **CONFIG.SYS**. Командний файл **AUTOEXEC.BAT**. 3
- 16.Прикладне програмне забезпечення. Текстові та інші редактори. 3

Команди текстового редактора. Друкування текстів.	
17.Архіви файлів. Захист від комп'ютерного вірусу.	3
18.Електронні таблиці. Побудова діаграм та графіків	3
19.Системи управління базами даних. Структура БД.	3
20.Автоматизоване робоче місце на базі ЕОМ.	3
Всього:	33
<i>Модуль 1. <u>Основи роботи з ЕОМ.</u> (практичні заняття)</i>	
16.Основні пристрої ПК. Правила техніки безпеки при роботі та обслуговуванні ОТ. Вмикання, вимикання ЕОМ.	2
17.ЕОМ IBM . Правила роботи з клавіатурою.	2
18.Параметри BIOS . Клавіатурний тренажер.	2
Букви середнього ряду “asdfghjkl”	
19.П.р. № 1. <i>Внутрішні команди DOS.</i>	2
Клавіатурний тренажер. Букви “qwertyuiop” .	
20.П.р. № 2. <i>Зовнішні команди DOS.</i>	2
Клавіатурний тренажер. Букви “zxcvbnm” .	
21.П.р. № 3. <i>Використання функціональних клавіш в ОС.</i>	2
Клавіатурний тренажер. Букви середнього ряду “фіванпроджєп”	
22.П.р. № 4. <i>Управління поданням інформації в ОС.</i>	2
Клавіатурний тренажер. Букви “йцукенгшищзхі” .	
23.Редагування файлів в програмі ОС.	2
Клавіатурний тренажер. Букви “ячсмитьбю” .	
24.П.р. № 5. <i>Створення та редагування файлів CONFIG.SYS та AUTOEXEC.BAT.</i> Клавіатурний тренажер. Великі букви, знаки та цифри.	2
25.П.р. № 6. <i>Текстовий редактор. Набір тексту.</i>	2
26.П.р. № 7. <i>Архіви файлів та каталогів. Захист ЕОМ від комп'ютерного вірусу.</i>	2
27.П.р. № 8. <i>Створення і опрацювання електронних таблиць</i>	
Залікова робота з клавіатурою.	2

28.П.р. № 9. Побудова діаграм і графіків в SC4 .	2
29.П.р. № 10. Знайомство з MFOXPLUS . Створення структури та БД.	2
30.П.р. № 11. Внесення даних в БД. Отримання інформації з БД.	3
Всього:	33
 <i>Модуль 2. <u>Основи програмування.</u> (теоретичні заняття)</i>	
11.Поняття алгоритму. Алгоритми обробки графічної інформації.	3
12.Величини. Основні характеристики величин. Команда присвоєння.	3
13.Структури та блок-схеми алгоритмів. Команди розгалуження та повторення.	3
14.Інформація. Принципи обробки інформації в ЕОМ. Основний алгоритм роботи процесора. Фізичні основи роботи ЕОМ.	3
15.Етапи розв'язування задач з використанням ЕОМ.	3
16.Середовище програмування TURBO-PASCAL .	3
17.Програми BID, BIT, S_TR, HCK, FAKT . Процедури та функції користувача. Рекурсії.	3
18.Табличні величини. Методи обробки лінійних таблиць.	3
19.Злиття таблиць. Матриці. Програми обробки матриць.	3
20.Побудова алгоритмів для розв'язування задач з курсу математики. Обчислення значення многочлена та похідної за схемою Горнера.	3
11.Наближене обчислення площі криволінійної трапеції.	3
12.Визначення коренів рівняння $f(x) = 0$. Визначення температури середньої точки пластини.	3
19.Літерні величини в TP . Множини.	3
20.Графічний режим роботи в TP . Процедури керування звуком.	3
21.Записи. Програми з використанням текстових файлів.	3
22.Динамічні змінні. Вказівки, списки.	3
23.Стандартні та створені користувачем модулі. Програми з асемблерними вставками.	3

24.Технологія об'єктного програмування.	3
Всього:	54
<i>Модуль 2. <u>Основи програмування.</u> (практичні заняття)</i>	
25.Знайомство з програмою Tutor . Команди вводу і виводу.	3
26.Команди розгалуження та вибору.	3
27.Команди повторення: з перед- і після- умовами, з параметром.	3
28.П.р. № 12. <i>Структура програми в TP. Використання допомоги.</i>	3
29.П.р. № 13. <i>Меню та параметри середовища TP – 7.0. Редактор.</i>	3
30.П.р. № 14. <i>Приклади програм BID, BIT, S_TR, HCK, ФАКТ.</i>	3
31.П.р. № 15. <i>Програми обробки лінійних таблиць. Програма впорядкування таблиці методом «вибору».</i>	3
32.Реалізація методу «обміну».	3
33.Злиття двох таблиць в одну.	3
34.П.р. № 16. <i>Програми обробки лінійних таблиць.</i>	3
35.П.р. № 17. <i>Програми обробки матриць. Обчислення значення многочлена та похідної за схемою Горнера.</i>	3
36.Програма наближеного обчислення площі криволінійної трапеції.	3
37.Програма пошуку коренів рівняння виду $f(x)=0$ методом ділення відрізка навпіл. та температури середньої точки пластини.	3
38.Програма визначення температури середньої точки пластини.	3
39.П.р. № 17. <i>Команди обробки літерних величин. Множини. Програма “Решето Ератосфена”.</i>	3
40.П.р. № 18. <i>Створення графічних(2-d) образів в TP.</i>	3
41.П.р. № 19. <i>Створення графічних(3-d) образів в TP.</i>	3
42.Створення програм з записами та опрацювання текстових файлів.	3
43.П.р. № 19. <i>Програми обробки файлів.</i>	3
44.П.р. № 20. <i>Програми з використанням вказівок і списків.</i>	3
45.Приклади програм з використанням об'єктів і правил.	3
46.П.р. № 21. <i>Приклади застосування об'єктів Turbo-Vision.</i>	3

47.Залікова робота по темі «Основи програмування».	3
48.Застосування технології програмування на мові <i>PASCAL7.0</i>	3
Всього :	72
3. Охорона праці	9
4. Основи правових знань	9
Практика на підприємстві	120
Разом :	330 годин

13 клас

Модуль 3. Спеціальні технології. (теоретичні заняття)

OC Windows.

32.Вступ. Загальні відомості про <i>OC WINDOWS</i> .	3
33.Вікна та дії з вікнами.	
34.Вивчення можливостей програми - Провідник.	3
35.Комп'ютерна графіка.	3
36.Редагування малюнків та кольорів. Створення електронної кар тотеки. Буфер обміну між програмами.	3
37.Панель управління. Конфігурація <i>WINDOWS</i> користувачем.	3
38.Управління файлами, папками і дисками. Апаратне забезпечення.	3
39.Компютерні мережі. <i>Internet</i> .	3

Office 2000

40.Текстовий редактор <i>WINWORD</i> . Ділова документація.	3
41.Шаблони і формати документів.	3
42.Робота з кількома документами. Додаткові можливості. Макроси.	3
43.Формули та підрахунки в документах.	3
44.Встановлення параметрів документа.	3
45.Службова кореспонденція, серійні листи.	3
46.Електронні таблиці - <i>EXCEL</i> . Структура і основні типи даних.	3
47.Створення робочої книги. Оформлення сторінок.	3
48.Діапазони редагування таблиць. Формати даних, формули та їх запис.	

Захист даних.	3
49.Вставка графічних об'єктів в таблиці.	3
50.Побудова діаграм і графіків в <i>Excel</i> .	3
51.Бази даних в <i>Excel</i> . Робота з макросами.	3
52.СУБД. Знайомство з оболонкою <i>MS ACCESS</i> .	3
53.Знайомство з прикладами БД їх структурою і складовими.	3
54.Проектування структури БД.	3
55.Форма таблиці та зміна зовнішнього виду таблиці.	3
56.Закріплення методів побудови та аналіз БД. Макроси і модулі.	3
57.Створення таблиць торгівля автомобілями, переписка з клієнтом.	3
58.Додаткові можливості <i>Access</i> . Розрахунок ефективної вартості.	3
59.Принципи одержання даних через мережу. Знайомство з <i>Internet</i> .	3
60.Програма оформлення презентацій <i>PowerPoint</i> .	3
61.Обмін даними між складовими <i>Office</i> та <i>Web</i> .	3
62.Перспективні напрямки розвитку та використання ОТ.	3
Всього:	93

5. Основи ринкової економіки 9

Модуль 3. Спеціальні технології. (практичні заняття)

34.Повторення матеріалу за 10 кл. Правила Т/б.	3
35.П.р. № 1. Запуск <i>Windows</i> . Стартове меню. Виклик справки.	3
36.П.р. № 2а.Знайомство з програмами <i>Clock, Calk</i> та інші.	3
37.П.р. № 2б.Робота з текстовим редактором <i>WordPad</i> .	3
38.П.р. № 3. Побудова малюнків в <i>Paint</i> .	3
39.П.р. № 4. Редагування малюнків для картотеки.	3
40.П.р. № 5. Адаптація <i>Windows</i> до вимог користувача.	3
41.П.р. № 6. Налаштування шрифтів, клавіатури, миші та інші.	3
42.П.р. № 7. Меню <i>WinWord</i> . Вікна документів. Колонки, нумерація, маркування, спеціальні символи.	3

43.П.р. № 8. <i>Опрацювання текстів. Відступи, табуляція, інтервали.</i>	3
44.П.р. № 9. <i>Вставка в документ таблиці. Перегляд документа. Контроль правопису.</i>	3
45.П.р. № 10. <i>Створення формуляра. Меню формул.</i>	3
46.П.р. № 11. <i>Опрацювання документа. Дії з об'єктами.</i>	3
47.П.р. № 12. <i>Головний документ і файл даних.</i>	3
48.Електронні таблиці. EXCEL . Вікна та панелі інструментів.	3
49.П.р. № 13. <i>Введення та збереження даних книги.</i>	3
50.П.р. № 14. <i>Обчислення та формули. Організація розгалужень та ітерацій</i>	3
51.П.р. № 15. <i>Створення та оформлення таблиць.</i>	3
52.П.р. № 16. <i>Створення графіків. Редагування таблиць і діаграм.</i>	3
53. <i>Пошук та опрацювання даних з БД.</i>	3
54.П.р. № 17. <i>Таблиці: Облік, Аналіз, Розрахунки, Графіки амортизації.</i>	3
55.П.р. № 18. <i>Приклади БД. Створення БД.</i>	3
56.П.р. № 19. <i>Створення структури та введення даних в БД.</i>	3
57.П.р. № 20. <i>Створення БД та форм для виводу даних за допомогою майстра</i>	3
58.П.р. № 21. <i>Пошук даних в БД. Робота з фільтрами і запитам.</i>	3
59.П.р. № 22. <i>Робота з файлами БД. Приклад таблиці "Борей"</i>	3
60.П.р. № 23. <i>Проектування та створення діаграм.</i>	3
61.П.р. № 24. <i>Створення таблиць торгівлі автомобілями, переписка з клієнтом.</i>	3
62.П.р. № 25. <i>Створення та оформлення звітів.</i>	3
63. <i>Знайомство з роботою Internet.</i>	3
64.П.р. № 26. <i>Оформлення документів в PowerPoint.</i>	3
<i>Презентація реферату.</i>	3
65. <i>Підготовка до кваліфікаційного іспиту, повторення вправ.</i>	3
66. <i>Шляхи вдосконалення обчислювальних систем. Підсумки навчання.</i>	3

	<i>Разом :</i>	<i>204 годин</i>
Іспити :	6 годин	
Всього :	540 годин	

Програми

10-й клас

Модуль 1. ОСНОВИ РОБОТИ З ЕОМ (33 годин).

1. Предмет, зміст дисципліни, роль інформатики та комп'ютерної техніки у суспільстві. Професійні вимоги. Правила техніки безпеки.

Історія розвитку обчислювальної техніки. Класифікація, покоління, типи, сімейства ЕОМ. Склад і призначення основних пристроїв ПК. Значення комп'ютерної техніки в народному господарстві.

2. Обчислювальна система. Архітектура та складові ПК апаратне та програмне забезпечення. Подання та зберігання інформації в ЕОМ. Клавіатура ПК. Відеомонітори. Основні типи відеомоніторів. Гнучкі та жорсткі магнітні диски. Принтери. Спеціальні зовнішні пристрої.

3. Поняття про операційну та файлову системи. Структура **MS-DOS**: основні модулі; базова система вводу-виводу; блок початкового завантаження (параметри **BIOS**); модуль розширення базової системи вводу-виводу; модуль обробки переривань **MS-DOS**, командний процесор. Внутрішні команди **MS-DOS**. Накопичувачі на магнітних дисках. Перехід з одного диску на інший. Файли. Каталоги файлів. Ієрархічна структура каталогів. Маршрути. Перегляд каталогів. Утворення повного імені файлів. Двійкові та текстові файли. Виведення змісту файла. Команди копіювання, вилучення та перейменування файлів.

4. Зовнішні команди **MS-DOS**. Логічна структура дисків. Програми логічного розбиття дисків на розділи. Диски та файлова організація. Таблиця розподілення дискового простору. Програми форматування гнучких та жорстких дисків. Програма перевірки стану диску. Лікування дисків та дискет програмою **NDD**. Програми безпечного форматування дискет. Діагностування ЕОМ. Поломки

комп'ютерної техніки. Візуальні засоби їх виявлення. Програмні засоби діагностування. Оптимізація розташування файлів на вінчестері. Програма оптимізації диску **SPEEDDISK**. Створення логічного диску.

5. Програма-оболонка ОС **“Norton-Comander”**. Основні функції. Конфігурація оболонки. Підключення зовнішніх програм до **“Norton-Comander”**. Інші програмні оболонки.

6. Завантаження системи. Вибір конфігурації системи користувачем у файлі **CONFIG.SYS**. Створення командного файлу **AUTUEXEC.BAT** для завантаження драйверів і запуску необхідних програм. Інші командні файли. Поняття про драйвер. Драйвери українських та російських алфавітів. Особливості кодування символів. **ASCII** - коди. Друкування файлів засобами операційної системи. Драйвери принтерів.

7. Прикладне програмне забезпечення. Текстові, графічні та музичні редактори. Загальні відомості про редагування текстів. Команди текстового редактора. Друкування текстів.

9. Архіви файлів. Архіватори **LHA, PKZIP, ARJ, PKUNZIP** та інші. Захист від комп'ютерного вірусу. Діагностика наявності комп'ютерного вірусу. Програми виявлення і вилучення вірусу.

11. Електронні таблиці. Табличний процесор **SC4**. Команди **SC4**. Створення і збереження таблиць, побудова діаграм і графіків в **SC4**.

12. Системи управління базами даних. Опрацювання даних в БД.

13. Автоматизоване робоче місце на базі ЕОМ. Робоче місце керівника, секретаря-референта, бухгалтера, економіста.

Лабораторно-практичні роботи.

20. Клавіатурний тренажер. Букви середнього ряду **“asdfghjkl”**.

21. Практична робота № 1. Внутрішні команди **DOS**.

22. Клавіатурний тренажер. Букви верхнього ряду **“qwertyuiop”**.

23. Практична робота № 2. Зовнішні команди **DOS**.

24. Клавіатурний тренажер. Букви нижнього ряду **“zxcvbnm”**.

25. Практична робота № 3. Використання функціональних клавіш в *НС*.
26. Клавіатурний тренажер. Букви середнього ряду “*фіванпроджєп*”.
27. Практична робота № 4. Управління поданням інформації в *НС*.
28. Клавіатурний тренажер. Букви верхнього ряду “*йцукенгшицзхі*”.
29. Клавіатурний тренажер. Букви нижнього ряду “*ячсмитьбю*”.
30. Практична робота № 5. Створення та редагування файлів ***CONFIG.SYS*** та ***AUTOEXEC.BAT*** в програмі *НС*.
31. Клавіатурний тренажер. Великі букви, знаки та цифри.
32. Практична робота № 6. Набір тексту.
33. Практична робота № 7. Архівування файлів та каталогів. Захист ЕОМ від комп’ютерного вірусу.
34. Залікова робота з клавіатурою.
35. Практична робота № 8. Створення і опрацювання електронних таблиць.
36. Практична робота № 9. Побудова діаграм і графіків в ***SC4***.
37. Практична робота № 10. Створення структури та внесення даних в БД.
38. Практична робота № 11. Отримання інформації з БД.

Модуль 2. ОСНОВИ ПРОГРАМУВАННЯ (126 годин).

16. Поняття про алгоритм і його властивості. Подання алгоритмів. Виконавець алгоритму. Алгоритмічна мова. Алгоритми малювання букв, слів.
17. Величини. Основні характеристики величин. Команда присвоєння. Заголовок алгоритму.
18. Структури та блок-схеми алгоритмів. Команди розгалуження, вибору та повторення.
19. Інформація. Одиниці вимірювання інформації. Двійкове подання інформації. Зберігання та перетворення інформації в ЕОМ. Алгоритм роботи процесора. Фізичні основи роботи ЕОМ.

20. Етапи розв'язування задач на ЕОМ.
21. Середовище програмування **TURBO-PASCAL**. Мова програмування. Поняття про програму та її складові. Стандарти структури програми. Запис програми. Вирази. Типи даних. Операції. Змінні. Оператори: присвоювання, вводу-виводу, умовного та безумовного переходу, циклу. Виклик допомоги. Поняття про інтегроване середовище. Редагування, компіляція, запуск, відлагодження програм в **TURBO-PASCAL**. Найпростіші програми. Стандартні типи даних. Стандартні процедури та функції. Операції перетворення типів. Процедури та функції користувача. Рекурсії.
22. Складні типи даних. Масиви та множини. Програми опрацювання масивів. Пошук заданого елемента. Методи впорядкування таблиць: вибором, обміном і вставки. Злиття двох таблиць в одну. Матриці.
23. Програми для розв'язування задач з курсу математики. Обчислення значення многочлена та його похідної за схемою Горнера. Наближене обчислення площі криволінійної трапеції. Пошук коренів рівняння виду $f(x)=0$ методом ділення відрізка навпіл. Визначення температури середньої точки пластини.
24. Засоби роботи з текстом в **TP**. Множини.
25. Графічний режим в **TP**. Засоби роботи з клавіатурою, екраном, звуком та ін.
26. Записи. Введення і виведення даних. Використання файлів.
27. Динамічні змінні. Вказівки, списки.
28. Стандартні та створені користувачем модулі. Асемблерні вставки.
29. Технологія об'єктного програмування. Структурне програмування.
30. Застосування технології програмування на мові **PASCAL7.0**. Програмування обчислювальних задач.

Лабораторно-практичні роботи.

19. Знайомство з програмою **Tutor** та прикладами програм.
20. Практична робота № 12. *Структура програми в TP. Використання допомоги.*
21. Практична робота № 13. *Меню та параметри середовища TP-7.0.*

22. Практична робота № 14. *Приклади програм **BID, BIT, S_TR, HCK, FAKT**.*
23. Практична робота № 15. *Впорядкування таблиці методом «вибору».*
24. Реалізація методу «обміну». Злиття двох таблиць в одну.
25. Практична робота № 16. *Обчислення значення многочлена та похідної за схемою Горнера.*
26. Наближеного обчислення площі криволінійної трапеції.
27. Пошук коренів рівняння виду $f(x)=0$ методом ділення відрізка навпіл.
Визначення температури середньої точки пластини.
28. Практична робота № 17. *Команди опрацювання літерних величин.
Множини. “Решето Ератосфена”.*
29. Практична робота № 18. *Створення графічних образів в **TP**.*
30. Створення програм з записами та опрацювання текстових файлів. Створення бази даних класу.
31. Практична робота № 19. *Програми обробки файлів.*
32. Практична робота № 20. *Програми з використанням вказівок і списків.*
33. Приклади програм з використанням об'єктів і правил.
34. Практична робота № 21. *Приклади застосування об'єктів в **Turbo-Vision**.*
35. Залікова робота по темі «Основи програмування».
36. Застосування технології програмування на мові **PASCAL7.0**.

Практика на підприємстві (120 год.)

11-й клас

Модуль 3. СПЕЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ (195 годин).

ОС Windows.

17. Загальні відомості про **WINDOWS**. Автоматична установка пакету **Windows**. Установка, яка визначається користувачем. Вирішення проблем інсталяції. Початок та закінчення сеансу **Windows**. Робочий стіл. Піктограми і ярлики. Стартове меню. Запуск програми. Автоматичний запуск програм.

Інтерфейсний елемент - вікно. Зони заголовку меню. Діалогові області. Вивчення можливостей програми **Explorer** – провідник. Виклик справки.

18. Комп'ютерна графіка. Калькулятор. Калькулятор для науково-технічних розрахунків. Календар. Електронна картотека. Робота з програмами **Clock, Calc, Paint**. Відкриття файлів. Запис та збереження файлів. Виготовлення копій. Інструментарій. Спеціальні ефекти. Вставка графічних зображень. Друкування графічних зображень. Редагування малюнків та кольорів.

19. Буфер обміну між програмами **Clipbrd**. Робоче вікно програм **Wordpad**. Введення та редагування текстів. Форматування текстів. Включення малюнків у текст. Формування сторінок. Таблиці знаків. Друкування сторінок.

20. Конфігурація **WINDOWS**. Піктограма “Мій комп'ютер”. Панель управління. Групові вікна. Включення нових програм до групи. Властивості піктограм. Робота з файлами та каталогами. Робота з дисками. Налаштування миші та клавіатури. Налаштування дати та часу. Налаштування кольору. Системи захисту екрана. Друкування із прикладних програм **Windows**. Налагодження принтерів. Інсталяція нового принтеру. Диспетчер друку. Шрифти **True Type**. Використання та установка шрифтів. Установка інших пристроїв: карти, модем, відео, звук та інші. Принцип **OLE**. Впровадження об'єктів. Зв'язування об'єктів. Організація і обробка зв'язків. **Office 2000**.

21. Текстовий редактор **WinWord**. Структура екрану **WinWord**. Піктографічне та інструментальне меню. Вікна прикладних програм та документів. Встановлення параметрів документа. Шаблони і формати документів. Таблиці стилів. Робота в режимі ескізу. Багатоколонна верстка. Виноски. Верхні та нижні колонтитули. Контроль правопису. Тезаріус. Предметний вказівник. Шрифти та спеціальні терміни. Робота з кількома документами. Вставка в документи таблиць. Формули та підрахунки в документах. Виготовлення листів-запрошень та реклами. Спеціалізований графічний додаток **MSDraw**. Імпорт об'єктів. Серійні листи. Адресні етикетки. Додаткові можливості. Макроси.

22. Ділова документація. Стандартні вимоги. Шаблон стандартних листів згідно **DIN5008**. Документи, пов'язані з працевлаштуванням. Листи, формуляри згідно **DIN676**. Службова кореспонденція: лист-запит, лист-пропозиція, лист-нагадування про сплату.

23. Електронні таблиці **EXCEL**. Структура і основні типи даних. Головне та піктографічне меню. Створення робочої книги. Створення таблиць. Обробка таблиць. Виготовлення формулярів. Складні обрахунки - формуляр-рахунок. Виготовлення рахунків. Запуск редактора формул. Будова екрана редактора формул. Введення формул. Матриці. Суми та інтеграли. Форматування. Діапазони редагування таблиць. Формати даних, формули та їх запис. Захист даних. Оформлення таблиць. Вставка графічних об'єктів в таблиці. Побудова діаграм в **Excel**. Робота з макросами. ази даних в **Excel**. Вставка об'єктів в БД. Вивчення прикладів таблиць.

24. СУБД **MS ACCESS**. Знайомство з оболонкою СУБД. Перегляд прикладу БД. Проектування структури БД. Форма таблиці. Засвоєння методів побудови таблиць. Аналіз БД. Створення запитів, звітів і форм таблиць. Макроси, модулі. Побудова діаграм. Приклади таблиць. Створення таблиць торгівлі автомобілями, переписка з клієнтом. Додаткові можливості **ACCESS**. Принципи одержання даних через мережу. Аналіз даних в СУБД.

25. **PowerPoint, Internet** та інші складові **Office 2000**.

Лабораторно-практичні роботи.

50. Запуск **Windows**. Стартове меню. Виклик справки.

51. Знайомство з програмами **Clock, Calk, Explorer** та інші. Робота з текстовим редактором **Wordpad**. Таблиці символів.

52. Побудова малюнків в **Paint**.

53. Редагування малюнків та палітри кольорів. Вибір фрагментів- малюнків для картотеки.

54. Адаптація **Windows** до вимог користувача.

55. Налаштування шрифтів, клавіатури, миші та інше.

56. Меню **WinWord**. Вікна документів. Колонки, нумерація, маркерування, спеціальні символи.
 57. Опрацювання текстів. Відступи, табуляція, інтервали.
 58. Вставка в документ таблиці. Режими перегляду документа. Контроль правопису.
 59. Створення формуляра. Меню формул.
 60. Опрацювання документа. Дії з об'єктами.
 61. Головний документ і файл даних. Макроси.
 62. Вікна та панелі інструментів **EXCEL**. Введення та збереження даних книги.
 63. Обчислення та формули в **Excel**. Стандартні функції. Організація розгалужень та ітерацій.
 64. Створення та оформлення таблиць.
 65. Створення графіків та діаграм. Редагування таблиць і діаграм.
 66. Пошук та опрацювання даних з БД. Таблиці: Облік, Аналіз, Розрахунки, Графіки амортизації.
 67. **MS ACCESS**. Приклади БД. Створення БД.
 68. Створення структури та введення даних в БД.
 69. Створення БД та форм за допомогою майстра.
 70. Пошук даних в БД. Робота з фільтрами і запитами.
 71. Робота з файлами БД. Приклад таблиці "Борей".
 72. Проектування та створення діаграм.
 73. Створення таблиць торгівлі автомобілями, переписка з клієнтом.
 74. Створення та оформлення звітів. Додаткові можливості **ACCESS**.
 75. Знайомство з роботою в **Internet**.
- Оформлення документів в **PowerPoint**. Презентація реферату.

ІСПИТИ (6 годин).

ЛІТЕРАТУРА

35. Руденко В.Д. та ін. Практичний курс інформатики, «Фенікс», 1997 – 304 с.

36. Фигурнов В.Е. IBM PC для пользователя. - М. Финансы и статистика,- 256 с.
37. Глинський Я.М. Практикум з інформатики. Навч. посібник - "Підприємство Деол" Львів 1998-168 с.
38. Вычислительная техника и программирование, под ред. Петрова А.В.,М,1990-480с.
39. Брябрин В.М. Программное обеспечение персональных ЭВМ.М.Наука,1989 - 272 с.
40. Основы информатики и вычислительной техники ч 1 под ред. А.П.Ершова 1986
41. Основы информатики и вычислительной техники ч 2 под ред. А.П.Ершова 1986
42. Франкен Г. MS-DOS6.22 - К. Торгово-издательське бюро BHV,1995,- 448 с.
43. Н.В.Морзе Операційна система MS-DOS Київ 1984. 60 с.
44. Алтухов Е.В.,Рыбалко Л.А.,Савченко В.С. Основы информатики и вычислительной техники: - М. Высшая школа, 1992. - 303 с.
45. Базы и банки данных и знаний (Г.И.Ревунов, Е.Н.Самохвалов,В.В.Чистов.Под редакцией В.Н.Четверикова. М. - Высшая школа, 1992, - 367 с.
46. А.Н.Жигарев и др.Основы компьютерной грамоты Л. Машиностроение,1987,- 255 с.
47. Прайс Д. Программирование на языке Паскаль. Практ.руководство. М. Мир.1987.
48. О.Марченко В.Палько Word для Windows 95 К. 1996.
49. Едвард Джонс і Дерек Саттон, Office 97 Біблія користувача, К.1997 –848 с.
50. Типова програма професійної підготовки населення, МО України,К.,1994 – 28с.
51. Шост Д.М., Основи інформатики. Turbo Pascal, Тернопіль, 1997 – 192 с.
52. Access 7.0 для Windows 95 – К.: Торгово-издательское бюро BHV, 1997- 480 с.
53. Секреты Excel для Windows 95 – К.:Диалектика 1996.

54. Майкл Миллер Использование MS Windows 98. Перевод с английского. Киев W 1998
55. А.В.Нестеренко ЭВМ и профессия программиста М. Просвещение 1980
56. В.И.Касаткин Информация, алгоритмы, ЭВМ М. Просвещение 1991
57. Ю.П.Боглаев Вычислительная математика и программирование М.Высшая школа 1990
58. Торопенко В.Д. Новиков Н.В. Турбо Паскаль 7.0 К Винол 1997
59. Паламар Л.М,Кацавец Г.М.,Українське ділове мовлення,«Либіль», 1997 – 296 с.
60. Березін Б.І., Самоучитель машинописи, М, 1988 – 176 с.
61. Довгаль С.И. и др. Персональные ЭВМ К Ис 1993 440 с.
62. Бородич Ю.С. и др. Паскаль для ПК Минск Вышшая школа 1991 365 с.
63. М.П.Раско Информатика в задачах МРБ 1167 Томск 1992 128 с.
64. Робочий зошит учня ОІОТ 10-11 кл 1,2 ч. К.Просвіта 1997
65. М.В.Дмитриева и др. Элементы современного программирования С.Пет.1991 272 с.
66. Изучение языков программирования в школе К. Радянська школа 1988 272 с
67. Аллен Л.Уатт и Дж.Синит Оптимизация Windows 95 DiaSoft К. 1996
68. А.Н.Жигарев и др. Основы компьютерной грамоты. Машиностроение 1987.-255 с.

Додаток Р

Міністерство освіти та науки України

Бориспільський міжшкільний

навчально-виробничий комбінат

ПРОГРАМА

професійної підготовки старшокласників
ШВАЧКА

Код професії: 8263.2

Термін навчання: два роки

Розглядалась на засіданні ДАК
від 20.06.2000р. № 27

Бориспіль - 2001

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма підготовки кваліфікованих робітників передбачає підготовку учнів 10 11 класів за професією швачка із присвоєнням 2, 3-го розряду

До курсу навчання входять предмети:

1. Виробниче навчання.
2. Технологія виготовлення швейних виробів.
3. Обладнання.
4. Матеріалознавство.
5. Основи конструювання швейних виробів.

Навчальний план і програма є державним документом обов'язковим для виконання кожною навчальною групою.

Основою професійної підготовки є виробниче навчання.

Години відведені на виробниче навчання слід використовувати для опрацювання первинних вмінь та навичок окремих операцій, пошиття швейних виробів. У разі необхідності проводяться вправи навчально-тренувального характеру.

Під час опанування прийомів роботи на швейних машинах та обробки окремих деталей та вузлів одягу слід залучати до продуктивної праці, спершу в майстернях, а потім на виробництві (якщо є така можливість). Вибір об'єктів продуктивної праці не обмежений програмою, а залежить від потреб даного регіону. При цьому необхідно враховувати теоретичну і практичну підготовку учнів.

Теоретичне і практичне навчання має бути спрямоване на розвиток в учнів технічного мислення, вміння застосовувати теоретичні знання на практиці. Тому неабияке значення має залучення учнів до самостійного опрацювання технічної літератури і документації під час теоретичного навчання.

Предмет "Технологія виготовлення швейних виробів" вивчається протягом двох років. Кваліфікаційний екзамен учні складають в 11 класі. Але протягом

року доцільно вести систематичне оцінювання робіт за кожною темою. Це дає змогу вчасно виявити і ліквідувати прогалини у знаннях та вміннях учнів.

Викладач має право змінювати кількість годин відведених на тему за умови, що програма буде виконана повністю в межах загальної кількості годин на рік й не буде порушено зв'язок між практичним і теоретичним навчанням, а учні отримають міцні знання та навички.

Вивчення предмету "Обладнання" ставить за мету формування в учнів технічних і технологічних знань, практичних умінь та навичок роботи на промислових швейних машинах.

Під час вивчення предмету "Матеріалознавство" слід не забувати, що початкові знання про тканини та волокна учні одержали в школі під час уроків обслуговуючої праці. Тому час відведений програмою на вивчення цього предмету слід використати на поглиблення одержаних раніше знань.

Предмет "Основи конструювання швейних виробів" учні також вивчають протягом двох років. Особливу увагу під час вивчення предмету слід звертати на моделювання різних фасонів одягу. Тому що це дає учням можливість використовувати набуті знання в повсякденному житті.

Учні випускних класів які повністю пройшли теоретичне і практичне навчання складають екзамени на кваліфікаційний розряд. Учні, які успішно склали кваліфікаційний екзамен і самостійно виконали пробну роботу отримують диплом кваліфікованого робітника.

КВАЛІФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Загальні кваліфікаційні вимоги

1. Попереджувати і виправляти дефекти продукції.
2. Застосовувати передові методи роботи.
3. Економно і раціонально використовувати матеріал.
4. Своєчасно і раціонально готувати до роботи і прибирати робоче місце.
5. Готувати до роботи обладнання, інструменти, пристосування, тримати його в належному стані.
6. Дотримуватись правил безпеки праці та внутрішнього розпорядку.
7. Користуватися засобами попередження і гасіння пожежі на своєму робочому місці.

Швачка другого розряду повинна вміти:

1. Виконувати на машинах або вручну прості операції по пошиттю виробів з різних матеріалів.
2. Ліквідувати обрив ниток.
3. Міняти шпульки.
4. Регулювати натяг ниток і частоту строчки.

Швачка другого розряду повинна знати:

1. Методи і прийоми виконання простих операцій:
2. Призначення та правила експлуатації обладнання.
3. Номери голок.
4. Правило заміни шпулек.
5. Правила регулювання натягу ниток та частоти строчки.

Швачка третього розряду повинна знати:

1. Основні причини виникнення неполадок.
2. Види дефектів продукції, причини, що їх породжують та способи усунення.
3. Правило технічної експлуатації та догляду за обладнанням, пристосування та інструменти.

4. Вимоги до якості робіт, що виконуються.
5. Раціональну організацію праці на робочому місці.
6. Безпечні методи праці, основні засоби і прийоми попередження та гасіння пожежі на своєму робочому місці.
7. Виробничу інструкцію та правило внутрішнього трудового розпорядку.
8. Шляхи підвищення ефективності виробництва, покращення якості продукції, економії матеріальних ресурсів.
9. Основні положення та форми підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації робітників на виробництві.

Швачка третього розряду повинна вміти:

1. Виконувати на машинах або вручну операції середньої складності.
2. Виконувати різні види швів.
3. Розрізняти види та властивості матеріалів.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН І ПРОГРАМА ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

№	Т е м а	Кількість годин
1.	Техніка безпеки та протипожежні заходи в навчальних майстернях. Охорона праці.	6
2.	Екскурсія на підприємство.	6
3.	Вправи по виконанню ручних стібків.	6
4.	Вправи по заправці швейних машин та виконанню машинних строчок та швів.	9
5.	Правила техніки безпеки. Охорона праці.	3
6.	Вправи по виконанню волого-теплових робіт на зразках тканин.	6
7.	Вправи по обробці окремих деталей та вузлів жіночого та дитячого одягу.	57
8.	Виготовлення швейних виробів.	117(105+12)

9.	Навчально-виробнича практика.	120
	В с ь о г о	330

Тема 1. Техніка безпеки та протипожежні заходи в навчальних майстернях. Охорона праці. Навчально-виробничі і виховні завдання курсу. Зміст праці, етапи професійного росту і ставлення робітника. роль виробничого навчання в формуванні навиків ефективної і якісної праці. Виробнича діяльність групи і навчального закладу. Організація контролю якості робіт, що виконують учні. Ознайомлення учнів з навчальною майстернею, режимом праці, правилами внутрішнього розпорядку. Правила і норми безпеки праці в навчальних майстернях. Заходи по попередженню травматизму. Пожежна безпека. Основні правила і норми електробезпеки. Знаки і надписи безпеки. Надання першої допомоги потерпілим.

Тема 2. Екскурсія на підприємство.
Загальна характеристика підприємства, структура підприємства.
Система контролю якості продукції. Виробничий план, план економічного і соціального розвитку. Ознайомлення з роботою цехів підприємства.

Тема 3 Вправи по виконанню ручних стібків. Інструктаж з безпеки праці і організації робочого місця. Підготовка інструментів і пристосувань. Освоєння навиків відривання нитки від катушки, продівання нитки в голку. Освоєння навиків в роботі голкою з наперсником. Виконання ручних простих стібків. З'єднання деталей зметувальними стібками. Виконання косих стібків: зметувальних, підшивних, обметувальних. Виконання петельних і спеціальних стібків для оздоблювальних робіт. Виконання закріпок. Пришивання гудзиків гачків, петель і кнопок. Виконання контрольних завдань з ручних робіт на зразку тканини.

Тема 4 Вправи по заправці швейних машин та виконанню машинних строчок і швів.

Освоєння навиків правильної посадки за машину. Пуск і зупинка машини. Підбирання голок і ниток для машинних робіт.

Освоєння навиків положення ніг і рук при шитті на машині. Намотування ниток на шпульку. Регулювання частоти стібків для різних тканин. Регулювання швидкості машин. Освоєння навиків виконання строчок різної конфігурації на тканині. Закріплення кінців строчок на тканині. Зшивання двох зрізів тканини, тканин різних по товщині, з прямими і косими зрізами, посадкою і без посадки. З'єднання деталей зшивним, настрочним, накладним швами. Виконання швів встик, запошивочного, подвійного.

Тема 5. Правила поведінки в цеху і на робочому місці. Перша допомога при травматизмі на підприємстві і його цехах. Охорона праці.

Тема 6. Вправи по виконанню волого-теплових робіт.

Виконання операцій волого-теплової обробки. Дотримання режимів волого-теплової обробки для різних тканин. Придання форми деталям прасуванням. Дублювання деталей виробів. Запрасування країв, розпрасування швів. Заключна волога-теплова обробка. Перевірка якості.

Тема 7. Вправи по обробці окремих деталей та вузлів жіночого та дитячого одягу.

Виточки. Призначення виточок, види, глибина, способи обробки.

Волого-теплова обробка виточок. Можливі дефекти та способи їх усунення.

Складки. Види складок, їх обробка та волого-теплові операції. Особливості обробки складок в тканинах в полосу та клітинку. Пояси, хлястики, погони. Їх види та способи обробки. Клапани. Складові частини і форми клапанів, обробка їх різними методами. Кишені. Їх види і класифікація. Прорізнi кишені, методи обробки. Прорізнi кишені з клапаном. Види непрорізних кишень. Накладні

кишені, їх види, місця розміщення, методи обробки. Накладна кишеня з прорізом і клапаном. Контроль якості. Манжети планки, кокетки, їх форма і методи обробки.

Обробка застібок в одязі. Види застібок, місця розміщення, обробка розрізів.

Обробка комірів, методи з'єднання верхнього коміра з нижнім в залежності від виробів, моделі і матеріалів. Обробка шліц.

Місце розміщення шліц. Уточнення довжини розрізу, заключна обробка. З'єднання бокових і плечових зрізів.

З'єднання коміра з виробом.

З'єднання рукавів з виробом.

Тема 8. Виготовлення швейних виробів. Технологічна послідовність виготовлення спідниць. Обробка виточок і складочок. Обробка кокеток. З'єднання бокових зрізів. Обробка вставок та застібок. Методи обробки верхнього і нижнього зрізів спідниці. Технологічна послідовність виготовлення штанів. З'єднання бокових зрізів. Правила пришивання поясів. Метод обробки ліній банта. З'єднання крокових зрізів. Обробка нижнього зрізу штанів. Заключна обробка та пришивання гудзиків. Технологія послідовності виготовлення одягу асортименту плаття. Обробка виробів по лінії талії. Особливості технології виготовлення плаття складних моделей. Технологічна послідовність і варіанти обробки чоловічих сорочок.

Тема 9. Самостійне виконання на робочих місцях робіт з професії згідно з кваліфікаційною характеристикою.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН І ПРОГРАМА

З ПРЕДМЕТУ "СПЕЦМАЛЮВАННЯ"

№	Т е м а	Кількість годин		
		Всього	Теоре- тичне навчан ня	Лабора- торно - прак-т ичні роботи
	11 клас			
1.	Вступ. Загальні відомості про малюнок	1	1	-
2.	Колір предметів	1	-	1
3.	Пропорції тіла людини	6	1	5
4.	Правила малювання	6	1	5
	В с ь о г о	14	3	11

Тема 1. Вступ. Загальні відомості про малюнок. Композиція, пропорції, форми, конструкції та об'єм предметів, їх вираження у малюнку. Освітлення тіл залежно від джерела світла.

Лабораторно-практична робота.

Зображення об'ємних предметів.

Тема 2. Колір предметів. Ароматичні і хроматичні кольори. Кольоровий тон і його насиченість. Значення сполучення кольорів та їх відтінків в одязі.

Лабораторно-практична робота.

Зображення хроматичних, ахроматичних і перехідних кольорів.

Тема 3. Пропорції тіла людини. Короткі відомості про пропорції тіла людини. Особливості чоловічої, жіночої і дитячої фігур. Пропорційні норми для побудови схем чоловічої, жіночої фігури у фас і профіль.

Лабораторно-практична робота.

Малювання чоловічого і жіночого манекенів.

Тема 4. Правило малювання. Загальні правила побудови малюнка одягу. Умовності в малюнках моделей одягу і в передачі об'єму. Малювання моделей одягу. Послідовність виконання малюнків одягу за схемою.

Лабораторно-практична робота.

Малювання легкої жіночої сукні різних силуетів.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН І ПРОГРАМА З ПРЕДМЕТУ
"МАТЕРІАЛОЗНАВСТВО"

№	Т е м а	Кількість годин		
		Всього	Теоретичне навчання	Лабораторно - практичні роботи
	10 клас			
1.	Вступ. Відомості про технологію одержання тканин	2	2	-
2.	Будова і властивості тканин	13	3	10
	11 клас			
3.	Сортність і асортимент тканин	9	4	5
4.	Утеплюючі матеріали	7	3	4
5.	Фурнітура, прокладочні і оздоблювальні матеріали	1	1	-
	В с ь о г о	32	13	19

Тема 1. Вступ. Значення і перспективи розвитку текстильної промисловості України. Райони розміщення текстильної промисловості, сировина для текстильної промисловості. Класифікація швейних матеріалів.

Відомості про технологію одержання тканини.

Коротка характеристика процесу прядіння.

Пороки пряжі і їх вплив на зовнішній вигляд.

Пошивочні властивості тканин.

Характеристика процесу ткацтва, вплив дефектів на якість виробництва.

Обробка тканин. Коротка характеристика основних операцій обробки, їх вплив на пошивочні властивості.

Тема 2. Будова і властивості тканин. Загальна характеристика будови і властивостей тканини, фактори, що визначають структуру тканин. Механічні властивості тканини. Технологічні властивості тканини. Фізичні (гігієнічні) властивості тканин.

Лабораторно-практична робота.

1. Визначення рапорту тканини.
2. Визначення технологічних властивостей швейних матеріалів.
3. Визначення геометричних властивостей швейних матеріалів.

Тема 3. Сортність і асортимент тканин.

Стандартизація тканин. Поняття про існуючі нині стандарти.

Визначення сорту тканин по дефекту зовнішнього вигляду, по показниках механічних властивостей, по стійкості фарбування.

Загальні відомості про асортимент бавовняних, шерстяних, шовкових тканин.

Нові матеріали для пошиття одягу. Льняні матеріали, їх сортність.

Лабораторно-практичні роботи.

1. Визначення тканин за асортиментом.
2. Визначення недоліків тканин.

Тема 4. Утеплюючі матеріали. Хутро натуральне. Основні властивості хутра, показники його якості.

Штучне хутро, способи одержання, види, показники якості.

Вата, ватин. Паралон, недоліки і переваги.

Гагачий пух. Його теплові і фізичні властивості.

Лабораторно-практичні роботи.

1. Визначення основних властивостей утеплюючих матеріалів.
2. Визначення основних властивостей натурального хутра.

Тема 5. Фурнітура, прокладочні матеріали. Гудзики їх різновиди та вимоги до якості. Прокладочні матеріали і їх різновиди, властивості цих матеріалів.

Оздоблювальні матеріали. Тасьма, стрічки, шнури, мереживо.

Вимоги до якості в залежності від застосування оздоблювальних матеріалів.

Контроль якості фурнітури оздоблювальних матеріалів.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН І ПРОГРАМА З ПРЕДМЕТУ
"ОСНОВИ КОНСТРУЮВАННЯ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ"

№	Т е м а	Кількість годин
---	---------	-----------------

		Всього	Теоретичне навчання	Лабораторно - практичні роботи
	10 клас			
1.	Вступ. Загальні відомості про одяг.	1	1	-
2.	Принципи побудови креслень деталей одягу	2	2	-
3.	Знімання мірок. Припуски при конструювання одягу.	2	2	-
4.	Побудова брюк і спідниці.	3	-	3
	11 клас			
5.	Побудова креслення основи плечових виробів.	3	3	-
6.	Побудова креслень рукавів і комірів різних фасонів.	2	2	-
7.	Побудова креслень одягу різних покроїв і силуетів.	6	2	4
8.	Розробка конструкцій лекал.	1	1	-
	В с ь о г о	20	13	7

Тема 1. Вступ. Загальні відомості про одяг. Роль конструювання в швейному виробництві. Значення конструювання для розширення і покращення асортименту швейних виробів Функції і вимоги до одягу. Загальні відомості про конструкції кроєного одягу.

Тема 2. Принципи побудови креслень деталей одягу. Загальна

характеристика систем і методів побудови креслень деталей одягу. Характеристика муляжної і розрахунково-мірочної системи. Розрахунково-графічний спосіб. Розрахунково-аналітичний спосіб. Коротка характеристика різних методів конструювання одягу.

Тема 3. Знімання мірок. Припуски при конструюванні одягу. Загальна характеристика тіла людини. Розмірні признаки. Розрахунок припусків. Визначення типового розміру для розрахунку і побудови креслення основи. Методика і техніка отримання мірок. Таблиці розмірів швейних виробів. Технічні, конструкторські і декоративні припуски при конструюванні одягу. Таблиці припусків на вільне облягання.

Тема 4. Побудова креслення основи плечових виробів. План побудови базової основи. Лінії, що визначають основну схему креслення. Побудова горизонтальних і вертикальних ліній і основних контурів схеми креслення. Побудова бокових ліній талії і низу.

Тема 5. Побудова креслення брюк і спідниці. Конструктивні особливості деталей спідниці в залежності від моделі. Сітка креслення прямої спідниці. Оформлення виточок, бокових зрізів, ліній низу, складок. Види і моделі брюк покрою. Розрахунок креслення і побудова креслення брюк. Розрахунки для визначення розміщення кишень.

Тема 6. Побудова креслень рукавів і комірів різних фасонів. Основні мірки для побудови креслення рукава. Зв'язок розміру рукава з розміром пройми. Розрахунки для побудови креслення рукава. Особливості побудови одношовного і двошовного рукава. Розрахунки для побудови креслення коміра. Довжина, ширина коміра, оформлення кінців.

Лабораторно-практична робота.

Побудова креслення вшивного рукава і комірів різних фасонів.

Тема 7. Побудова креслень одягу різних покроїв і силуетів. Різноманітність фасонів і форм виробів з різним кроєм рукавів: реглан, суцільнокроєний, комбінований. Особливості конструювання виробів з рукавами реглан і цілінокроєним рукавом. Розрахунки для побудови пілочки і спинки. Розробка промислових моделей нового асортименту. Особливості конструювання одягу з комбінованим кроєм рукавів. Закономірності зміни моди. Прогнозування перспективних напрямків моди. Формування колекції моделей нового асортименту. Поняття процесів проектування, конструювання і моделювання.

Лабораторно-практична робота.

Побудова креслень виробів з різним кроєм рукавів.

Тема 8. Виготовлення та розмноження лекал. Види лекал. Маркіровка лекал. Розміщення ниток основи на лекалах. Величина припусків на шви і обробку. Надрізи і наколи на лекалах. Штамп на лекалах.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН І ПРОГРАМА З ПРЕДМЕТУ "ОБЛАДНАННЯ ШВЕЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ"

№	Т е м а	Кількість годин
---	---------	-----------------

		Всього	Теоретичне навчання	Лабораторно - практичні роботи
	10 клас			
1.	Вступ. Класифікація швейних машин.	1	1	-
2.	Охорона праці.	1	1	-
3.	Робочі органи швейної машини. Човни-ковий стібкок, процес його утворення. Заправка і регулювання натягу ниток	10	5	5
4.	Характеристика і конструктивні особливості машин 97-А кл. та 1022 кл.	10	5	5
	11 клас			
5.	Охорона праці.	1	1	-
6.	Пристрої малої механізації.	1	1	-
7.	Красобметувальні машини, спецмашини, автомати та напівавтомати.	6	3	3
8.	Обладнання для волого-теплової обробки та клейового з'єднання деталей одягу.	2	2	-
	В с ь о г о	32	10	13

Тема 1. Вступ. Історія розвитку швейного машинобудування. Технологічна і заводська класифікація швейних машин.

Тема 2. Охорона праці. Правила користування пристосуваннями, машинами.

Тема 3. Робочі органи швейних машин. Призначення і траєкторія руху основних органів швейної машини: голки, човника, ниткопритягача, рейки, лапки. Човниковий стібкок, його призначення, будова, властивості. Взаємодія робочих органів швейної машини в процесі утворення човникового стібка. Заправка і регулювання натягу ниток. Методи установки рейки і лапки при шитті тонких, середніх і товстих тканин. Регулювання величини стібка.

Лабораторно-практична робота.

Вивчення процесу утворення човникового стібка.

Тема 4. Характеристика і конструктивні особливості машин 97кл. та 1022 кл.

Призначення машин. Технологічна характеристика. Будова і робота основних механізмів. Підготовка машин до роботи, чистка і мащення механізмів. Неполадки в роботі механізмів швейних машин та методи їх усунення.

Лабораторно-практичні роботи.

1. Вивчення будови і роботи механізмів голки і ниткопритягача машини 97-А класу ОЗЛМ.
2. Вивчення будови і роботи механізму човника машини 97-А класу ОЗЛМ.
3. Вивчення будови і роботи механізму переміщення матеріалу і механізму регулятора стібка машини 97-А класу ОЗЛМ.
4. Вивчення будови і роботи вузла лапки машини 97-А класу ОЗЛМ.
5. Читання конструктивної схеми машини 97-А класу ОЗЛМ.
6. Регулювання механізму.

Тема 5. Пристрої малої механізації.

Призначення і конструкція різних пристосувань до машин.

Пристосування для окантовки деталей стрічкою або тасьмою.

Комплект пристосувань ПМЗ для обробки жіночого плаття.

Пристрої для ручних робіт, їх роль в поліпшенні якості виробництва.

Тема 6. Краєобметувальні машини. Спецмашини, автомати та напіваавтомати.

Призначення і технологічна характеристика машин ланцюгового стібка. Краєобметувальні машини двох і трьохниткового ланцюжкового стібка. Машини для одночасного вшивання і обметування зрізів. Машини потайного стібка. Машини для виготовлення петель та пришивання гудзиків. Машини автоматичної дії. Напіваавтомати для вузлів швейних виробів. Характеристика діючих автоматів і автоматичних ліній, що використовуються в швейній промисловості.

Тема 7. Обладнання для волого-теплової обробки та клейового з'єднання деталей одягу.

Будова електропраски та регулювання її нагрівання. Парові праски.

Будова і робота пневматичних та гідравлічних пресів. Відпарювальні апарати, пароповітряні манекени.

**ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН З ПРЕДМЕТУ "ТЕХНОЛОГІЯ
ВИГОТОВЛЕННЯ ШВЕЙНИХ ВИРОБІВ"**

№	Т е м а	Кількість годин	
		Всього	Теоретичн е навчання
	10 клас		
1.	Вступ.	1	1
2.	Охорона праці.	2	2
3.	Гігієна праці. Виробнича санітарія та профілактика травматизму.	2	2
4.	Ручні роботи.	6	6

5.	Машині строчки і шви.	7	7
6.	Технологія обробки окремих деталей та вузлів виробів.	25	25
7.	Технологія виготовлення спідниць.	8	8
8.	11 клас Охорона праці та пожежна безпека на виробництві.	3	3
9.	Технологія виготовлення жіночого плаття, блузки, чоловічих сорочок.	20	20
10.	Технологія виготовлення брюк.	8	8
11.	Волого-теплові роботи.	3	3
12.	Основи оздоблювальних робіт.	4	4
13.	Особливості виготовлення одягу із нових матеріалів.	3	3
14.	Ремонт і оновлення одягу.	2	2
15.	Процеси підготовчого-розкрійного виробництва.	4	4
16.	Організація поточного методу виробництва	3	3
17.	Стандартизація та контроль якості продукції.	2	2
	В с ь о г о	100	103

Тема 1. В с т у п.

Навчально-виховні завдання і структура предмета. Основні напрямки розвитку швейної промисловості, та побутового обслуговування в Україні.

Основні відомості про швейне виробництво, асортимент робочі професії та зміст трудової діяльності на швейних підприємствах. Роль швейного

виробництва. Необхідність забезпечення конкурентної спроможності на світовому ринку вітчизняних і технологій. Ознайомлення з кваліфікаційною характеристикою і програмою теоретичного навчання.

Тема 2. Гігієна праці. Виробнича санітарія і профілактика травматизму. Законодавчі акти про охорону праці. Органи санітарного нагляду, їх значення і роль в охороні праці і відпочинку. Режим робочого дня учнів. Перерви в роботі. Їх призначення і правильна організація. Гігієнічні вимоги до спецодягу, догляд за ним і правило зберігання. Санітарні вимоги до виробничих приміщень і навчальних майстерень.

Вимоги до освітлення і вентиляції робочих місць. Санітарно - технічний паспорт стану умов праці в навчальних майстернях. Профілактика професійних захворювань.

Тема 3. Ручні роботи.

Робоче місце для ручних робіт, його організація. Правило користування пристроями, інструментами під час роботи.

Види стібків і строчок. Ручні стібки, їх схеми, будова, правила виконання. Види спеціальних ручних стібків. Гудзики, гачки, кнопки. Їх види і методи пришивання. Правила виконання ручних робіт. Технічні умови на виконання ручних робіт.

Вимоги техніки безпеки при виконанні ручних робіт.

Лабораторно-практична робота.

Виконання малюнків і схеми стібків та строчок за допомогою інструментів і пристосувань.

Тема 4. Машинні роботи.

Робоче місце для машинних робіт. Види машинних стібків і строчок. Основні прийоми освоєння машинних робіт.

Машинні шви. Технічні вимоги до виконання швів. Види призначення і будова з'єднувальних, оздоблювальних та крайових швів.

Термінологія машинних робіт. Вимоги техніки безпеки.

Лабораторно-практична робота.

Виконання малюнків і схем швів для різних виробів.

Тема 5. Технологія обробки окремих деталей та вузлів швейних виробів. Клапани, пояси, хлястики, шльовки, пагони, складові частини і фасони цих деталей, їх обробка різними методами. Рюши, пілочкотримачі, вішалки, правило їх обробки. Манжети, планки, кокетки. Складові частини манжетів, їх форма і методи обробки. Правило обробки планок. Форма кокеток і способи їх обробки. Гульфики, відкоси, пелерини, капюшони. Призначення деталей, їх складові частини, технологія обробки. Кишені їх види. Класифікація прорізнних кишень по розміщенню, напрямку, виду оздоблення. Прорізна кишеня в рамку в різних виробках, деталі необхідні для обробки такої кишені. Особливості обробки прорізної задньої кишені з клапаном в брюках з тонких тканин. Обробка прорізної кишені з клапаном в виробках пальтової групи. Методи обробки. Накладні кишені та їх види, місця розміщення. Методи обробки простої накладної кишені в платті. Особливості обробки накладної кишені з мереживом, бейкою, кантом. Методи обробки простої накладної кишені в пальто і костюмах. Способи обробки шліц на спинках верхнього одягу. Можливі дефекти. Їх попередження і усунення. Шліци на рукавах виробів. Обробка шліц на спідницях і платтях. Обробка застібок в одязі. Види застібок. Обробка розрізів. Обробка застібок тасьмою "блискавка". Обробка комірів. Виготовлення нижнього коміра. Методи з'єднання нижнього коміра з верхнім. Обробка виточок, складок, рельєфів. Обробка зрізів бортів підбортами. Особливості обробки зрізу бортів підбортами в залежності від конструкції лацкана, застібки, товщини тканини.

Обробка верхнього зрізу брюк. Особливості обробки верхніх зрізів брюк в дитячих та жіночих виробках. Можливі дефекти обробки верхнього зрізу спідниці

і брюк. Обробка нижнього зрізу брюк. Розмітка і підрізка низу брюк. Призначення тасьми і правила її пришивання. Обробка низу брюк манжетами.

Тема 6. Технологія виготовлення жіночого плаття, блузи, чоловічих сорочок. Особливості складочок та виточок. Різновидності поясів, комірів, рукавів та технологічна послідовність їх обробки в різних виробках. Методи з'єднання ліфа із спідницею та обробка лінії талії. Види оздоблення плаття. Особливості технології виготовлення плаття з рукавом реглан. Особливості обробки рукавів і пройм. Правила їх з'єднання. Технологія обробки плаття з суцільнокроєним рукавом та рукавом комбінованого покрою.

Способи обробки пройм з такими рукавами. Технологічна послідовність і варіанти обробки блузок різних моделей та чоловічих строчок.

Тема 7. Технологія виготовлення спідниць.

Обробка виточок і складок, з'єднання полотнищ спідниці з кокетками. З'єднання бокових зрізів. Обробка застібок і вставок. Обробка верхнього зрізу спідниці. Обробка застібок. Методи обробки низу спідниць.

Тема 8. Охорона праці та пожежна безпека на виробництві.

Державні нормативні акти по охороні праці. Відповідальність керівників за дотриманням норм і правил по охороні праці. Вимоги безпеки праці на підприємствах. Попередження травматизму. Інструктаж і вимоги по обслуговуванню робочих місць.

Правила поведінки в цеху і на робочому місці.

Основні правила користування інструментами, машинами, пристосуваннями. Перша допомога при травматизмі на підприємстві та в його цехах. Причини виникнення пожежі, міри пожежної профілактики, протипожежний режим на підприємстві.

Забезпечення пожежної безпеки при виконанні різних робіт.

Засоби пожежогасіння.

Тема 9. Технологія виготовлення брюк. З'єднання бокових зрізів.

Правила пришивання поясів і шльовок. Методи обробки лінії банта. З'єднання середніх зрізів. Обробка низу брюк.

Заклучна обробка і пришивання фурнітури.

Тема 10. Волого теплові роботи.

Організація робочого місця та безпека праці при виконанні волого теплової обробки. Обладнання та пристосування при виконанні волого-теплових робіт їх застосування. Термінологія волого-теплової обробки. Методи клейового з'єднання і зварювання одягу. Ефективність застосування клейового методу з'єднання. Технічні вимоги до виконання волого-теплових робіт.

Тема 11. Основи оздоблювальних робіт.

Види оздоблювальних робіт, вплив їх на якість і зовнішній вигляд виробів. Прасувальні роботи. Заклучна ВТО: лацканів, комірів, бортів, низу і бокових ліній. Відпарювання виробів та зняття ласів.

Преси і пароповітряні манекени, їх застосування. Пришивання фурнітури.

Тема 12. Особливості виготовлення одягу із нових матеріалів. Фізико-механічні властивості натуральної шкіри і її замінників. Особливості обробки виробів із штучного і натурального хутра та шкіри. Нетрадиційні методи виготовлення одягу. З'єднання деталей із матеріалів, виготовлення із полімерних і поліефірних волокон методом ультразвукового високочастотного зварювання. Види утеплюючих прокладок, способи їх обробки і з'єднання з верхом. Особливості виготовлення плаття і блузок із синтетичних тканин. Особливості обробки окремих вузлів легкого одягу із матеріалів з штучними і синтетичними волокнами.

Тема 13. Ремонт та оновлення одягу.

Дрібний ремонт окремих деталей та вузлів одягу.

Використання клейових методів з'єднання під час ремонту одягу.

Перелицювання одягу. Принципи внесення конструктивних змін при оновленні одягу. Правила комбінування тканин при моделюванні виробів. Використання оздоблювальних матеріалів під час ремонту та оздоблення одягу.

Тема 14. Процеси підготовчо-розкрійного виробництва.

Підготовче виробництво його функції. Якісна і кількісна перевірка тканин. Зберігання тканини та підготовка її до розкроювання. Експериментальне виробництво, його завдання і функції. Технічні умови до виготовлення лекал. Розкладання лекал на гладеньких, ворсових і тканинах з малюнком. Виготовлення трафарету. Обладнання експериментального цеху. Розкрійне виробництво. Поняття про процес розкроювання, розрахунок тканини в настіл, раціональний розкрій тканини. Настилення тканини, перевірка якості. Розкроювання, контроль якості крою. Нумерація, комплектування та зберігання крою.

Тема 15. Організація поточного методу виробництва.

Типи технологічних процесів, потужність потоків. Розрахунок технологічного процесу, визначення випуску за зміну, кількість робочих місць і такт процесу. Побудова технологічного процесу.

Призначення і зміст інструкційно-технологічних карт.

Тема 16. Стандартизація та контроль якості продукції.

Стандартизація її завдання і роль в підвищенні якості продукції. Категорії і види стандартів, їх характеристика. Терміни і визначення стандартизації в області якості продукції.

Форми і методи контролю якості.

Державне приймання і його призначення. Організація технологічного контролю на швейних підприємствах. Самоконтроль, його роль в поліпшенні якості продукції та підвищенні продуктивності праці. Технічний опис моделі. Вимоги до змісту і оформлення опису.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ З ПРОФЕСІЇ
"ШВАЧКА"

№	Предмет	Всього	10 кл.			11 кл.		
			теоретичне навчання	лабораторно-практичне навчання	навчання в навчальних майстернях (в т.ч. практика)	теоретичне навчання	лабораторно-практичне навчання	навчання в навчальних майстернях
1	Виробниче навчання	330			225			105
2	Обладнання з основами електротехніки	32	12	10		6	4	
3	Технологія виготовлення швейних виробів	100	50			50		
4	Спецмалювання	14				3	11	
5	Матеріалознавство	32	7	8		8	9	
6	Основи конструювання швейних виробів	20	5	3		8	4	
7	Основи охорони праці	12	6			6		
В с ь о г о		540	80	21	225	81	28	100